

BOGÁTI PÉTER

**ŐRNAGY ÚR, KERESSEN MAGÁNAK
ELLENSÉGET!**

Bogáti Péter

Őrnagy úr, keressen magának ellenséget!

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ BUDAPEST, 1978

DELFIN KÖNYVEK

Szerkeszti RÓNASZEGI MIKLÓS

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ BUDAPEST, 1978

A fedél BENKŐ SÁNDOR

munkája

Az illusztrációk egykorú rajzok, haditudósítások és fényképek reprodukciói

Bogáti Péter, 1978

ELSŐ FEJEZET „NEM MESE AZ GYERMEK. ..”

Ámerikás históriát beszélj * Lajos!

Ezt kéri tőlem mind. Pedig, teremtőm, hány esztendeje már, hogy az óceán túlsópartjáról hazatértem ide, Nagyszőlősre! Ideje is, hogy végre papírra vessem mindazt, amire még vénülő fejjel emlékezem az elmúlt időkből... S nemcsak a patikárius Kelemen históriáját. Mert fehér asztal mellett, borral a pohárban, ha az iménti kérés elhangzik, nincs eset rá, hogy másodíknak ne ez a felszólítás kövesse:

-- A patikárius Kelemen, azt meséld, Lajos!

Hiába hallották százszor is, hiába lenne több és más elbeszélő, mindig újra kéri. Olyannyira, hogy most, midőn rászánom magam, hogy ama fontosabb s hiszem, érdekesebb kalandokat elbeszéljem, nem állhatom meg, hogy itt s ezúttal is ne a patikárius Kelemen históriájával kezdjem. Nem is merném mással kezdeni; ősmeséim még megköveznének érte... Az ismeretlenek pedig, annyi bizonyos, egy vidám történettel maradnának szegényebbek. Meg aztán e történet alkalmas bevezető is lehet azon történetekhez, amelyeknek ha nem is hőse, de szerény résztvevője voltam; vagy legalábbis szem- s fültanúja. Kelemen patikárius nem Kossuth katonája volt, mint én s társaim a bujdosásban. Előbb pillantotta meg az Újvilág partjait valahányunknál, de furcsa története mindenféle okoskodó magyarázatnál és előszónál jobban megmutatja, miféle világba csöppentünk utóbb mi is. Nagyon más, igencsak idegen s az utólag derűsnek tetsző kalandok ellenére bizony derekas helytállást kívánó, félelmetes világba... De lám, mégis elmélkedni kezdek, pedig ellenkezőjét ígértem. Lássuk hát a patikárius Kelemen históriáját!

Kelemen már e tizenkilencedik század negyvenes esztendeinek közepén elszármazott Magyarországról. Derék iparoslegény volt, aki mesterségét előbb kitanulta, majd annak rendje és módja szerint vándorútra kelt, hogy más országokban új tapasztalatokat szerezzen. Bandukolt Európa széles országútjain, mígnem Hamburg városába ért, ahonnan már sehová se

ballaghatott tovább, lévén azon túl a nagy óceán. Vissza is fordulhatott volna persze, hanem amint a kikötőbe ért, megpillantotta az óceánjáró hajókat, s igencsak elcsudálkozott. Nagy házakat, fényes palotákat eleget láthatott vándorútján; de hogy egy palota a szilárd anyaföld helyett a híg vízben is megálljon s ne süllyedjen el kő módjára, az sehogyan se fért Alföldön termett s nőtt elméjébe!

Álmélkodásánál csak hirtelen támadt vágya lett nagyobb: felszállani valamelyik fényes úszó palotára, s úgy folytatni útját! Csakhogy arra hogyan is telne egy szegény vándorlegény zsebéből? Utas nem lehetett, beállott hát hajósnak, s csekély fizetségért végzett kemény munkával pótolta az útiköltséget. Teljesült vágya, hosszú hetekig hajózhatott az óceán végtelennek tetsző, gyakran háborgó vizén. De aligha szerette meg a hajósmesterséget, mert amint partot ért Amerikában, tüstént felhagyott vele, s az ingatag hajódeszkánál szilárdabb talajon folytatta vándorlását. Bőséggel talált teret hozzá Amerika végtelen s akkor még fölöttébb gyéren lakott füves-erdős pusztáin át. Meg sem állott New Jersey állam Newark nevű városáig. Ott aztán beszegődött egy gyógyszerertárhoz gyógyszerészsegédnek.

Eszes fickó volt -- különben hogyan csinálta volna meg a szerencsését? --, hamar megtanulta gazdájától a különböző főzetek és tinktúrák receptjét. Keverte a kanalas orvosságokat, gyártotta a pirulákat és labdacsokat. Gyógyult-e meg azoktól valaki, nem tudom. Annyi bizonyos, hogy amikor a környéken irgalmatlan kolerajárvány ütötte fel a fejét, arra nem akadt gyógyszer. Annyi más szerencsétlenül egyetemben a szörnyű betegség elragadta főnökét és egész családját is.

Más talán a helyében kétségbeesik, hogy következőnek őreá kerül a sor. Nem úgy Kelemen famulus. Ott állott a megüresedett házban, az elárvult patika-laboratóriumban, s törte a fejét: ugyan mihez kezdjen? Mígnem az jutott eszébe, hogy gyógyszert készít a járvány ellen. Akármit kotyvaszt, annyit bizonyosan használ, mint az addig voltak, mivel azok semmit sem használtak. Csak arra kellett ügyelnie, hogy olyat ne készítsen, amivel árthat! Magyarán : nehogy mérget keverjen...

Óvatossága adta néki a tanácsot, hogy olyan szerrel próbálkozzék, amely még ember fiának, ha módjával szedte, soha meg nem ártott! Kellő mennyiséget készített belőle, palackokba töltötte, azután plakátokat nyomtatott, mert odaát ez úgy van szokásban, s azokon közhírré tette, hogy biztos szert talált a járvány ellen. Neve: „Tincturus papricus”! Márminthogy *paprikás pálinka*. A szépen hangzó latin elnevezés mögött az üvegcsékben ugyanis közönséges pálinka állott, némileg megpaprikázva, hogy „erősebb” legyen a *gyógyszer* hatása. Eredményesebb is lett volna? Erről nem szól a fáma. Vásárlói, ha nem gyógyultak is meg tőle, mindenesetre vidorabb kedéllyel múltak ki ez árnyékvilágból, mint tették volna máskülönben. Elég az hozzá, mire a járvány elcsitult, Kelemenből gazdag ember lett!

Teltek-múltak az esztendőök. A patikus egyre jobban megszédte magát, s a poros vidéki városkából felköltözött a fényes New Yorkba. Mire mi, negyvennyolcas szabadságharcunk szegény menekültjei -- vagy mint akkoriban neveztük magunkat: emigracionalistái --, néhányan Amerikába értünk, Kelemennek gyönyörű gyógyszerertára és saját kórháza volt a Broadwayn, a város leghosszabb utcájában. Kórházának maga volt az igazgató orvosa, mivel a tincturus papricus, illetve az azon nyert pénz megszerezte számára az orvosi diplomát is. Én ugyan nem láttam a diplomát, alighanem más se. Igaz, illetlenség lett volna kérni, hiszen Kelemen úr derék magyaros vendégszeretettel fogadott bennünket.

Mi tagadás, testben és lélekben egyaránt rászorultunk a vendégszeretetre, hiszen ugyancsak árva állapotban érkeztünk meg a világ egyik feléről a másikra. De erről, ha erővel bírom, szólok még bőven úgy is. Maradjunk most csak patikárius Kelemennél, azazhogy immár Mister Kelemen igazgató főorvos úrnál. Még csak annyit: a hirtelenül szerzett vagyonnal jött cím és rang nem egyedül az ő sajátja volt. Akkoriban Amerikába áramlottak a bevándorlók, s a kavargó, furcsa Újvilágban mindenki úgy igyekezett boldogulni, ahogy tudott; s lehetőleg valamivel többnek mutatni, mondani magát, mint amennyit az arca és a pénztárcája elárult róla. Ha meg valami úton-módon tele lett az a tárca, akkor különösen sokat adott gazdája arra, hogy többnek tekintsék másoknál...

A hirtelen gazdagodott emberek ráadásul gyakran szégyenlik a múltjukat. Mister Kelemen a világ minden kincséért se vallotta volna be, hogy vándor mesterlegényként vette nyakába a világot. Mindenkinek azt mondta, hogy idehaza huszártiszt volt. Ezredesével párbajba keveredett, s ezért szökni kényszerült, így jutott Amerikába. Huszártiszti múltját ugyan semmivel se igazolhatta, de nem is nagyon kérték tőle, mint ahogy a doktori oklevelet sem. Mindazonáltal mit meg nem adott volna érte, ha valaki vagy valami hitelesíti előkelő származását!

Mármost volt közöttünk, menekültek között egy nagy kópé, nevezetes Dudás János. A harcban puskaport aligha szagolt, de mert a seregben szolgált jobbnak látta, ha bujdosásra adja a fejét, semmint az osztrák armadába sorozzák be, ki tudja, hány esztendőre! Ettől megmenekedett, de azontúl is csak azt nézte, hogyan tud ügyességgel, kevés dologgal pénzhez jutni. Hallott Kelemen hiúságáról, s több se kellett neki! Egy estén, midőn Kelemen házában nagy vendégség volt, beállított hozzá, s már az ajtóból nagy hangon kiáltotta:

-- Szervusz, Kelemen! Édes egy kedves pajtásom! De régen láttalak!

A házigazda végignézett az igencsak kopottas öltözetű idegenen, s kelleetlenül válaszolta, egyébként az igazságot:

-- Én viszont sohasem láttam uraságodat! Mit óhajt?

Dudás ahelyett, hogy megsértődött volna az elutasításon, elérékenyülve mondta:

-- Ejnye, hát már ilyen régen lett volna? Már meg sem ismered Dudás ezredadjudtánst? Aki veled egy garnizonban feküdt, amikor te a Württemberg-huszároknál svadronyos kapitány voltál Lembergben?!

Ha megrendezi a jelenetet, se jött volna jobban kapóra Kelemennek a váratlan vendég, aki íme, ország-világ előtt tanúsította az ő huszártiszti rangját! Azonnal felismerte Dudásban a hajdani ezredtársat, s így mutatta be vendégeinek. Bosszankodott, hogy rögtön rá nem ösmert! Bizonyára azért, mert szegény menekült megsoványodott, ruhája elrongyolódott a bujdosásban... No, majd teszünk róla, hogy megújuljon, kigömbölyödjék!

Dudás mindenesetre rajta volt, hogy így történjék. S mi tagadás, esztendők alatt több ezer dollárt szivattyúzott ki hajdani „ezredtársából"! Ha pedig Kelemen vonakodott újabb „segélyekkel" frissíteni emlékezetét, azzal fenyegetődött, hogy leleplezi, s mindenkinek elbeszéli: soha azelőtt nem látták egymást! S lett megint pénz.

Mondanám: apró szélhámosság, mindenki nyert rajta. De hát azóta sok esztendő elszaladt, s immár tudom azt is, hogy szerencsétlen Dudás, nyughatatlan lélek lévén, visszatért Európába, s felcsapott hittérítőnek Konstantinápolyban. De a misszió számára gyűjtött pénzt mind egy fillérig elverte. Akkor Bukarestbe szökött, ott megtébolyodott, s ha jól emlékezem, 1860-ban meg is halt.

Kelemen pedig még azt a pénzt se az ablakon dobta ki, amit a szélhámosra költött. Midőn később kitört az amerikai nagy polgárháború, saját költségén egy ezredet állított fel, s annak élére őt -- aki valójában sohasem volt katona! -- nevezték ki ezredesnek. Dudás nélkül talán sose jut ilyen rangra!

Ennyi hát a patikárius Kelemen históriája.

Annyiszor mondatták el velem, hogy ősz fejjel sem feledtem el. De vajon hasonlóképpen emlékszem-e még a többi, a *fontosabb* s ráadásul érdekesebb kalandra is, amely azokban az időkben velünk, „szegény emigracionalistákkal” Törökországban meg túl az Óperencián megesett? Ha az én emlékezetemből kihullanak, ugyan ki őrzi meg őket? Hiszen mind kevesebben járjuk, régi hű bajtársak, a földi világot...

Téli estéken fellapozom kedves költőm, a szalontai óriás, Arany János verseit. Talán mert Szalonta nem is esik oly messzire ide Nagyszőlőshöz, ahol öreg napjaim morzsolgatom. Bár sohasem ösmert, mintha rólam füstötte volna közöttük a *Családi kör* koldusát, aki egy kis melegért, ételért, jó szóért kopogtat be a házba...

De mikor aztán a vacsorának vége, Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde; Megered lassanként s valamint a patak, Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad. Az idősb fiú is leteszi a könyvet, Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed; És mihelyt a koldus megáll a beszédben: „Meséljen még egyet” -- rimánkodik szépen.

..Nem mese az gyermek” -- így feddi az apja, Rátekint a vándor és továbbfolytatja...

Nem mese bizony, magam, Danes Lajos volt honvédtiszt, most. Ugocsa megyei földbirtokos éppúgy tanúsíthatom, mint László Károly, a kitűnő hadimérnök, aki szintúgy hazatért már a bujdosásból, mint jómagam, s Kecskeméten él. Vagy Kuné Gyula, aki Chicagóban telepedett meg. S tanúsítana á többi hajdani honvéd, aki szerteszóródott a világban, s máig is él, ha meg nem holt!

De mit tanúsítanak? No hát mindazt, amiről Arariy János verse *igazán* szól. Mert igaz, a verseskönyvekben úgy áll, ahogyan az imént idéztem. Nem is állhat másként, amíg Ferenc József apostoli királyunk uralkodik fölöttünk. Ő ugyan soha-soha meg nem engedné, hogy a költő verse azonmód jelenjék meg a világ előtt, ahogyan megírta... Keveset értek az irodalomhoz (a tollat is ritkán forgatom, talán ezért is húzódoztam oly sokáig, hogy emlékeimet papírra vessem), de jó barátom a szőlősi gimnázium főigazgatója, ki literátus ember lévén, kézírásban olvasta, hogyan írta meg Arany Jánosunk a *Családi kör* e szakaszát *először*: A strófa első négy sora ugyan úgy állott akkor is, mint most. Hanem azon sortól, hogy „Az idősb fiú is...”, az ismert versek helyett így folytatódott:

S keble áttüzesül és arca felpirul,

Beszél azokról is, szemei könnyben úsznak -

Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak.

Csoda-é, ha a jó Vahot Imre szerkesztő, midőn megkapta a kéziratot, rémülten írta vissza a költőnek, hogy a béna harcfi beköszöntése még csak megjárná, hanem azon négy sor, amely utána következik, semmi esetre sem láthat napvilágot! Még börtönt is szenvedhetne a költő érte! Így cserélte ki a költő ama szelídebbekre a négy sort...

Ismeretlen ismerősként rám hagyományozva ezzel a *feladatot*, hogy „a koldus képében” immár én mondjam tovább azok történetét, akikkel más hazában bujdostam.

Bevezető helyett víg történettel kezdtem e lapokat. Akik ismernek, nem lepődnek meg ezen: víg kedélyű ember vagyok, és a sors próbáztatásait igyekeztem mindenkor bátor, ám derűs kedélylyel elviselni. Ezért emlékezéseimben továbbra is iparkodom majd víg hajlammal elbeszélni az olykor fájó emlékeket is, amelyek velünk megestek. Velünk, akik Kossuth katonái voltunk, s harcoltunk Görgey, Dembinszky, Damjanich vagy éppen Bem apó keze alatt, mígnem Világosnál kivették kezünkből a fegyvert. A többség fogságba esett, de szép számmal, erdőkön, hegyeken át szökve, inkább a török bizonytalan vendégszeretetét és a bujdosást vállaltuk, semmint a hazai rabságot. Előbb sokan voltunk, azután mind kevesebben. Ki bátrabb, ki gyávább, ki ilyen, ki olyan ember, de a közös nyomorúság közös akolba terelt bennünket. Magamról csak annyit szeretnék írni, amennyit az illem enged. Többi társamról -- amennyit tudok róluk, s amennyire nemcsak lehet, de *érdemes* is emlékezni. S minél különösebbek, minél hihetlenebbek lesznek majd e kalandok, annál inkább kérem az olvasót, ne feledje:

..Nem mese az gyermek.."

Kezdem pedig azzal, akiről a legtöbbet tudok, s a legtöbbet akarok is szólni: Zágonyi Károllyal, a *springfieldi hőssel*. Kezdem az elején, mert hosszú volt az út, amelyet Zágonyi Károly barátom és bajtársam megtett, míg Szatmárból, ahol született, eljutott odáig, hogy képét az amerikai országháza, a Capitolium falára felfessék.

Ugocsa várának romlott falai éppen ide látszanak az ámbitusomra, ahol e sorokat rovom. Vitézi harcokat bizony már ők is régen láttak. Talán azért is tekingetnek le rám biztatóan: Kezdd már, öreg, kezdd el!

Igaz is, miért haboznék? Lássunk hozzá.

MÁSODIK FEJEZET KÖNNYEBB A TEVÉNEK . . .

Fegyvert láb-hoz!

A nehéz puskatusok dobbanva vágódtak a földhöz. Az őrségváltás német vezényszavai pattogva követték egymást. Csak aki nap nap után hallotta őket, vehette észre, hogy a tiszt hangja bizonytalanabban cseng, és a parancsot végrehajtók bakancsai se egyszerre csattannak; lazább, hanyagabb őrségváltás volt ez, mint máskor.

Zágonyi Károly a földkunyhó mögött lapulva figyelte az alkonyban már csak nehezen kivehető fehér kabátos osztrák katonák mozgását. Két köpeny is volt rajta -- a másodikat, mi tagadás, halott bajtársról húzta le --, mégis reszketett a hidegtől. De éppen ez az egy: a hideg, amiben leginkább bízhatott. Ha az nem segít rajta, akkor egyéb semmi.

Az őrség bezzeg nem fázik! *Még* nem fázik... Melegíti a dupla porció pálinka! Most melegíti, *később* elaltatja... S akkor!

Ilyen alkalom valóban csak egy adódik egy esztendőben: szilveszter éjszakája! Ilyenkor az is lazít, aki szolgálatban, fegyveres őrsegen van... S ugyan miért ne? A kemény fagy a földkunyhókba szorítja a vásott ruhájú, vacogó hadifoglyokat, örülnek, hogy egymást melengethetik összebújva. A kúria kivilágított ablakai felől hangos zene, lárma szállott a legszélső strázsáig is; a tiszt urak vidáman búcsúztatták az óesztendőt. Lázadó Magyarországon csend és félelem ült. A fegyverek nyár vége óta hallgattak. Haynau tábornoszernagy bitófái őrizték a csendet.

A strázsa pedig a kunyhókba szorult foglyokat. Már az utolsókat. A többi tízezreket régen besorozták, lakat alá tették, aszerint, kinek mi része volt a felkelésben. Csak még ez a néhány ezer itt a Száva partján vár sorára. Őket őrzi a strázsa.

Zágonyi a hátán fordulva csúszott át a kunyhó túlsó oldalára, s a fagyott földhöz tapadva kúszott vissza szállásáig. Éppen négy óra ideje volt hátra a következő őrsegváltásig. Nem árt, ha némi meleget gyűjt a csontjaiba, mert azután ki tudja, mikor kap újra fedelet a feje fölé... Hacsak nem deszkából, három láb földdel a tetején!

Ámbár erre aligha gondolt. Huszonöt esztendejének utolsó kettőjében keveset törődött a halállal, különben nem játszott volna szakadatlan bújócskát vele. Eddig még mindig sikerült elkerülnie, hogy szembetalálkozzanak. Hol egy fatörzs, hol egy véletlen mozdulat, hol gyorsabban és pontosabban villanó kardja segítette a szerencséjét. A Vilmos-huszárok közt verekedte végig a szabadságharcot, és még azt se mondhatta, hogy *csak* szerencséje volt különben aligha került volna fogságba.

Nem gondolt ezzel sem. Akkor is, később is mindig azt tette, amit abban a pillanatban helyesnek tartott, s szükségesnek. Tehetségtelen sakkozónak bizonyult mindig: csak az éppen soron levő lépést tudta, a stratégiával sosem törődött... Ezúttal is csak azt látta, hogy Bem tábornok lova egy gránáttól megvadult, s lovasát elragadva éppen a szemben galoppozó vértések felé vágatott. A tábornok kísérete Bem után eredt, de lemaradt. Zágonyi oldalt állott, s ezúttal egyedül, nem úgy, mint két hónappal korábban, amikor az aknasuhatagi csatában öt huszárával zavarta el a kétszakasznyi császár-lovast, akik valahogyan a honvédek vonalai mögé keveredve éppen Bem harcállása előtt bukkantak fel. Maguk is meglepődtek, hogy az ellenség vezérkarával állnak szemben, s ki tudja, a rájuk rohamozó néhány huszár láttán talán megkönnyebbülve fordultak vissza: túlságosan nagy felelősség lett volna éppen az ellenség hadvezérét elfogni!

Ez a mostani már az utolsó csata volt; vesztes csata. A kimerült honvédsereg szétzilálódott. Hiába próbálta Bem megfordítani őket -- így került az első vonalakba. Hol voltak akkor már „vonalak”? Ki halálra szántan harcolt, ki pedig menekült. Halottak, sebesültek és sűrű fekete lőporfüst borította a csatamezőt.

Egyedül állott az erdőszélen Zágonyi Károly. Nem öt, egy huszárja se volt már. A fák fedezékét nyújtottak neki, ha megfordul s elüget, akár hazáig meg se álljon. Szatmárig fel ismert minden hegyi utat. Jó lova volt, másfél nap alatt megjárja.

Csakhogymondottam, ő mindig a soron lévő lépést figyelte. Az pedig egyetlen lehetőséget kínált a számára: megsarkantyúzni a lovát, kivágtatni az erdőből, egyenesen az egymás felé közeledő tábornok és a vértések közé. Megállítani aligha tudja akár az egyiket, akár a másikat, de tesz akkora zavart, amennyi idő elég, hogy Bem megfékezze lovát, kísérete utolérje, s a vértések kezéből kicsússzék. Mennyi idő kell hozzá? Csatában nehéz mérni az időt; órák tűnnek perceknek s viszont, a percek órákat érhetnek.

Megtörténhetett volna, hogy Zágonyi, amint kibukkant a fák közül, s magányos ámokfutóként a két fél közé száguldott, már félúton golyót kap, vagy ha nem, az első sor levágja. Háborúban gyakran megesik az ilyesmi. De az sem ritkaság, ami valóban bekövetkezett. Két hónappal előbb, midőn első alkalommal mentette meg Bem életét, tisztirangot nyert érte. Ezúttal fogságot. Bolond keresztvágója valóban megtorpanásra kényszerítette a vértéseket, mert különben saját lovuk bukik fel. Ennyi elég volt hozzá, hogy Bem úrrá legyen paripáján, elkanyarodjék s megmeneküljön.

A vértésekbe gabalyodott Zágonyit pedig szorosan közrefogták. Kardja kiesett kezéből, s ennek köszönhetette, hogy nem bántották. A fegyvertelen huszártisztet elfogták, s azóta is fogságban tartották. Sorsa bizonyos volt: előbb-utóbb közlegényként besorozzák az osztrák ármádiába. Alighanem megtették volna már, ha vakmerő rohamával nem kelt figyelmet, s Haynau nem ad parancsot, hogy járjanak utána, kiféle-miféle ez a botor személy, aki kockára veti életét, amikor annak már - szerinte - semmi értelme sincs. A császári hivatalok csigalassúsággal működtek, s Zágonyit féligmeddig nyílt ég alatt, alkalmi fogolytáborban érte a tél. Mivel saját életét nála jobban senki se ismerte, jól tudta, hogy semmi olyan különös rebellis cselekedetet nem követett el, amelyért börtönbe vethetnék. Katonának állt, harcolt, fogságba esett -- tízezrek története volt ugyanez --, de ha egy hivatal munkát kap, nem bizonyos, hogy megelégszik ennyivel. S Zágonyi, érthetően, csekély bizalmat érzett a császári hivatalok iránt. Továbbá arról is szívesen letett volna, hogy Ferenc József angyalbőrében senyvedjen a birodalom valamely isten háta mögötti helyőrségében, komiszkenyében, még komiszabb őrmesterek korbácsa alatt.

Elhatározta, hogy megszökik. Kevés esélye volt hozzá, mert a tábor sík területen feküdt, még fa is alig akadt, amely mögött megbújhatott volna. Éjszakánként pedig sűrű őrség és hatalmas tábortüzek övezték három oldalról a táborot. Negyediknek ott volt a Száva. Csónak sehol, átúszni pedig az őszi-téli hidegben önkéntes halállal is felért.

Mígnem karácsony előtt a fagyok erősebbnek bizonyultak a hullámoknál: a folyó vize befagyott. Az őrség bekerítette a táborot. Azután egy kimustrált szekeret legördítettek a parton: a jég recsenve szakadt be, és a szekér elmerült. Aki akar, ezután rámerészkedhet a jégre, csak magára vessen, ha alatta marad!

-- A szekér nem ember -- okoskodott Zágonyi. -- S ha a fagy nem enged, ami ma egy hüvelyk vastag csupán, az holnap másfél, holnapután kettő... Türelem.

Hát az őrség? Ha a jég megbírja is, az őrség éberségét kijátszani lehetetlen. Vajon mindig éber az őrség? -- töprengett tovább Zágonyi. -- Sose lankad a figyelme?

S arra a következtetésre jutott, hogy bizonyos alkalmakkor a sasszemű őr is lehunyja sasszemét, ha nem is mind a kettőt, az egyiket bizonyosan. S azon az oldalán nem lát. Nincs más hátra, mint kivárni egy ilyen „bizonyos alkalmat”...

A legközelebbi nem is esett messzire. Közeledett az év utolsó napja, szilveszteré... Nincs olyan ember a földön, aki ne hörpintene fel e napon -- még inkább éjszakán -- legalább egy pohárával! Akit pedig balsorsa arra kényszerít, hogy szabad ég alatt, szolgálatban töltse e mulatásra szánt napot, az, ha másért nem, bújában hajt le több pohárával is! Közelebb húzódik a tűzhöz, hogy ne csak belülről, kívülről is melegedjék, és szentül hiszi, így cselekszik mindenki más is, légyen akár ő, akár fogoly. Mindent egybevetve, szilveszter éjszakája egyike ama bizonyos alkalmaknak, amikor a sas is behunyja egyik szemét. A szökevény ügyességén múlik csak, hogy amarról s ne a másik oldalról kerüljön!

Zágonyi csendesen meghúzódott éhségtől és hidegtől kimerült bajtársai embermelegében. Saját szemével látta, saját fülével hallotta, hogy már az alkonyi őrsváltáson lazább volt a fegyelem, a figyelem is... A következőre, mire egészen besötétedik, csak tovább lazul. S a váltás időpontjában kijátszható leginkább. Az őr unja már dolgát, csak azt várja, lesi, hogy jöjjön a váltás. Hallja, amint posztról posztra közeledik a csapat... Még három hellyel odébb van... Már csak kettővel... No, most váltják a szomszédot ... Mindjárt felbukkannak, ideérnek hozzá!... Már csak arra figyel, kémleli a sötétet, lesi a léptekeket....

Közben a háta mögött, túloldalán, átsurran a szökevény.

Azután ott a váltás, dobognak a fagyott földön a bakancsok, csattan a puskatús, harsannak a rekedt vezényszavak, s ha ügyelne is valaki rá, akkor se hallaná meg saját lármájától, hogy most csusszan le a parti bozótban a menekülő... Nem vadászó róka, hanem az ő súlya alatt ropognak a száraz fűzfagallyak, csizmája alól gurulnak ki a göröngyök...

A jég pedig kemény, szilárd, megbírna már nemcsak embert, hanem rakott szekeret is. Holdvilág nincs, jövődő hóesés terhét hordják a nehéz felhők, a szökevény is csupán a tavalyi nádtorzsák ropogásából tudja meg, hogy már odaát jár, a túlparton...

Így szökött meg Zágonyi Károly az osztrák fogságból, vagy ahogyan később még sokszor elmondottuk; így bújt át először a túl fokán. Pedig tevé, amelyről a mondás szól, még élteben addig nem látott.

Két éjszakán át vándorolt étlen-szomjan délkeletnek. Nappal beásta magát valami öreg szénaboglyába, s aludt. Ha akkor szúr villát a boglyába a *gazda*, megint csak nem lenne miről beszélnem tovább. A második éjszaka hajnalán oly elhagyott és vad volt a tájék, hogy vélte, bátran megtehet még néhány mérföldet, addig se fagy meg legalább... Ballagott tovább, leszegett fejjel, így tekintete éppen ráeshetett a lándzsa hegyére, amely a torkának szegeződött. Óvatosan felpillantott. Tudta, ha hevesebb mozdulatot tenne, a vashegy se maradna egy helyütt... Három lovas fogta körül. Egyikőjük tartotta álla alá a lándzsát. Még feljebb emelte a tekintetét : török katonák voltak. Ettől megnyugodott.

-- Hová, háová, kenyeres pajtás? -- kérde az egyik török, s csak ejtésén lehetett megismerni, hogy nem a maga nyelvén beszél.

-- Csak ide Isztambulba, a fényességes padisah elé -- felelte Zágonyi, még mindig mozdulatlanul. A rongyos honvédköpenyekbe burkolt torzonborz figura válasza olyan

képtelen volt, hogy vad nevetésre készítette a kérdezőt. Lefordította törökre a választ, s már társai is vele nevettek. De a lándzsát csak nem engedte le, csiklandozott vele tovább.

-- Messze van az ide, kenyeres pajtás -- mondotta azután. - Nem félsz, hogy eltévedsz odáig?

-- Nem én -- felelé Zágonyi. -- Mivel reménykedem, hogy elkísérsz, pajtás.

Hanem ez már olyan válasz volt, amire le kellett engedni a lándzsát. Zágonyi megsimogatta torkát, jelezve, hogy nem jól esett néki a csiklandozás. A török pedig elhagyta a nevetést, és sóhajtott:

-- Megeshet, pajtás, hogy hamarabb látod meg az Aranyszarvat, mint én... -- mondotta. -- Ha ugyan meglátom valaha is... No, indulj szépen itt előttünk, de szelíden lépkedj, hiszen barátok volnánk!

A török lovas alighanem igazat beszélt. A szabadságharc összeomlása óta *százával* találkozott magyar menekültekkel, ha számuk télire megritkult is. A Porta nem örült a menekülőknél, lefegyverezte és őrizte őket, de nem bántotta s nem is szolgáltatva ki együket sem az osztrákoknak. Idővel sokunk eljutott Konstantinápolyba, míg a határszéli kis lovas katona talán sohasem láthatta meg élteben a török birodalom fényes fővárosát...

Falunak beillő, nyomorúságos kisvárosba vitték be Zágonyit. Az erdélyi seregtől menekültemben magam is ilyen kisvárosok során át jutottam el a bolgárföldi Sumláig. E városokat szerbek, bosnyákok, bolgárok s más népek lakták, de török uralom alatt még sokáig azután is, hogy Magyarország másfél százada immár felszabadult. A török város pedig, messziről szemlélve, mind tündéri szépségű. Nagy verandás, cserépfedelű házak, mindegyik kert közepén, fáktól környezve, amelyek vidám, barátságos, vonzó külsőt adnak a városnak. Alig várja a fáradt vándor, hogy a városba beérjen!

Bent azután borzasztó csalódás vár reá. Szűk sikátorokba jut, két oldaluk meszeletlen sárfal; legföljebb ha az istállókba, kamrákba lát be! Hová lettek a messziről látott tündérlakok? Csak nem voltak délibábok? Megfejtés a török építésmódban lelhető: az utcának csak a házak külső falát s a gazdasági udvart fordítják. A tündérkertek belül vannak, a tornácok befelé néznek, hová idegen, kandi szem nem tekinthet.

A házak vályogból épültek, az emeleteket a földszinttől gyakran csak vékony deszkapadló választja el. Ha az alatt éppen istálló húzódik, ami bizony gyakran megesik, a gyanútlan vendéget ugyancsak meglepetések érhetik! Gazdagabb házban vastag szőnyegek borítják be a padlót, távol tartva zajt, illatot, férget...

Jobb módú házba vezették be Zágonyi Károlyt is. A kissé kopott selyempárnán a török helyőrség parancsnoka ült. A katona elmondotta, hogyan bukkant a rogyadozó vándorra, majd tolmácsul szegődött a parancsnok és a fogoly mellé.

De Zágonyi csak addig volt fogoly, amíg bemutatkozott, meg-, mondta rangját és csapattestét. Akkor a török két oldalról megölelte, és azt mondta:

Allah szelamet verszin kárdáslárim... Isten adjon békességet, testvéreim... Fegyver van nálad, édes fiam?

- Nincs fegyverem, uram, mivel fogságból szöktem.

-- Úgy, úgy -- bólogatott az aga. -- Ha nincs fegyvered, nincs mit elvenni tőled. Mert vendégnek, beláthatod, nincs szüksége fegyverre! Márpedig téged, mint társaidat is, a fényességes padisah vendégének tekintünk. Viseld hát jól magad, s nem lesz panaszunk egymásra!

Ezután alacsony asztalt hoztak be, és Zágonyi is kapott egy párnát maga alá. Az asztalra réztálban rizst és egy sült pulykát tettek. Evőeszközt semmit, még kést sem, de a pulykát kemencében sütötték, s oly omlós-puha volt, hogy kézzel lehetett csipegetni a húsából. A rizst szintúgy négy ujj közé fogva vették ki a tálból, s ették. Étkezés előtt és után azonban rózsavízzel illatosított kézmosó vizet hoztak be, abba mártogatták az ujjukat. Zágonyi úgy evett, ahogyan az eszik, aki két napja semmit, azelőtt pedig hónapokig alig látott ételt. A barátságos török jó szívvel nézte, és szökése felől kérdezgette. Azután, már a vízpipa mellett, bölcselkedni kezdett:

-- Az a bajotok nektek, magyaroknak, édes fiam, hogy senki se jó nektek. Nem kellettünk nektek mi, török testvéreitek, de nem fertetek meg a német császárral sem. Az ilyesmi pedig sohasem vezet jóra...

„Mit lehet tenni, ha már csak úgy van, hogy mindenáron a magunk ura szeretnénk lenni...” -- akarta válaszolni Zágonyi, de mire a gondolat végére jutott, hogy mit feleljen, azon vette észre magát, hogy elaludt.

Az aga nem haragudott meg rá. Belátta, hogy vendége még nincs magvas beszélgetésre alkalmas állapotban. Jószerivel örült is, hogy így alakult, mert a mélységes mély, kábult álomba zuhanó fiatalembernek minden nehézség nélkül tudta átkutatni nemcsak a zsebeit, hanem még a ruhája bélését, cipője talpát is. Végére nincs annál kellemetlenebb, mint ha valakinek a főnökei koppintanak az orrára, mert a besurranó kémről első szóra elhitte, hogy ártatlan bárány. A bécsi kancellária rendre küldözgette a magyar menekültek után a kémeket, Kossuth ellen pedig az orgyilkosokat, ami mind a szultán felségét sértette, lévén birodalma nem átjáróház és kocsmaudvar, ahol betévedt idegenek intézik el egymás között nézeteltéréseiket!

Megnyugodva, hogy semmi gyanúsat -- titkos üzenetet, megbízólevelet vagy rejtett tört -- nem talált, az aga lovas futárt menesztett a kerületi székhelyre utasításért, hogy mitévő legyen kéretlen vendégével. Negyednapra megjött a válasz, s akkor az aga szelíden felrázta Zágonyit.

-- Édes fiam, ideje lenne továbbindulnod...

Kapott egy öszvért, hogy legyen, aki hordozza, egy birkabekecsét, hogy meg ne vegye az isten hidege; kapott egy zsák kukoricalepényt magának s egy másik zsákkal zabot az öszvérnak. Kapott némi aprópénzt, hogy tudjon baksist adni azoknak, akik másként értelmezik a vendégbarátságot, mint az aga, s végül egy pecsétes levelet ékes török nyelven arról, hogy a mindenható szultán védelme alatt áll. Senki se háborgassa, de mindenki segítse abban, hogy baj nélkül eljusson Sumlára, ahol a magyar menekültek többsége tartózkodott, szintúgy vendégként, de mindenesetre szoros őrizet alatt.

-- Allah iszmarladik... Allah áldjon! -- ölelte meg búcsúzóul az aga, és Zágonyi tíz lépésről visszakiáltott:

-- Csök jasa! -- amiről ugyan nem tudta, mit jelent, de a törökök többnyire e szavakkal búcsúztak egymástól.

Vígan és elégedetten lógatta lábát az öszvér két oldalán, derűsnek látta a jövőt, s bizakodott szerencséjében. Ábrándos históriákat szőtt magában arról, hogy a Sumlába szorult honvédek Kossuth vezetésével miként törnek majd be ismét Magyarországra, s kezdik újra a harcot a szabadságért. Minő csatákat fog majd vívni, s mennyi dicsőséget szerez Szatmárnak, kedves szülőföldjének!

Javában ábrándozott, amidőn -- mintha csak megismétlődnék vele a minapi élmény -- ismét valami szúrófegyver bukkant fel az orra előtt. Gyakorlata lévén már a dologban, menten megállott, s noha ezúttal nem lándzsahegy, hanem puskaszurony szegeződött felé, iparkodott megnyerően viselkedni. Attól sem rettent meg, hogy feltartói semmiféle egyenruhát nem viseltek, ha egyforma torzonborz szakállukat, nyakukba lógó üstöküket s szőrrel kifelé fordított bárány subájukat annak nem vesszük.

Feltartóztatói se magyarul, se németül nem beszéltek, s így jóval keservesebben értett szót velük, mint a törökkel. Zágonyi végtére felmutatta pecsétes írását, de amazok között egy se tudott olvasni, lehet, csak törökül, de lehet, semmilyen nyelven. Egyszerű útonállóak voltak, akik a hegyek közül csaptak le a jámbor utasokra, s ehhez a foglalkozáshoz nem feltétlenül szükséges a betűk ismerete.

Gyorsan végeztek foglyukkal. Elvették kukoricás tarisznyáját, pénzét, öszvérét, s hogy ez éhen ne maradjon, elvették a zabot is. Ellenben meghagyták neki az aga pecsétes levelét. Kevés holmi lévén, gyorsan végeztek, s elporoszkáltak toronyiránt. Azt se mondták, *csokjasa...*

Zágonyi ismét csak a torkát simogatta. Azután felkapaszkodott az utat szegélyező dombra, s tekintetével hosszan követte a távolodó útonállókat. Nyomukat vesztve visszaereszkedett, és gyalogosan folytatta útját. Napszálltára elérte a legközelebbi falut és benne a török helyőrséget. Nehezen eresztették a parancsnok elé a saját lábán közlekedő vándort, de oly állhatatosan követelte, hogy végül engedniök kellett. Felmutatta pecsétes írását, és elbeszélte, mint fosztották ki a rablók. A parancsnok az irat láttán és a történet hallatán roppant udvariasan bánt vele, és őszinte együttérzéséről biztosította. Felajánlotta, hogy másik öszvért ad az elrablott helyett, és roppantul csodálkozott, hogy Zágonyi inkább egy lovat kért, de csupán kölcsönbe, és hozzá három vagy négy lovas katonát!

-- Kifüstölöm odújából a bandát, visszaszerzem a sajátomat, s hiánytalanul megadom a kölcsönt -- biztosította a parancsnokot, aki cseppet sem örült az ajánlatnak.

-- Vagy otthagyd a fogadat, és utóbb rajtam kérik számon! Nem réti bárányok a te megrablóid, hanem vérszomjas és gonosz fenevadak!

-- Annál szükségesebb, hogy megszabadítsuk tőlük a világot! -- felelte Zágonyi.

A parancsnok a szakállát simogatta. Nagy gondban volt. Ha nem teljesíti Zágonyi kérését, még utóbb bepanaszolja a sumlai basánál, hogy megtagadta a segítséget. Ám ha teljesíti, és Zágonyi kifüstöli a rablókat, megint csak ő kap hosszú orrot, hogy egy jöttment gyaur végezte el azt, amire ő képtelen volt! Legvalószínűbb azonban, hogy a rablók, ha összetalálkoznak

Zágonyival, másodszorra nem elégednek meg egyszerű kifosztásával: cserébe egy ólomgolyót nyomintanak a bőre alá, ami örökre elveszi a kedvét a fölösleges tiltakozástól...

Kegyesen teljesítette hát Zágonyi kívánságát, a kíséretül adott három szpáhinak azonban szigorúan a lelkére kötötte, hogy semmi csetepatéba bele ne keveredjenek! Őrizzék a vendéget, de még inkább őrizzék a saját bőrüket, mert Allah se foldozza be, ha kilyukad...

Zágonyi mit sem tudott ez óvatos eligazításról, de annyit sejtett, hogy ha a katonákban buzgott volna a banditavadászat vágya, puszkavégre kapták volna már az útonállókat nélküle is. Ha eddig mégsem tették, most sem azért követik, mert feltámadt a lelkiismeretük ...

Igaz, nem is a bátorságukra volt szüksége, hanem a jelenlétükre. Másnap reggel, amikor három szpáhi kíséretében kilovagolt a faluból, a helység apraja-nagyja megbámulta. Ritka esemény volt az ilyesmi a nyomorúságos hegyi falucska életében. Egy szép szál gyaur, aki előző napon még gyalogszerrel botorkál be a házikók közé, most a parancsnok lován, három szpáhi kíséretében parádézik elfelé! Nagy úr lehet, ha ilyen fényes kíséretet kapott! Azt beszélik, maga a keresztény király követe álsruhában, egyenesen a sumlai basához tart!

A kis csapat ugyanis nem visszafelé, a rablás színhelye felé indult el, hanem ellenkező irányba hagyta el a falut. Mintha Zágonyi csakugyan továbbutazna, immár kísérettel. A parancsnok, aki a kapuig kísérte, fölöttébb csodálkozott is, mert úgy hitte, az utas visszafelé indul, megkeresni az útonállókat. Ha eddig rá nem kérdezett, most már nem érdeklődhetett tekintélye sérelme nélkül...

Elhagyták a falut a kanyargós, havas úton. Két vagy három mérföldet sem tettek meg, amikor egy erdő szélvédett sarkán Zágonyi megállította katonáit, s lóról szállította őket. Közös nyelv híján nehezen értette meg velük, hogy nem kíván tőlük egyebet, csak annyit: telepedjenek le, rakjanak tüzet, melegedjenek, pipázzanak s várakozzanak. Néki több s más kívánsága nincs hozzájuk. Még nagyobb zavarba ejtette őket, amikor maga is leszállott lováról, s kipányvázva rájuk hagyta azt is.

Megszabadulva kért kísérőitől, gyalogosan, mint tegnap érkezett, visszafelé indult, a falunak. Nem sietett, volt ideje. Hadd higgyék, hogy biztonságban vannak tőle. Amint megpillantotta a falu alacsony, zsúpfödeles házait, letért az útról, s a falut kerítő bozótba vetette magát. Élő és nehezen áthatolható sövényként vette körül ez a bozót a talán másfél tucat, félig földbe ásott házikóból álló falucskát. Tüskés ágai megtépték Zágonyi subáját, de a vastag gyapjú megvédte a bőrét. Pedig ugyancsak bújnia, lapulnia kellett, hogy észre ne vegyék, amint a kertek alól becserkészi az istállókat.

A hideg segítségére sietett: csak az jött elő a kemence mellől, akinek feltétlenül dolga akadt. Az istállók, pajták hátsó fala majd mind a bozót felé tekintett, s a legtöbb deszkáján akadt rés, repedés, ahol betekinthetett. Ha nem -- meglazított egy-egy korhadt lécet, úgy nyitott-kukucskálónyílast magának.

Nem számolta, a negyedik vagy az ötödik istállóban találta-e meg, amit keresett; az is lehet, a hatodik volt. Majdnem felkiáltott örömeiben, de idejében észbe kapott...

A szűk deszkaistállóban, az üres jászolhoz kötve ott lógatta a fejét az agától kapott s elrablott öszvére. Még a hozzárabolt zabot is sajnálták tőle: a tarisznya a gerendára kötve, érintetlenül lógott.

Zágonyi legszívesebben kibontotta volna az istálló hátsó falát, hogy azon át szöktesse meg jogos tulajdonát. De ehhez semmi szerszáma nem volt, s alighanem zajt is csapott volna vele.... Nem maradt hátra más lehetősége, az ajtón át kellett kihoznia fényes nappal az öszvért. Kerítés ugyan nem állott az útjába, de a házból bármikor kiléphetek.

Úgy számolt, három perc elég, még sok is a manőverhez. Ennyi szerencsét megérdemel: hogy éppen ebben a három percben nem vetődik arra senki!

A havon nem hallatszott a lépés, s inkább kockáztatott fél perccel többet, hogy a kezdetlegesen összerótt istállóajtót csendben, nyikorgás nélkül tárja ki... Az öszvér alighanem megismerte, mert hóna alá dugta az orrát... Csak hangosan ne üdvözlje! Az kellene még, hogy az éhes állat ordítani kezdjen! De nem. Ment utána engedelmesen. Le se telt a három perc, bent jártak mind a ketten a bozótban. Igaz, az állatnak nem akaródzott a tüskék közé bemenni, de Zágonyi vaskézzel fogta össze az orrát, s úgy húzta be. Engedett az öszvér, csak hogy a szorítás is engedjen.

A zabostarisznyát ott hagyta a gerendán, érintetlenül.

A parancsnok háza mögé kerülve felült az öszvérré, és kicsörtetett az útra. Rákiáltott a kapu előtt lebzselő őrré, hogy tüstént hívja elő a parancsnokot.

Szuszogva és mérgesen jött ki a tiszt, dühösen, hogy ki merészeli háborgatni. Leesett az álla, amikor meglátta a reggel távozott vendéget, a kapott ló helyett egy öszvér hátán, s ily hamar visszatérni !

- Megvan a lovad, ne félj! csitította Zágonyi azon a furcsa, félig német, félig semmilyen keverék katonanyelven, amelyen előző nap is társalogtak. -- De megvan az én öszvérem is! Ez az! S megveregette az állat nyakát.

Hol találtad meg?

-- Itt, a szomszédodban... -- mutatott végig az úton Zágonyi.

-- Az lehetetlen... -- hitetlenkedett a török tiszt. -- Más jószág lesz ez!

- Ha az öszvért elvéteném, a tarisznya akkor is tanú.

-- Hol van?

-- Csak ott lóg, ahová a rabló akasztotta. De már nagyon szeretne helyet cserélni a gazemberrel!

Nem volt mit tenni, a tiszt előparancsolta megmaradt embereit, és Zágonyi vezetésével körülfogták a rabló házát. A zörgetésre két zsvány is előbújt egyszerre. Amint meglátták Zágonyit, a parancsnokot és a katonákat, bújtak volna vissza, de addigra már fogták az üstöküket, hiába kapálódtak...

Hamar kivallották, hol rejtőznek társaik, s egy -híján azokat is fülön csípték; annak az egynek azonban sikerült megugrania. A parancsnok elküldött egy legényt az úton hagyott szpáhikért s

a kölcsönzött lóért. Azután visszatértek a parancsnok házába, s Zágonyi elbeszélte, amiről addig hallgatott:

-- Tegnap, amikor magamra hagytak, felkúsztam egy dombra, és utánuk lestem a rablóknak. Egy oldalösvényen távoztak, mintha a hegyek felé tartanának. Hanem erről az ösvényről is hamarosan letértek, s túl az út két kanyarulatán szép csendesen visszatértek a faluba vezető útra. Ebből támadt az a sejtésem, hogy ott rejtőznek, ahol senki se keresi őket: a faluban, a katonaság szomszédságában. Mire a kifosztott gyalogos vándor bebotorkál a faluba, addigra ők régen elrejtették a zsákmányt, s meglapulnak a suton, amíg az idegen tovább nem áll. Ezért kértelek, hogy adj mellém katonákat, akikkel színleg a rablók üldözésére indulok. Cinkosaik bizonyára megvitték a híret távozásomnak, s ők markukat dörzsölve, gyanútlanul ültek a kemencepadkán. Közben én szép csendben visszatértem, és megvizsgáltam az istállókat a hátsó oldaluk felől. Az eredményt ismered, uram...

A parancsnok nem tudta, sírjon-e vagy nevéssen. Örülhetett, hogy a rablókat megfogták, de ha kiderül, hogy úgyszólván védőszárnyai alatt lapultak meg mind ez ideig, jobb, ha ő is világgá megyén...

-- Nélküled, a te segítséged nélkül, uram, soha meg nem leltem volna őket -- tette elbeszélése végéhez Zágonyi. -- S te fogtad meg őket, ehhez kétség nem férhet. A sumlai basának se mondhat senki egyebet!

A tiszt bólogatott, simogatta a szakáilát, s már szelídebben nézett a jövőbe. Okos ember ez a szőkevény magyar tiszt, nemcsak ügyes! Parancsot adott, hogy zsenge bárányt süssenek ebédre.

-- Nagy szolgálatot tettél a hatóságoknak, idegen -- mondotta méltóságteljesen. -- Ez a banda rettegésben tartotta a környéket, s bátor katonáim a te útmutatásod alapján fogták el őket. A pasa nem lesz hálátlan hozzád, ha jelentem...

Egymás tenyerébe csaptak, békességgel megették a bárányt, és harmadnapra, hogy gyalogszerrel megérkezett, Zágonyi immár a saját öszvérén, telt kukoricamálás és zabostarisznyával a nyeregszíjon, zsebében ismét az aga pénzével, elhagyta a falut. Nem utazott egyedül. Vele tartottak -- kemény vasban persze -- elrablóit, s őrizetül melléjük egy szakasz szpáhi. Dőreség lenne azt állítani, hogy a fogoly betyárok nagy szeretettel tekintettek volna útítársukra, de hát csak magukra vethettek: aki rablónak áll, számíton rá, hogy pandúrba botlik. S ha történetesen a „pandúr” saját kárát hajtja be rajtuk, még a sajátos rablóbecsület szerint is -- szemet szemért, fogat fogért -- csupán az igazságos világ rendje állott helyre. Ami amúgy is ritkán esik meg, s balszerencsénk, hogy éppen velük történt. Mi legyünk az utolsók, akik könnyet ejtünk értük...

Így érkeztek meg hamarosan, baj nélkül Sumlára, ahol a rablókra a megérdemelt büntetés, Zágonyira pedig, feltalált bajtársai kebelén a megérdemelt pihenés várt. Az első, aki történetesen magához ölelhette, éppen én voltam, Danes Lajos.

Említettem volt, hogy ez elbeszélésben magamról szeretnék a legkevesebbet szólani, de mert ott voltam, egészen nem is hallgathatok. S hogyan kerültem oda? Egyszerű... Szintúgy Bem seregénél szolgáltam, a 27. zászlóalj hadnagyaként, s azon csapatokkal harcoltam, amelyek 1849 dicsőséges tavaszán Puchner osztrák tábornok seregeit a bánási hadműveletek során

Orsovánál a határon átszorították. Azontúl ott is maradtunk, őrizni a határt az újabb betörésektől.

Mehadián táboroztunk, midőn az összeomlás bekövetkezett, s végtére mi sem tehattunk egyebet, mint hogy átadjuk fegyvereinket a töröknek. Tisztjeik őszinte rokonszenvet mutattak irántunk, testvérüknek szólítottak, és tiszteletükre nagy vacsorát adtak. Búcsút véve elindultunk rendeltetésünk helyére, Viddinbe. Meneteltünk borzasztó hőségben, mint igazi vert had, keserűséggel és bánattal eltelve. Vártuk Viddin minaretjeinek feltűnését. Megláttuk végtére, de nem volt köszönet benne, mert a viddini pasa a vár kapuit becsukatta előttünk, s a falain lévő ágyúkat reánk szegezte, mondván, hogy ha közelebb merészkedünk, összelövet, mivel néki a szultántól nincs rendelete, hogy befogadjon. Mit tehattunk mást, míg az engedély Konstantinápolyból megérkezett, letáboroztunk a város alatt -- lőtávon kívül. Szép testvéri fogadtatás volt ez: sütkérezhettünk a perzselő napon! Se fa, se cserje a láthatáron sehol. Csak napok múltán jutott a parancsnok eszébe sátrat küldeni, hogy legalább árnyékunk legyen. Addigra viszont lehült a levegő, a nyári zsávolyt viselő honvédek meghültek, s pusztítani kezdett a járvány.

Midőn a szultán engedélye megérkezett, beköltözhattünk a városba, hol valami nagy kényelem és tisztaság ugyan nem fogadott, de legalább fedél alatt háltunk. Nem csoda, hogy az osztrák Hauslab tábornok, ki hajóval jött le a város alá, közkegyelem ígéretével sok szegény katonát megszédített. Hazatértek, és bizony semmivel sem várt jobb sors rájuk, mint azokra, akik hadifogságba jutottak.

Mi, többiek, még mindig szép számban, várakozással töltöttük napjainkat, míg híre jött, hogy Sumlába -- igaz bolgár nevén Sumenbe -- bellebbeznek, azazhogy internálnak bennünket. 1849. november 4-én útra is keltünk, teméntelen bivalyszekereken és lóháton. Három hétig tartott a fárasztó utazás, pedig némely nap hajnaltól alkonyig meneteltünk! S miféle szállásaink valának! Gyakorta földkunyhók, amelyek nem egyebek kerek veremnél. Középen tűzhely állott, felette láncon csüngött a bogrács. Körülötte a földes talaj báránybőrökkel volt terítve, mi ülő- s egyben alvóhelyül is szolgált. Ilyen helyeken kellett nemcsak az egyszerű katonáknak, de oly kényes dámáknak is, mint gróf Batthyány Kázmérmé úrnőnek megszállani!

Sumlán már nagyobb kényelemmel lettünk elszállásolva. A legénységet laktanyákban, a tisztet pedig magánlakásokban helyezték el, s ugyanazt az étkezést, zsoldot kaptuk, amit a török katonák és tiszték. Minderről sokan, a tollforgatáshoz nálam jobban értők részletesen is beszámoltak, nem szaporítom hát tovább a szót. Köztudomású az is, hogy Kossuth Lajost, aki velünk együtt tartózkodott Sumlán, az osztrákok hiába kérték, a török kormány ki nem szolgáltatta; de arra ígéretet tett, hogy távol Európától, ahol már pusztá neve is félelmet keltett a zsarnokokban, Kisászsiába bellebbezi. 1850. február 15-én érzékeny búcsú, nagy sírás-rívások közepette útra is kelt Kossuth Lajos meg kéttucatnyi kísérete, hogy internációjuk kijelölt helyére, Kiutahiába utazzanak.

Mentül kevesebben maradtunk, annál jobban felébredt bennem a szabadság vágya. Mert bizony, ha vendégeknek mondtak is bennünket, igazában mégiscsak fogságban voltunk. A városban szabadon járhattunk bárhol, de el nem hagyhattuk, mert a török katona udvariasan visszakísért bennünket. Többen mégis megkísérelték a szökést, de ha sikerült is a várost kerítő falon keresztülhatolniuk, Várnából, hová leginkább tartottak, biztosán visszahozták őket. S azonfelül még mi is kineveltük őket.

Ilyen se hideg, se meleg állapotban voltunk, amikor Zágonyi Károly megjelent közöttünk. Túljutván az örömről s kalandjaink, szenvedéseink kölcsönös elbeszélésén, megint csak inkább jövőnk, mint múltunk foglalkoztatta gondolatainkat. Tanácsalanságunknak, tétovázásunknak Zágonyi vetett véget.

-- Nincs itt nekünk semmi keresnivalónk -mondotta. -- Okosabbat nem tehetünk, mint hogy odébbállunk!

-- Ennyi esze másnak is volt -- felelte Teleki Oszkár. Véle s negyediknek a kövér Pongrácz Alajossal laktunk egy szálláson négyen. -- Az első török őrsegen túl mégsem jutott egyikük sem.

-- Kari annál többet nem is akar... -- tréfált Pongrácz. -- Hiszen ő még azon törökhöz is visszamegy, aki önként továbbtessékeli!

Igaz, ami igaz, bármily vakmerő cselekedet volt Zágonyitól, hogy noha az a török tiszt új ösvért s élelmet adott volna neki, nem nyugodott, hanem fülön csípte megrablóit -- igaz okát és szükségét a cselekedetnek nemigen értettem. A világ minden rablóját úgysem teheti lakat alá, egy ösvér s egy tarisznya máié pedig nem ér annyit, hogy bárki a bőrét kockáztassa érte! Meg is mondtam ezt Karinak, aki még csak el se mosolyodott rajta. Nagyon komolyan felelte:

-- Igazad van, Lajos: apróságért az ember ne kockáztassa a nagyobbát. De van más is: az ember elintézetlen dolgokat se hagyjon maga után, mert azok láthatatlan fátyolként követik, akárhová megy. S ha túl sok gyűlik össze belőlük, megeshet, a nyakunkra tekerednek s megfojtanak.

Olyan válasz ez, amelyen hiábavaló vitatkozni. Szeretném mármost leírni, milyen ember volt Zágonyi Károly, de sehogyan se megy. Beszédéről lehetett legkevésbé megítélni, mivel ritkaság volt, hogy egy szuszra annyit is mondjon, mint fentebb idéztem. Inkább cselekedeteiből lehet megismerni, azok meg majd ügyis rendre következnek, s az olvasóra bízzák a vélemény kifejtését.

Talán a külseje? Maholnap két évtizede lesz a sumlai időzésnek... Az emlékezet kopik. Hanem a minap addig keresgéltem emigracionális irataim között, míg hogy, hogy nem, előkerült egy mindössze ötesztendő, már kissé fakuló fénykép: Colonel Charles Zágonyit ábrázolja, az Amerikai Egyesült Államok ezüstgombos, kék egyenruhájában. Már ezen a képen jó tíz esztendővel idősebb a sumlainál, de azt hiszem, igazán nem változott alatta; talán csak a szakálla -- amely keskeny csíkban fogja körül az arcát, s hegyes csúcsban végződik -- lett tömöttebb, férfiasabb. De rövid, egyenes magyar bajusza már akkor is ilyen volt.

Nem túlságosan magas termet, de szálfegyenesen tartja magát, mint a huszártisztek leginkább. Baljával egyenes tiszti kardját szorítja derekához, jobbával csákóját a nadrágvarráshoz. Még a gyatra fénykép is ékesen árulkodik arról, hogy nem csupán a termet, a jellem is „egyenes”... Nem okoskodó, nem kombinatív ész, inkább célratörő: kitézi magának a feladatot, és végrehajtja tűzön vízen át. Ha ahhoz ügyesség, ravaszság szükségeltetik, az sem hiányzik belőle; de távolabb nem tervez és nem bonyolít. Indulatai könnyen elragadják, s ezért állandó küzdelemben áll velük, hogy fékezze őket; ebből ered, hogy hideg, kimért embernek tűnik. Ám ha kitör, akkor isten legyen irgalmas annak, akire haragja vagy éppen kardja rázúdul! Olyankor nem nézi, kinek árt többet: annak, akire támad, vagy éppen saját magának. De hisz meglátjuk majd, nem is sokára...

Hosszú még az út, s kacskaringós; amíg eljutunk e fényképig, az Unió egyenruhájáig, a springfieldi *halálrohamig*... Kérem, addig se türelmetlenkedjenek -- ígérem, nem fognak unatkozni!

Térjünk vissza Sumenbe, ahonnan éppen szabadulni szeretnénk. Lehetőleg véglegesen és teljesen, mert egyikünk se kívánt Várna alól török kísérettel, szégyenszemre visszaballagni... De hogyan szökjünk meg? A városból még csak kijuthatunk némi ügyességgel, de Várnáig az út száz mérföld is megvan, ha nem több... Ismeretlen vidék, az utat egyikünk se tudja. Ha odaérnénk is, hogyan jussunk be a jól őrzött kikötővárosba? Végül pedig, ha csodával határos módon mindez sikerülne, hátramaradna még a legnehezebb: feljutni valamely hajóra, amely -- ingyen, hiszen pénzünk nincs -- szabad vizekre, de legalább Konstantinápolyig elvisz...

Ismeretek, pénz és összeköttetés híján minden tervezgetésünk megrekedt a pusztá ábrándozásnál... S egyáltalában nem csodáltuk, hogy a praktikus hajlamú Zágonyinak semmi kedve sincs haszontalan szószaporításainkban részt venni. Inkább elkóborol, s jobb társaságban tölti az időt. Némileg meglepett, hogy eme „jobb társaságot” olyan kávéházakban leli fel, amelyekbe bizony csak afféle népség jár, mint idehaza a városszéli korcsmákba. A töröknek vallása tiltja az alkoholfogyasztást, s így legfeljebb odahaza, szűkebb társaságban issza meg a bort, de nyilvános korcsmát nem látogathat. A török, ha szórakozni vágyik, kávéházba jár, hol igen jó sűrű kávé mérnek, s szívhatja a vízipipát rogyásig. Unaloműzésből jártunk mi is kávéházakba, de nem azon városszéliekbe, amelyekben Zágonyi megfordult, mint azt kaján honfitársak hamarosan hírül hozták. Teleki rá is akart kérdezni, de lebeszéltem róla, ismervén Zágonyi természetét. Amiről nem beszél, arról okkal hallgat. S a hirtelen támadt indulatból származó perpatvar egy szálláson lakók között pokollá teheti valamennyiünk életét. Nem elég pokol az, hogy édes hazánktól távol, keserű és bizonytalan száműzetésben kell tölteni lassan mozduló napjainkat?

Nem szólottunk tehát, s okosan tettük. Néhány hét múltán Zágonyi másodmagával tért meg: egy nyurga s kopott, de máskülönben tiszta ruhájú és tekintetű vándor szabólegényt hozott magával. Cseh vagy morva születésű volt, tisztességgel beszélt németül, de értett, gagyogott törökül s más nyelveken is. Esztendőkkal ezelőtt vándorolt ki hazájából Bulgáriába, s nem telepedvén meg sehol, bejárta az egész országot. Állítása szerint megfordult Konstantinápolyban is. Várnában pedig többször is járt, és ismer oda olyan utat, amely a hegyek között vezet, amerre török sohasem téved.

Világosan kiderült immár, miért látogatta Zágonyi az útszéli kávéházakat: kalauzt keresett, aki alkalmasnak látszik arra, hogy elvezessen bennünket baj nélkül Várnába. Sokféle népséggel találkozott, nem egy ígérte nagy hangon -- s jó pénzért --, hogy rábízhatjuk magunkat. De éppen a hencegő bizonykodás árulta el az ajánlattevőről, hogy csak a pénzt tenné zsebre, s kereket oldana az első adandó alkalommal.

A szabólegény volt az első, aki szerényen vállalkozott, és keveset kért. Azt mondta, ő is ugyanazon császár erőszakos katonafogdosása elől kelt vándorútra erdős hazájából, aki a magyar szabadságot eltiporta; örül, ha sorstársakon segíthet. Zágonyi szavahihetőnek és alkalmasnak találva őt, elhozta hozzánk, és bemutatta. A legény előttünk is elismételte ajánlatát. Összenéztünk, és megfogamzott a határozat a szabadulásra.

Élelmet vásároltunk, becsomagoltuk szegényes holminkat, és a következő éjszakán búcsút mondtunk Sumlának -- reméltük, örökre. Helyesebben szólva: búcsú nélkül távoztunk, alkonyatkor kionsván a városból, s a sűrűsödő homályban iparkodtunk eltűnni az őrség

szeme elől. Nem jött utánunk senki, és mi reménytől és izgalomtól egyaránt dobogó szívvel meneteltünk a kis szabólegény vezetésével, úttalan utakon át. Más vezércsillagunk, mint a bizalom, valóban nem lehetett, mert ha megcsal bennünket, és sorsunkra hagy, mi ugyan vakként botorkáltunk volna az éjszakában: sejtelmünk se volt arról, merre járhatunk.

Pirkadatig szakadatlanul haladtunk. Akkor egy árnyas erdőben megállottunk, s kinyújtóztatva fáradt tagjainkat, álomra hajtottuk fejünket.

Így meneteltünk azon túl is, mindig éjszaka, s aludtunk nappal. Ha lakott hely közelébe értünk, elkerültük, de magányos pásztorkunyhónál egyszer-kétszer megállottunk, hogy néhány garasért sajtot, kecsketejet vásároljunk. De meg nem aludtunk még a pásztoroknál sem, mert sosem tudhattuk, míg mi alszunk, nem hozza-e nyakunkra valamely közeli falu őrségét. Jobb s biztonságosabb volt nekünk a pihenés szűk óráit minden éltől elhagyatott helyeken tölteni...

Néhány éjszakai menetelés után egy reggel tündéri látvány tárult elénk: a felkelő nap megaranyozta sugaraival a Fekete-tengert s a partján elterülő Várna városát, vidám piros tetőivel, karcsú minaretjeivel. Aki, mint mi is, még életében nem látott tengert, s méghozzá szerencséje úgy hozza, hogy felkelő nap fényénél, egy hegy ormáról pillanthatja meg először, annak megbocsátható, ha e csodálatos élmény azon percben minden földi baját elfeledteti vele.

Mi tagadás, mi is elmerengtünk a látványon, s későn vettük észre, hogy egy lovascsapat közeledik. Menekülni akartunk, ami nagy hiba volt. Ha közömbösen továbbhaladunk, talán ügyet sem vetnek ránk, de riadalmunk feltűnt nekik. A lovasok közül egy sarkantyúba vette paripáját, s egyenesen felénk tartott.

A bokrok között megállottunk, s gyalogosan úgysem menekülhetvén, elhatároztuk, szükség esetén megvédjük magunkat, de nem tűrjük jámborán, hogy fogságba vessenek, s annyi törődés után visszaszállítsanak Sumlába.

Meglepetésünkre a lovas már messziről kiáltozni kezdett:

-- Attendez-mois, Messieurs!

A török igen ritka esetben beszél franciául, és csak ekkor figyeltünk fel arra, hogy a lovas európai ruházatot visel. Ha pedig már messziről uraknak szólít bennünket, és úgy kér, hogy ne fussunk előle, hanem várjuk meg őt, akkor aligha vezérli rossz szándék. Leengedtük marokra fogott furkósbotjainkat, és bevártuk.

-- Beszél önök közül valaki franciául? -- kérdé, midőn hozzánk ért.

-- Többen is -- lépett előre Zágonyi. -- Ki ön, és mit óhajt?

A lovas, középkorú, testes férfiú, hegyes szakállal, mosolyogva válaszolta:

-- A szard király várnai konzulja vagyok. Önök viszont, ha nem csalódom, magyar menekültek, akik Várnába szeretnének bejutni!

-- Eltalálta, uram -- felelte komolyan Zágonyi, s hozzátette: Remélem, nem óhajt bennünket e szándékunkban megakadályozni?

-A világért sem! Ellenkezőleg... -- Leszállott lováról. Megmondta nevét, és kezét nyújtott mindegyikünknek. Mi is bemutatkoztunk egyenként. Azután így folytatta: -- Nem titok önök előtt, hogy mi, olaszok a legnagyobb rokonszenvvel figyeltük az önök bátor küzdelmét a zsarnokság ellen, amely nekünk is ellenségünk. Tudomásom szerint számos olasz önkéntes küzdött az önök oldalán...

-- Ahogy mondja, uram - jegyeztem meg.

-- Nos, ebből is láthatják, hogy barátjuk vagyok. Midőn vadászatból visszatérőben kis csoportjukat az imént megpillantottam, mindjárt gondoltam, hogy kik lehetnek, mivel nem elsőként érkeznek Várna falai alá. Nagyon kevés társuknak sikerült csak áthatolniok e falakon, hanem útlevel híján visszazsuppoltattak Sumenbe. Nem sértem meg önöket, ha feltételezem, hogy szintúgy, útlevel nélkül utaznak?

Egymásra tekintettünk, majd Pongrácz Alajos válaszolt:

-- Akár barát ön, akár ellenség, egyként hatalmában vagyunk... -- és a konzul távolabb várakozó lovascsapata felé intett. -- Így hát értelmetlenség lenne tagadni, hogy eltalálta a valót. Biz mi csak úgy szöktünk meg Sumláról, és semmiféle írásunk sincsen!

-- Én erősen hiszek a konzul úrnak -- mondta Zágonyi, és merően nézett az olasz szemébe. -- Nincs útlevelünk, és feltett szándékunk, hogy bejussunk a városba.

-- Kívánom önöknek, hogy teljes sikerrel járjanak. Azonban az őrség szoros, a fal magas. Könnyebben jut át egy teve a tű fokán, mint bárki idegen engedély nélkül Várna kapuin. Ne kísérletezzenek fölösen, s ne tegyék ki magukat hiábavaló veszélyeknek...

-- Számos veszélynek tettük ki magunkat már éltünk során felelte Zágonyi. -- Miért rettenénk vissza éppen most?

-- Félreért -- nevetett a konzul. -- Én csupán a *hiábavaló* veszélytől óvom önöket! Hogyan is biztathatnék különben katonákat gyávaságra ! Az eszélyesség azonban, a gondos megfontolás sosem mond ellent a bátorságnak!

-- Bocsásson meg, uram! -- igazította helyre magát tüstént Zágonyi. A konzul pedig folytatta:

-- Tanácsom a következő: napszálltáig húzódjanak vissza az erdőbe, nehogy a törökök észrevegyék társaságukat. Várják be, amíg beesteledik, s akkor óvatosan közelítsék meg a városfalat. Haladjanak a tövében mindaddig, amíg a tengerpartot elérik. A kőfal igen öreg és omlatag, a török nem nagyon javítja. Legromlottabb a tenger közelében, ahol *az* elemek pusztításának leginkább ki van téve. Találnak ott olyan szakaszt, amely mindössze hat láb magas. Azon könnyen átmászhatnak. Ha már belül vannak, senki sem törődik önökkel, hiszen a város *a tenger felől* telve van idegenekkel, a külföldi hajók matrózaival, utasaival. Bejutva viselkedjenek természetesen, és az első lakostól érdeklődjenek az angol konzul lakása iránt. Jelentkezzenek nála, és ő a segítségükre lesz, hogy továbbutazhassanak. Addigra beszélék vele, s jelentem neki érkeztek.

Bölcs tanácsnak tetszett, és semmi okunk sem volt rá, hogy ne fogadjuk meg. Szívesen társalogtunk volna tovább a barátságos úrral és ő is velünk, de kísérete türelmetlenül tekintett feléje, és mindkét részről kerülni akartuk a feltűnést. Szívélyesen búcsút vettünk a szard konzultól, és ő visszarúgtatott csapatához. Hamarosan eltávoztak a város felé.

Beljebb húzódtunk az erdőbe, és vártuk az estét. Jó lett volna aludni, hiszen egész éjszaka meneteltünk, de a szemünket se tudtuk lehunyni. Szakadatlanul tanakodtunk jövőnk és teendőink fölött.

Ólomlábakon járt az idő, végtére azonban mégis elérkezett az este. Felszedelőzködtünk, és a sötétben csetelve-botolva a városfal felé meneteltünk.

Baj nélkül eljutottunk odáig, s a tanács szerint a fal mentén haladtunk a tenger felé. Jó irányba mentünk, mert kis idő után meghallottuk a hullámok moraját, ahogyan a partot verdesik. A zaj mind erősebb lett, s már reménykedtünk, hogy akadály nélkül célba érünk, midőn Teleki, aki előttem haladt, nagyot kiáltott s eltűnt. Nyomában éktelen csaholás, ugatás, acsarkodás lármája harsant fel, és ugráló sötét árnyékok közepette Teleki is előkerült az éjszakából. De káromkodott keservesen. Mi történt?!

Tudvalevő, hogy a török falvak, városok telis-tele vannak kutyával. A töröknek vallása tiltja, hogy olyan állatot pusztítson, amelynek húsát nem eheti, a kutyát pedig tisztátalan állatnak tartja, így nem is bántja. Valamelyest mégis szabadulni akarván tőlük, keres nekik egy helyet a falu szélén vagy a városon kívül, s oda hord élelmet. A kutyák hozzászoknak e helyhez, s nemcsak étkezni járnak oda, hanem odúkat kaparnak maguknak a földben, s többnyire ott tanyáznak. Balszerencsénkre, közvetlenül a cél előtt, éppen egy ilyen kutyatanyába botlottunk a szó szoros értelmében, s nem tehattünk egyebet, mint fustélyainkkal védekeztünk a felzavart és megdühödött állatok ellen.

A kutyák támadtak, mi vaktában vagdalkoztunk, s talán visszaverjük az infernalis támadást, ha az nem jár egyben pokoli zajjal is. Az éktelen ugatásra és vonyításra azonban a fal legközelebbi tornyában szundikáló őr felrezzent, közelebb jött és lekiáltott:

-Nebú?!

Magyarul: mi az, mi van ott? Oly kérdés, amelyre igazán nem válaszolhattunk. Már-már győzelembe forduló ütközetünkből így kénytelenek voltunk csúfosan visszavonulni, mígnem az éjszaka egészen elnyelt bennünket, és a kutyák is visszahúzódtak vackaikba. Hogy az őr mit tett, nem tudhattuk, de öt embernek azon az egy helyen átmászni a falon úgyszólván lehetetlenné lett. A konzul jó tanácsa, amelynek reggel még oly nagyon örültünk, így vált semmivé a balszerencsében.

-- Nem jutunk át a tű fokán -- búslakodott Teleki. Arisztokrata nevelést kapott, amelyben sok gondot fordítanak a modorra, de kevés jut a kényelmetlenségek és balszerencse elviselésére, s ezért valamennyiőnk között leghamarabb adta búslakodásnak a fejét.

-- Rést kell lelnünk, s találunk is -- bátorította Zágonyi.

-- Csak ha ütünk -- felelte keserűen Teleki, és megemelte botját. - De ezzel?!

-- Rés... rés... -- morfondírozott útikalauzunk, a szabócska. Azután felderült az arca. -- Van ám egy rés! -- kiáltotta vidoran. Majd már lassabban hozzátette: -- Vagyis hogy kell lennie...

-- Miféle rés? -- kérdeztem.

-- A kanálisé -- felelte. -- Valahol csak kivezetik a városból a szennyvizet. S ott valamely nyílás van a falon... Csak meg kell keresni...

-- Ha a tengerbe vezetik? -- tamáskodott Pongrácz, de a szabó a fejét *rázta*.

-- Aligha! Nem piszkítják be a város előtt a kikötő vizét! Ha a tengerbe vezetik is, azt a falon kívül s az áramlás irányába teszik!

-- Éjszakában keressünk alagutat? -- ódzkodott Teleki. Zágonyi azonban felállott.

-- Ha semmit sem teszünk, itt ér bennünket a pirkadat. Akár megleljük azt a nyílást, akár sem, keresni kell, különben bizonyos, hogy nem leljük meg.

Vitathatatlan érv. Felkászálódtunk tehát, és megint megközelítettük a városfalat. Ügyeltünk, hogy a kutyatanyát elkerüljük. Tengerzúgás helyett ezúttal vízcsobogásra füleltünk. Nem hallottuk meg, ellenben most a szabó tűnt el, ki elől haladt, éppen úgy, mint imént Teleki. Hihettük volna, hogy újabb ebfészekbe vezetett balsorsunk, de a sivítás ezúttal elmaradt. Helyette a szabó örvendező suttogása érkezett fel a mélyből:

-- Megvan! A csatornában állok...

Megörültünk nagyon, s óvatosan utána ereszkedtünk. Fényt természetesen nem gyűjthattunk, csak kezünkkel tapogattunk a világban. Meg is találtuk a rést a fal tövében. Semmi rács nem fedte, ami lehetett a török hanyagsága, nemtörődömsége -- talán a törökverő nagy Hunyadi óta nem látott ellenséget ez a vidék --, de meglehet, fölös óvatosságnak tartották az ugyancsak keskeny nyílásra bármiféle zárószerkezetet rakni.

A mi szabólegénykénk, mesebeli foglalkozásához híven, vézna, nyúlánk emberke volt. Az idea is tőle származott, a termete is megfelelt, igazságosnak látszott hát, hogy ő másszék elsőnek át a likon.

Készséggel vállalkozott rá, s tarisznyáját kívül hagyván, nekiveselkedett, és szerencsésen át is mászott. Már a város felőli oldalról szólt vissza suttogva:

-- Szűk egy kicsinyég, ellenben förtelmesen piszkos!

Mit volt mit tenni? Vagy haladunk utána ugyanazon az úton, vagy végképpen feladjuk a reményt, hogy bejussunk Várna tündérszép és remélhetőleg szabadító városába! Aki csak fintorogni képes, maradjon otthon, a kemencesutban! -- mondtuk egymásnak, és előbb benyújtottuk a szabó után tarisznyáját, azután egyenként nekiveselkedtünk az alvilági kirándulásnak.

Hármunknak sikerült is baj nélkül átjutnunk a nyíláson, Pongrácz Lojzi barátunk azonban, mint említettem volt, derékban vállalásabbnak bizonyult nálunk. Rámondták, hogy bezzeg őt nem viselte meg a hadjáratok fáradalma és a számkivetés keserű kenyere! De én tudom, hogy

aki természettől hajlamos a kövérségre, az gyakorta hiába koplal; csupán erejét veszi az éhségtől, de haját nem...

Elég az hozzá, szegény Lojzi beszorult a kanális legkeskenyebb szakaszába. Mi már az ígéret földjén voltunk, s ő még félig kívül siránkozott, hogy ne hagyjuk ott!

Eszünkben sem volt; együtt reménykedtünk, együtt kockáztatunk is. Ki hagyja ilyenkor cserben a bajtársát? De azt minek tagadjam, veszedelmünkben sem tudtuk nevetés nélkül megállani szegény fiú szorultságát... Derűsen, hogy a nehezén mégis túl vagyunk, nekiveselkedtünk, és együttes erővel becibáltuk Pongráczot a városba. Fejét, karját előrenyújtotta, azoknál fogva húztuk. Nyögött keservesen, de hálálkodott is.

-- Meglehet, a túl fokán átbújik a teve, de ezen a nyíláson... azt már igencsak kétlem! -- rázta a megerőltetéstől kábult fejét.

Mi pedig útikalauzunk kezét ráztuk buzgón, mert íme megtartotta szavát: bevezérelt Várnába!

Mármost csak az olasz is megtartsa az övét... Lássuk, hol tudakolhatjuk meg, merre esik az angol konzul háza...

Addig ballagtunk a keskeny sikátorok között, amíg fényt nem pillantottunk meg: egy későig nyitva tartó kávémérésben pislákol a lámpa. Megint csak a szabót küldtük be, mert ő tudott közülünk egyedül törökül. Hamarosan visszatért, és jelentette, hogy teljes eligazítást szerzett, ő különben is ismerős a városban, kövessük bátran. S mi úgy tettünk.

Éjfél felé járt az idő, amikor a konzul háza elé értünk. Megrántottuk a csengőt. Némi várakozás után megnyílt az ajtó, s egy szolga jelent meg a nyílásában. Magasra emelte a kezében tartott lámpást, s amint a fény reánk esett, arcára rémület szállott, és rekedten felkiáltott:

-- Briganti!!!

És becsapta orrunk előtt az ajtót.

Döbbsen néztünk egymásra: megbolondult ez a legény? *Minket* néz brigantiknak, betörőknek?!

Pongrácz újfent ráakaszkodott a csengőre, és rángatta, mint ördögűzőt a görcs, Zágonyi öklével verte a vasalt deszkaajtót, Teleki pedig magas fejhangon, franciául kiáltozott:

-- Nem vagyunk brigantik! Úriemberek vagyunk! Magyar katonatisztek vagyunk! Eresszenek be! Nyissanak ajtót!

Egy ideig csak túrték odabent az ostromot, de azután elunták a lármát. Hallottuk, hogy csikordul a zárban a kulcs, és nyikorog a retesz. Ismét kinyílt az ajtó, és immár maga a konzul állott benne, felhúzott pisztollyal. Mögötte a szolga, magasra tartott lámpással.

-- Kik vagytok?! Mit lármáztok? -- kérdezte emelt hangon és angolul a konzul. Egyikünk sem beszélt angolul, ezért franciául válaszoltuk:

-- Magyar menekültek vagyunk. A szárd királyság konzuljának tanácsára keressük önt. Azt ígérte, szól önnél érdekünkben, hogy segítsen nekünk Konstantinápolyba juthatni...

Az ánglius egyenként végignézett bennünket, és arcán hitetlenség tükröződött. Már kevésbé zordul, de még mindig bizalmatlanul kérdezte:

-- A konzul úr szólt nekem, valóban. De igazán önök lennének azok?!

-- Uram, önnél fegyver van, nálam nincs -- felelte Zágonyi. Különben nem lenne alkalma kételkedni a szavamban!

No, ez már meggyőző beszéd volt. A konzul leengedte pisztolyát, és félreállott az ajtóból.

-- Well, bocsánatukat kérem -- mondotta. -- Fáradjanak be az urak. De mielőtt továbbhaladnának, kérem, vessenek egy pillantást az előcsarnokban álló tükörbe... -- S utasította a szolgát, hogy tartsa a lámpást a tükör fölé.

Sorra a tükör elé járultunk, és menten megértettük, miért bizalmatlankodott a konzul. Izgalmunkban és örömünkben bizony tökéletesen elfeledtük, milyen úton jutottunk be a városba. Küllemünk azonban most eszünkbe juttatta! Bizony gyászosan festettünk ... A csatornai expedíció minden nyomát magunkon viseltük. Szegény Pongrácz Lojzának nemcsak mocskos és tépett volt a ruhája, hanem néhol még véres is! Már egy cseppet sem csodálkoztunk, hogy brigantiknak néztek bennünket...

-- Váltsanak ruhát, uraim, a ruhatáram rendelkezésükre áll. Tisztálkodjanak meg, inasom a szolgálatukra lesz. Utána pedig, bár későre jár már az idő, bizonyára jól fog esni önöknek egy csésze forró tea... Szívesen látom önöket házamban, s a tea mellett további utazásukat is megbeszélhetjük.

Ez már derék beszéd! Ha szűk is a tú foka, ésszel, bátorsággal és jóbarátok segítségével mindig lehet tágítani rajta...

HARMADIK FEJEZET „NEM SZENNYEZEM BE A KEZEMET VELE. . .”

Kossuthot meg akarják gyilkolni!

Vay László gróf tört ránk e riasztó hírrrel, midőn békésen kártyáztunk. Teleki Oszkár az asztalra vágta a kártyát, és felugrott:

-- Hol a kardom?! -- kiáltotta vérszomjasán.

-- Otthon, nagyanád sublódjában -- felelte bosszankodva Pongrácz Alajos, mivel éppen jó lapja volt, s a parti mégis fuccsba ment.

-- Nem tréfadolog, amit mondok, uraim! -- méltatlankodott Vay gróf, konstantinápolyi testületünk feje, aki egyszersem Kossuth megbízottja és képviselője is volt. Zágonyi felé fordult, aki nem szeretett kártyázni, s az ablaknál ült, háttal a helyiségnek. Egykedvűen és szóltanul bámult kifelé órák hosszat, pedig isten úgyse, semmit se lehetett odakint látni, amit érdemes lett volna nézni. Szép dámákat a legkevésbé, mivelhogy a törökök asszonyaikat, lányukat háremeikben, szoros zár alatt tartották, s ha azok kimerészkedtek is az utcára, bő

köpeny takarta termetüket, fátyol az arcukat. Vay gróf szavai tehát csak a hátát találták Zágonyinak. -- Neked szavad sincs hozzá, Kari?!

Zágonyi lassan megfordult, s valóban, arcán se izgalom, se felháborodás nem látszott.

-- Kossuth Kiutahiában van, ezermérföldnyire távol. Ő nem jöhet ide, én nem mehetek oda hozzá. Mit kívánsz tőlem?

Kimért szavai lehűtötték bennünket. Igaz is, mit tehetünk?

Amit utóbb mégis tettünk -- bölcsen vagy ostobán, egyelőre ne firtassuk --, az nehezen érthető meg, ha nem mondom el hozzá, hogy Magyarországból való kijövetelünk óta ez immár a második kísérlet volt arra, hogy Kossuth Lajost, valamennyiünk vezérét és reménységét az osztrák titkosrendőrség bérencei meggyilkolják.

Az első még a szabadság csillaga kihunytnak esztendejében, 1849 decemberében történt, Sumlán. Egy napon burnuszos lovas érkezett Konstantinápolyból, vágóban. Kossuthal akart mindenáron szólni. A kormányzó testőrsége alaposan kifaggatta, de a lovas pecsétes írással igazolta, hogy magyar ember, neve Bárdi Pál, és osztrák katonának besorozva szolgált Olaszországban. Míg nem megunván az idegen szolgálatot, hatodmagával megszökött, hogy hazatérjen, s beálljon a honvédhadseregbe. Megkésétt, mire a határra ért, már megvolt a világosi fegyverletétel, s csak szerencsésének köszönhetette, hogy ismét nem esett a császári fogdmegek kezei közé... Konstantinápolynak vette útját, ott telepedett meg. Egy napon az utcán ment, midőn az egyik kávéház előtt ismerőst pillantott meg: volt zászlóaljának egyik tisztjét, olasz kereskedőnek öltözve. Különösnek találta az álruhát, és többi magyar társával vizsgáldni kezdett, miért öltötte a tiszt magára. Kiderült, csengő aranyért bérgyilkoscsapatot toboroz, hogy azzal Sumlára jöjjön, és ott Kossuthot megölje.

Bizonyosságot szerevezve a terv hiteléről, Bárdi lóra ült, és meg sem állt Sumláig, hogy a kormányzó urat idejében értesítse. A Kossuth mellett testőrszolgálatot teljesítő honvédtisztek tehát felkészülve várhatták a banditákat. Harmadnap a gyilkos szándékú csapat meg is érkezett, és nem átalott éppen a Kossuth szállásával szemben lévő vendégfogadóban megszállani. Övükbe dugott pisztollyal és handzsárokkal felfegyverezve ögyelegtek az utcákon, és ácsorogtak a fogadó kapuja előtt.

Tervüket végrehajtani azonban nem tudták, mert Kossuthot testőrsége erősen őrizte. Jelentettük a dolgot a török helyőrség parancsnokának is, aki azonban a haramiákat el nem fogathatta, amíg gyilkos szándékukat ki nem mutatták, mert valamennyien osztrák útlevéllal voltak ellátva, mint akármely más, becsületes osztrák alattvaló. Az őrséget azonban megkettőzte a városban, és a fogadóba is katonákat szállásolt. A jómadarak hiába fáradtak Sumlára, a kettős, török-magyar őrség ellenében tehetetlenek voltak, nem árthattak Kossuthnak. Rövid időzés után el is takarodtak a városból.

A második merényletkísérlet története még kalandosabb. Egyik főszereplője pedig nem csekély részes abban, hogy -- amire addig álmunkban sem gondoltunk -- hamarosan Amerikában kössünk ki!

Kossuthot már Kisázsia belsejébe, Kiutahiába internálták, amikor az amerikai követség egy munkatársának közvetítésével táviratot kapott Belgiumból, ottani megbízottjától, Jósika

Miklóstól, a neves írótól. Francia nyelvű táviratot, amely azoknak sem lesz teljesen érthetetlen, akik nem ismerik a francia nyelvet:

Bruxelles, 31. mart. 1851. Nous venons d'apprendre de mOniere positif que Monsieur Három Gyilkos est parti de Vienne pour trailer avec vous f affaire Megölni Tégedet. Veuillez a vos intérés. fécrirai. Jósika

A különös távirat hevenyészett magyar fordítása pedig emígyen hangzik:

Biztos értesülésünk szerint Három Gyilkos úr elhagyta Bécsset, hogy a Megölni Tégedet üzlet ügyében tárgyaljon önnel. Ügyeljen az érdekeire. Levél megy. Jósika

Sokszor bosszankodunk azon, hogy szépséges nyelvünket milyen kevésbé ismerik határainkon túl. Lám, megesik, hogy ebben is lehet szerencse... A távirat Brüsszeltől Konstantinápolyig s onnan Kiutahiáig utazott, s a távírdai továbbítók között egy sem ismerte fel, hogy a Három Gyilkos nem személynév, s a Megölni Tégedetnek mondott üzletben sem sajtot árulnak vagy sózott heringet...

A kiutahiai száműzöttek azonban fölöttébb jól megértették a táviratban foglalt üzenetet, és felkészülten várták a „Három Gyilkos” urat.. Hamarosan meg is érkeztek. Két közönséges bérgyilkos, a harmadik azonban diplomáciailag védett személy volt: Jazmadzsi úr, a konstantinápolyi osztrák követség *dragománja*, azaz hivatalos tolmácsa. Nem akadt azonban ember a török fővárosban, aki ne tudta volna, hogy Jazmadzsinak csupán fedőfoglalkozása a tolmácskodás, valójában az osztrák titkosrendőrség és kémiszolgálat törökországi megbízottja volt. Ezúttal személyesen ügyelt arra, hogy az aranyakat ne hiába fizessék, s a merénylet valósággal végrehajtassék.

Kossuth azonmód jelentette a török parancsnoknak, Szulejmán bej ezredesnek, hogy mi készül ellene. Ismét csak azt a választ kapta, hogy a jövevények szabályos osztrák útlevéllel érkeztek, egyikük ráadásul diplomata személy, s így nincs joga kiutasítani őket a városból.

Csakhogy Kiutahia nem Sumla... Ott messze, a vad ázsiai hegyek között nagyobb a veszedelem, de inkább lehet védekezni is ellene. A kormányzó kíséretéhez tartozó huszonnégy tiszt kerekén kijelentette, hogy ha a három merénylő nem távozik tüstént, minden kérelem nélkül kardélre hányják őket, s a török helyőrség mit sem tehet ellene. Kossuth ilyen értelemben szólította fel ismét Szulejmánt, hogy az összetűzést elkerülendő, intézkedjék. Az ezredesnek szintén nem volt kedvére való a látogatás, ha ki nem zsuppoltathatta is a bécsi ügynököket, de immár az eseményekre hivatkozva nyomatékosan tanácsolhatta nekik, hogy testi épségük megőrzése érdekében hagyják el várost. Jazmadzsi ugyan erre fenyegetőzni kezdett, hogy zaklatásuk miatt panaszt tesz a kormánynál, és a bej kötelessége megvédeni őket -- a bej azonban virágos török udvariassággal mentegetődött, mondván, hogy boldogan lenne szolgálatukra, de sajnos helyőrsége kicsiny, ereje véges, ezért ha fejét veszik, sem szavatolhatja az urak biztonságát...

Jazmadzsiék kénytelenek voltak eltakarodni a városból és visszatérni Konstantinápolyba. Velük egyidőben érkezett meg szándékaik híre hozzánk. Vay gróf ezért riasztotta a konstantinápolyi magyar kolóniát, mondván, hogy valamit cselekednünk kell, mert addig a bécsi udvar ármánykodásával fel nem hagy, amíg Kossuthot fogságban tudja.

-- A kormányzó úrhoz mi ugyan oda nem mehetünk – felelte Vay Zágonyi imént feltett kérdésére. -- De az talán nem oly lehetetlen, hogy ő idejöjjön...

-- A török ellenében?

-- A török engedélyével. Most, a második merényletkísérlet után olyan pillanat van, midőn nemcsak tiltakozni illik, hanem elégtételt követelni is! Küldöttséget menesztünk Ali pasához, a külügyminiszterhez, és követeljük tőle, hogy bocsássák szabadon Kossuthot!

-- S ki mondaná ezt meg neki? -- kérdeztem.

-- Prick József honfitársunk, aki számos nyelven kitűnően beszél. Ha elegen állunk mögé, néki a kormány engedni fog!

-- Délibáb -- Zágonyi csak ennyit mondott, és visszafordult az ablakhoz.

Hanem azért a külügyi hivatalba mégiscsak eljött velünk. Száznál többre menő küldöttségünk szószólója, Prick ezredes csaknem két óra hosszúig tartó szónoklatot vágott ki ékes francia nyelven. Jogi, diplomáciai és erkölcsi oldaláról egyaránt megvilágítva a kérdést, hosszan és nyomatékkal fejtegette, hogy Kossuth szabadon bocsátása eszélyes és szükséges, azonkívül egyedüli elégtétel a merénylettel szemben.

-- Vajh gondol-e a nagyrabecsült török kormány arra -- fejezte be szónoklatát az ezredes --, hogy minő súlyos erkölcsi csapást jelentene tekintélyének, hírének, ha az egész művelt világ előtt oly nagyrabecsült és sorsa hányattatásaiban mindvégig figyelemmel kísért Kossuth Lajost éppen az ő területén, s vendégszeretetének birtokában érné az orvgyilkosok töre vagy golyója?! A kormányok és a népek haragja sosem felejtene el, hogy Kossuth, aki védelemért fordult Törökországhoz, mégis itt lelé méltatlan s korai halálát!

Mintha -- annyi esztendő távolából! -- most is előttem állana a kis, vézna termetű, örökké mosolygó Ali pasa, külügyminiszter. Türelmesen végighallgatta a hosszú beszédet. Végeztével pedig kezét dörzsölve s rendületlenül mosolyogva csak annyit mondott:

-- Legyenek önök, uraim, egészen nyugodtak. A török kormány elég erős még ahhoz, hogy egy ember élete felett, bármily értékes az, sikerrel örködjék!

S kegyelemben elbocsátott.

Bennünket ez a válasz -- mondanom sem kell -- nagyon lesújtott. Mi azon biztos reménnyel mentünk a külügyi hivatalba, hogy Kossuth Lajos kiszabadítását sikerrel kieszközöljük. S lám, a hosszú szónoklat mily kurta választ nyert! Méghozzá oly választ, amellyel vitatkozni sem lehet...

-- Kari, neked volt igazad... -- ismerte el letörten Teleki.

-- Miféle igazam? -- csapkodta vékony nádpálcájával a csizmája szárát Zágonyi. (Ilyen nádpálcát, kard helyett, amely úgy hiányzott, valamennyien szereztünk magunknak.) -- A török kormány egész Európa piacán árulja portékáját. Vevői, eladói csakúgy nagyhatalmak, mint ő. S mindegyik a legjobb árra törekszik. Miből gondoltátok, hogy mi, rongyosok, üres zsebűek rábírnjuk: adja hitelbe a holmit?!

-- Miféle beszéd ez egy úriembertől? -- botránkozott meg Teleki.

-- Amilyen a bazár mellett lehetséges -- válaszolta Zágonyi kurtán, s erre már nem volt mit válaszolni, mert tényleg éppen a bazár mellett haladtunk el. S ha közönséges volt is a példa, meg kell adni, a lényegben igaz. Birodalmak féltek és alkudoztak Kossuthról és fölötte. Mit számított abban a mi gyenge szavunk?!

Lassan ballagtunk vissza perai lakásunkra. Már több mint egy esztendeje laktunk ott, a báró Orbán nevű magyar arisztokrata házában, aki még korábban telepedett meg a városban. Nem beszéltem még el, mert nem akartam a történetet megszakítani, mint jutottunk a török fővárosba.

A várnai angol konzul, aki oly végtelenül kedves volt hozzánk, hogy ruháját is kölcsönadta elmcsoholt sajátunk helyébe (sohasem tudtuk visszaszolgáltatni neki), még azon éj leple alatt, amelye-a sikerült bejutnunk Várnába, egy angol alattvaló lakására kísértetett, mert néki, mint diplomáciai személynek, tilos volt és veszedelmes szökevényeket rejtegetnie. Az angol kereskedő házában azonban baj nélkül meghúzhattuk magunkat néhány napig, amíg a konzul értesített bennünket, hogy készüljünk fel, mert másnap hajnalban indul egy görög hajó, amely Konstantinápolyba visz. Amint alkonyodott, elvezettek a tengerpartra, ahol már várt a hajó egy csolnakja. Azon feljutottunk a kikötő vizén horgonyzó hajóra. Balszerencsénkre éppen borzasztó orkán dühöngött. Lehetett a hajó talán ezer lépésre a parttól, de míg odáig értünk, felkapta kis csolnakunkat a hab, és vitte toronymagasságra, majd onnan ismét oly mélységbe süllyesztette, hogy azt hittük, ütött az utolsó óránk. Mire a hajóhoz értünk, valamennyien tengeribetegek voltunk ...

A vihar fokozódott, és a hajó csak két nap múlva tudta elhagyni a kikötőt. Ez idő alatt nagyrészt hanyatt feküdtem. Ha csak megemeltem a fejem, menten elfogott a szédülés. Amint elcsendesedett a tenger, az én betegségemnek is vége lett, és azóta, bár a nagy óceánt is áthajóztam kétszer, soha többé el nem ért.

Konstantinápoly városát és odafelé az utat, a Boszporusz tengersizorosát számos utazó számtalanszor leírta, amihez újat hozzátenni én nem tudok. Hiába próbálnám leírni azt az áhítatot is, amelyet akkor érez az utazó, amikor a tengersizoros végére érve megpillantja Konstantinápolyi. Tündérorságban véli magát, és csupán akkor ábrándul ki, amikor a városba lép. Utcái keskenyek, többnyire burkolatlanok, szemetesek, éjjel kivilágítatlanok. A házak, bár emeletesek, legtöbbje fából épült, és ezért roppant gyakoriak a tűzvészek. Ilyenkor egész városrészek pusztulnak el. Legutóbb érkezünk előtt negyedszázaddal, 1826-ban pusztított a tűzvész, amelyben hatszáz ház hamvadt el.

Az Aranyszarv-öböl egyik partján épült az óváros, míg a délkeleti földnyelven Galata nevű városrész feküdt. Itt szálltunk partra, de csak áthaladtunk rajta, a fölötte, dombon emelkedő Pera: városrészhez, amelyben a külföldiek, laktak. Perában voltak a külföldi követségek, olasz operaház játszott, és elegáns kávéháza volt. Itt találkoztunk össze azokkal a boldogabb honfitársainkkal, akiknek sikerült korábban eljutniok a fővárosba. Ők szereztek nekünk szállást Orbán báró házában, ahol csendesesen meghúztuk magunkat, és őszintén szólva, immár egy esztendeje semmittevéssel töltöttük az időt. Később Sumlában maradt bajtársaink közül is sokan követtek bennünket. Igaz, nem oly kalandos úton, mert az őrizet idővel enyhült.

Az eredménytelen tiltakozás után visszaballagtunk lakásunkra. Gyönyörű szép tavaszi nap volt, és az utcán tolongott a tömeg, amelyet nagy létszámú küldöttségünk még csak szaporított. Meguntuk a tumultust, és bevágtunk egy mellékutcába.

Már Pera egyik utcáján haladtunk, amikor -- éppen a porosz követség épülete előtt -- ki más jön velünk szemben, mint maga Jazmadzsi úr! Valamennyien ismertük, megismertük.

No, éppen kapóra jött!

Amint megpillantottuk, Teleki gyors léptekkel megelőzött bennünket, odaugrott Jazmadzsihoz, és rákiáltott:

-- Halt, du verfluchter Spitzbube! Még ki mered tolni fényes nappal az utcára a pofádat?! Nohát, vedd tudomásul, hogy ha akár Kossuthnak Kiutahiában, akár más magyarnak bárhol csak a haja szála görbül is meg, lelövünk téged, mint a rühös kutyát!

S mielőtt a spion válaszolni tudott volna, nádpálcájával végigvágott az arcán.

Jazmadzsi megrémült. Felkiáltott, az arcához kapott, és futni kezdett. Balszerencséjére éppen felénk, s arcára szorított tenyerétől csak akkor vette észre, hogy csapdába esett, amikor már nem térhetett ki előlünk. Földbe gyökeredzett a lába, és fűjt, mint a sarokba szorított vadmacska.

-- Hozzám ne nyúljatok, mert bilincsbe veretlek benneteket! hörögte.

Zágonyi -- éppen vele szemben állott -- hidegvérrel végigmérte, és csak annyit mondott:

-- Nem vagy érdemes arra, hogy beszennyezzem veled a kezem. S egyenest a szeme közé köpött.

Jazmadzsi lesunyta fejét, oldalvást kiugrott és elfutott.

Mi pedig csak állottunk ott, és nyeltük a mérgünket. Még azt sem vettük észre, hogy a porosz követség személyzete, a napsütést élvezve, kint időzött a balkonon, és tanúja volt az egész jelenetnek.

Alig tértünk haza, talán egy óra múltán ismét Vay gróf kopogtatott az ajtónkon.

- No, ti ördögfiókák! Miféle botrányt rendeztetek? -- kérdé.

-- Semmiféle botrányt -- felelte Pongrácz. -- Találkoztunk Jazmadzsival, Őszi megcsapta, Kari pedig szemem köpte, mire elszaladt.

-- Én ezt elhiszem -- mondotta Vay. -- Hanem a török rendőrséggel nektek kell számolnotok, ha megvárjátok őket. Én nem tanácsolnám ...

-- Hogy jön ehhez a rendőrség? -- csodálkozott Pongrácz.

-- Csak úgy, hogy az osztrák dragomán ment hozzá. S feljelentést tett diplomáciai státusa megsértése és megveretése miatt. A porosz követség emberei tanúságot tettek, és

személyleírást adtak. Legjobb tudomásom szerint az elfogatóparancsot már ki is adták ellenetek.

Ez aztán szép hír! Ha eddig unatkoztunk, most azután segítettünk magunkon, hogy legyen mivel töltenünk az időt. S főként: *hol?*

- Ily áron inkább csaptuk volna agyon! -- bosszankodott Teleki.

-- Késő bánat, eb gondolat -- csitította Vay. -- Inkább azon töprengjünk, merre fussatok!

-- Valamely külső városrészben kellene megbújnunk -- vélte Pongrácz, s kezdte számba venni őket. -- Dalma Bagdac, a Tökkert az egyik... Besiktas, Rétkő a másik, hol a szultán telelni szokott, de már tavasz van, s nincs ott. Bujukderén, a Nagy völgyben vannak a követségek nyári palotái, az igen kies vidék... S annak szomszédságában áll Bagdeskoi, Kertfalva, hol a *Jedi Kardás* nőtt, az öreg platán. *Két testvér*; mivel kettős törzse van, s állítólag oly vén, hogy még Bouillon Godofréd, az első keresztések hadvezére is sátorozott alatta, mielőtt átkelt volna Ázsiába...

-- Ne historizálj, hanem válassz -- türelmetlenkedett Teleki és az ajtó felé tekintett, mivel a török börtönöknek ugyancsak rossz híruk volt. -- Melyiket ajánlod?

-- Leginkább Bujukderét... -felelte Pongrácz. -- Oda, a követségek miatt, a török ritkán megy, s a külföldi jelenléte nem feltűnő.

Ebben maradtunk, nyakunkba szedtük a lábunkat, és nem bántuk meg. Bujukdere valóságos földi paradicsom volt, máig visszavágyom oda. Csak persze nem a rendőrség elől bujdokolóként. Ámbár ott a nyomunkra nem akadott. Viszont mi sem jutottunk semmiféle hírhez, hogy keresnek-e még bennünket egyáltalában. Mert meglehet, vaklárma volt az egész, s mi itt bujdosunk, mikor társaink Konstantinápoly legszebb kávéházaiban szövögetik a jövő terveit!

Bármily felségesen töltöttük is napjainkat, rágott belül valamennyiönket a türelmetlenség és kíváncsiság, megtudni, hogyan és merre halad a világ nélkülünk. Elhatároztuk, hogy kémlelőt küldünk be a városba. Keresse fel barátainkat, nyerjen tőlük hírt. Egyben, ha kiderülne, hogy továbbra is jobb nekünk távol maradni a világ színétől, menjen el szállásunkra, s egyet-mást, mit a nagy sietségben otfeledtünk, hozzon el számunkra. Már csak az az egy maradt hátra, hogy melyikőnk menjen.

-- Majd én -- mondám elsőnek. -- Velem Jazmadzsinak elszámolása nem lehet. Ha ott voltam is az összekoccnásnál, csak oly szemtanúként, mint azok, akik bennünket feladtak. Azt egyikőjük sem mondhatja, ha csak tudva tudván nem hazudik, hogy én bárkit bántottam volna!

-- Éppen ezért nem mehetsz -- felelte Zágonyi. -- Ha még mindig üldöznek, valamennyiönket egyformán üldöznek. Mi sem lenne igazságtalanabb, mint hogy te, aki senkinek sem vétettél, bajba kerülj...

-- Szent igaz -- tette hozzá Teleki. -- Én kezdtem az egészet, én ütöttem meg. Nekem kell mennem.

-- Bizony úgy van -- bólintott Zágonyi. -- A te fejedre vadásznak leginkább, miért ne okozzál örömet nekik?

-- Csak gúnyolódj, Kari! -- bosszankodott Teleki. -- Miért vagy te jobb nálam?

-- Lenne csak kardod vagy pisztolyod, s nekem is, mindjárt megtudnád -- felelte Zágonyi, és mintha nyelve lenne a kardpenge, szava úgy vágott. Teleki elvörösödött, de ököltre mégse mehettek. Pongrácz legalább hallgatott, mert neki őszintén nem volt kedve vásárra vinni a bőrét. Egyedül pedig hiába vitatkoztam volna; én ösmertem legrégebben Karit, s tudtam, ha valamit fejébe vesz, durunggal se lehet kiverni onnan.

Mit tehattünk egyebet? Óvatosságra és önuralomra intettük, ami éppen oly hiábavaló igyekezet volt, mint vizet hordani a tengerbe. Megöleltük, s ment. Nem is láttuk viszont Bujukderén többé...

NEGYEDIK FEJEZET A DRAGOMÁN BOSSZÚJA

Nyisd ki az ajtót, különben betörjük!

Nem éppen barátságos felszólítás, jobb engedelmeskedni... Zágonyi mégsem mozdult. Ha el akarják fogni, megtehetik; fegyvere nincs, amivel védekezhetne. De törjenek rá. Önként nem adja magát.

Este volt már, s a napot a városban töltötte. Hiba volt, de későn ismerte fel. Reggel indult, mert csak a kitalált kalandos történetekben áll úgy, hogy aki loppal jár, annak ajánlatos sötétben mennie. Az éjszaka csalóka. Igaz, elrejt, de el is árul: a settenkedő, ha őrséggel, rendőrrel találkozik, magányosságában gyanús a kihalt utcán.

Bizonyos, hogy rákérdeznek: mit keres ott? Miért nem alszik házában, mint a többi becsületes ember?

Nappal kell menni, amikor a város forgalma nagy, ember, állat tülekedve jár az utcán, s nem figyel másra, csak a maga dolgára. A nyüzsgő tömeg jobban elrejtí a vizslató szem elől a bujkálót, mint a legfeketebb éjszaka!

Zágonyi fényes reggel indult, s délelőtt derekán érkezett be Konstantinápoly mindig zsúfolt, keskeny utcáiba. Bántatlanul haladt előre, senki sem ügyelt rá. Elsőnek Vay grófot kereste, de balszerencséjére nem lelte otthon. Valamely ügyes-bajos dolgában járt, és nem tartózkodott a városban. Zágonyi, felbátorodva, hogy eddig észrevétlen maradt, nem teketóriázott tovább, hanem egyenesen abba a kávéházba ment, amelyben honfitársaink, magyar száműzöttek, többnyire tanyázní szoktak. Ezúttal azonban egyet sem talált közülük.

Korán van még -- gondolta. -- Majd előkerülnek. -- S kávért rendelt a pincértől. Néhány perc múlva azonban maga a kávé sietett oda hozzá, miközben riadt pillantásokat vetett maga körül a helyiségben.

-- Drága barátom, mit keres itt?! -- suttogta vendégének. -- Tűnjön el gyorsan... Amilyen gyorsan csak lehet...

-- Ugyan miért? -- érdeklődött Kari nagy nyugalommal. Nem látott rendőrt vagy más veszedelmet a közelben. -- S hol vannak a többi magyarok?

-- Házaikban! Nem járnak ki, mert nagy a felindulás ellenük!

-- Ugyan mit tettek?

-- Némely goromba száműzött megverte a nyemcuk első dragománját... Azóta keresik a vétkeket... Uraságod merre járt, hogy nem hallott erről?

-- Vidéken voltam -- felelte az igazat Zágonyi, mivel a kávés a jelek szerint nem sejtette, hogy éppen ő az egyik „vétkes”. Csupán mint állandó vendégét ismerte, s mert barátja volt a magyaroknak, sietett figyelmeztetni a veszedelemre.

-- No, akkor jobb lesz, ha uraságod is visszatér szállására, és meghúzódik, amíg a verekedőket el nem fogják, vagy a németek haragja elcsillapodik...

-- Köszönöm a szíves tanácsot -- válaszolta Zágonyi. -- De a kávé, ha már kihozattam, előbb megiszom, mert az még feltűnőbb lenne, ha fogyasztás nélkül távoznék...

A kávés szerencsét kívánt neki, és elsietett; ő sem akart bajba kerülni. Zágonyi nagy nyugalommal kiitta kávéját, elszitta pipáját, fizetett, és kimért léptekkel távozott.

Két utcával odébb megszaporozta lépteit, s egy ismerősünket, Kosztolányi Gusztávot kereste fel. Valóban, ahogyan a kávés mondotta, szállásán találta. A kereveten feküdt elnyúlva, és bodor füstöket pipált. Ő is csodálkozva fogadta Zágonyit:

-- Mi jutott eszedbe? Jazmadzsi változatlanul bosszút liheg ellenetek ! Tűvé tették utánatok a várost! Felforgatták a szállásokat!

-- Őrzik is?

-- Nem hinném. Tudják, nem vagytok oly bolondok, hogy ha sikerült kicsúsznotok az egérfogóból, önként visszasétáltok...

-- Úgy jó -- bólintott Kari. -- Akkor bátran odamehetek, hogy némely holmit elhozzak.

-- Nem ajánlanám. Mégis megláthatnak.

-- Majd összehúszom magamat, és a fal mellett járok, mint a kolduló dervisek -- mosolygott Zágonyi.

-- Éhgyomorra akkor se indulj -- mondta Kosztolányi. -- Maradj itt ebédre.

A meghívásnak nehéz lett volna ellenállni. Zágonyi nem sietett. Délutánba hajlott az idő, amikor elbúcsúzott Kosztolányitól és felkereste elhagyott tanyánkat. Számos nyomát lelta a kutatásnak, s iparkodott rendet tenni. Gyorsan összegyűjtötte, amiért jött, s már indult volna vissza, midőn egyszerre csak zörgést hallott a bejárati kapun. Szobája az emeleten volt, ahonnan nem lehetett a kapu elé látni, ki áll előtte. Senki sem ment kaput nyitni a zörgetőnek, de nem is volt bezárva. Néhány perc hiábavaló zörgetés után nyikorogva nyílt ki, és

Zágonyi több ember nehéz csizmás lépteit hallotta felhaladni a garádícson. Már akkor sejtette, hogy a látogatás őt illeti.

Hamar elreteszelte az ajtót, és eloltotta gyertyáját. Várt.

A közeledők felértek az emeletre, és megzörgették az ajtót.

Zágonyi hallgatott.

Újra megzörgették, és egy hang bekiáltott törökül:

-- Tudjuk, hogy odabent vagy! Nyisd ki az ajtót, különben betörjük!

Nem éppen barátságos felszólítás, Zágonyi mégsem mozdult. Még sosem adta meg önként magát. A hang most kissé gúnyosan, rábeszélően folytatta:

-- Ne kérsd már magad, testvér! Igazán betörjük az ajtót, amivel csak kárt okozunk Orbán bárónak. S a kárt ráadásul neked kell majd megfizetned!

Ez oly furcsa érv volt, hogy Zágonyi elnevette magát. S amit erőszakra sosem tett volna meg, e „financiális” indokra megtette: a reteszhez lépett és félrehúzta.

A retesz csattanását meghallva, a kint lévők nem várták meg, amíg az ajtót is kinyitja; menten felrántották maguk. Néhány kavasz, azaz rendőr állott odakint, s mögöttük, védelmükben megbújva, Jazmadzsi forgatta a szemét. Amint a kavaszok tizedese, aki az ajtón át beszélt, magasra emelte a gyertyát, s az Zágonyi arcába világított, a dragomán felkiáltott:

-- Ő az! Vigyétek!

-- Nem úgy van az, uram! -- felelte a tizedes. -- Ő az, de ki ő? -- S Zágonyihoz fordult. -- Mondd a neved!

-- Tudod, kit keresel.

-- Tudom, tudom. De te vagy-é az?

-- Hiszen hallottad ettől az embertől!

-- Tőled magadtól is akarom hallani...

-- Bárminő nevet mondok, úgyis elviszel.

-- Már az igaz, testvér. Éppen ezért bátran mondhatod az igazit.

-- Zágonyi Károly. Ahogy ez a spion állítja.

-- Vigyétek már! -- süvített Jazmadzsi. A rendőrök megragadták Zágonyit, és lecipelték a lépcsőn.

A kapuban ismét több rendőr ácsorgott. Szorosan közrefogták. Csak akkor lepődött meg igazán, amikor kiléptek a kapun: a ház előtt két század rendes katonaság állott, lezárva az utcákat és eltorlaszolva a közlekedést. Közrefogták a házból kilépőket, és Zágonyi a rendőrök és katonák kettős gyűrűjében találta magát. A különös menet elindult Pera főutcáján.

Mint említettem, Perában olasz operaház állott és működött. Éppen kezdődött volna az előadás, amikor a menet a fényesen kivilágított épület elé ért. Az érkező és az előadásra várakozó közönség kíváncsian szemlélte a katonákat és rendőröket. Hamarosan híre kelt, hogy egy magyar foglyot visznek. Az olaszok és franciák -- többnyire szintén emigránsok -- felismerték Zágonyit, és kiáltozni kezdtek:

-- Ungherese! Ungherese! Szabadítsuk ki!

A tömeg ugyan fegyvertelen volt, a katonák mégis kezdték rosszul érezni magukat. Ha megtámadják őket, elveszíthetik foglyukat; ha pedig védekeznek, és sebesülés vagy akár haláleset történik, abból komoly bonyodalmak támadhatnak. Szorosan közrefogták foglyukat, és futólépésbe kezdtek. A tömeg utánuk. Szerencsájukra -- s Zágonyi balszerencséjére -- az operaház közelében volt a perai rendőrpáncsnokság. Mielőtt bármi történhetett volna, a rendőröknek sikerült Zágonyit betuszkolniuk a kapun. Előbb egy hosszú folyosón vitték végig, majd egy végtelennek tetsző lépcsőn hurcolták lefelé. Már-már azt hitte, egészen a domb aljáig, a Boszporuszig viszik, s bedobják a vízbe. De a menet (most már csak rendőrök, mert a katonák és Jazmadzsi is kívül maradtak az épületen) végül megállott egy vasajtó előtt. Valaki kulcsot vett elő, és fáklyafénynél kinyitotta az ajtó zárját. Zágonyit az ajtón betaszították, utána reá csapták és bezárták.

Vaksötétben találta magát, amelyből csak lánccsörgés hallatszott, s úgy érezte, patkányok futnak át a lábán. A levegő pokoli volt. Azt sem tudta, padlaton vagy lépcsőn áll, falat se érzett maga közelében. Mozdulatlanul vesztegelt, mert félt, hogy lezuhan vagy beleütközik valamibe.

Egy óra telt el így; lehet, több is. De lehet, kevesebb, csak a sötétben és mozdulatlanságban tűnt annyi időnek. Már zsibbadni kezdtek tagjai, midőn az ajtó, amelyen belöktek, ismét kinyílt. Talán érte jöttek?

Nem. Az ajtón újabb alakot taszítottak be, de oly gyorsan rácsukták ismét, hogy fel nem ismerhette.

-- A rézfánfütyülő mindenségit a Sindi vendégszereteteknek! káromkodott az alak a sötétben, és Zágonyi most már felismerte hangjáról, stílusáról is.

-- Isten hozott, Guszti... -- szólalt meg, amerre a másikat vélte a sötétben.

-- Ha ilyen helyre hoz, akkor pogánnyá leszek! -- felelte Kosztolányi. Csak azután lepődött meg az üdvözlésen.

-- Mégis idejutottál, komám? -- kérdezte. -- Pedig mondtam, hogy tűnj el!

-- Ha idejutottam, annak még van oka-foka -- felelte Zágonyi. -- De veled miért tisztelték meg az alvilágot?

-- Biz azt én sem tudom. Csak annyit, hogy alighanem ezen az éjszakán aki magyart Konstantinápolyban értek, mind elfogták...

Ennél okosabbak nem lettek, s tehetetlenségükben órákon át immár kettesben szidták a Sindi vendégszeretét, Sindi pedig a török gúnyneve volt. A dühöngés mit sem segített rajtuk, de hogy ketten tehették immár, az mégiscsak könnyebbséget jelentett lelküknek.

Erejük is, bátorságuk is fogyatkozóban volt, amikor harmadszor is csikordult a vasajtó zárja, és végre valahára Vay grófot pillantották meg a magasra emelt fáklyák fényében. De megpillanthatták börtönüket is, és elborzadtak. A sziklába vésett üreg két oldalához három-három elvadult csontsovány, majdnem meztelen alak volt láncolva. Alig-alig volt már emberi formájuk; ki tudja, mióta és miért senyvedhettek szörnyű börtönükben.

A grófot kísérő börtönőr intett, és a két fogoly, amilyen gyorsan csak tudta, elhagyta a helyiséget. Felfelé menet a véget érni nem akaró lépcsőn Vay elmondotta, hogy este érkezett vissza a városba, és már várta a hír, hogy szedik össze a magyar menekülteket, sőt kettőt közülük a rendőrség pincebörtönébe zártak. Azonnal a szárd királyság követéhez sietett, aki a magyar emigránsok pártfogójaként menten a török hatóságokhoz fordult. Kiderült, hogy az osztrák kémszolgálat emberei állandóan figyelték azt a kávéházat, amelyben a magyarok találkozni szoktak, és tüstént felismerték Zágonyit, akiről tudták, hogy Jazmadzsi egyik támadója. Azonnal értesítették a dragománt, az meg a török rendőrséget. Közben azt is figyelték, Zágonyi kihez, hová megy, hátha ezzel társai nyomára is elvezeti üldözőit. De csupán Kosztolányihoz, majd saját szállására ment. Itt végül a török rendőrség letartóztatta, és a biztonság kedvéért mellé zárta Kosztolányit is.

A többi magyart egy nagy terembe gyűjtötték össze. Oda vitték kettejüket is. A letartóztatás egész éjszaka folyt, s reggelre száznál is több magyar menekült szorongott a helyiségben. Őket kiszabadítani már Vay se tudta; csupán a pincebörtönt enyhíthette. Az osztrák császár követsége ragaszkodott a vizsgálathoz és elégtételhez. Abban reménykedtek, hogy Zágonyit megfogva, immár társait is kiszűrik a többiek közül.

Reggel kilenc óra után egy török rendőri és bírói bizottság érkezett a dragomán társaságában. Jazmadzsi körülnézett, és menten felfedezte Zágonyit.

-- Ő az! -- mutatott rá. -- Majd ő kivallja társait!

A bizottság maga elé szólította Zágonyit, aki nem tagadta kilétét s azt sem, hogy jelen volt a találkozásnál, Jazmadzsival.

-- Hanem egy ujjal sem nyúltam hozzá -- mondta. -- S ha mást állít, hazudik!

A dragomán nem merte megcáfolni. Hiszen a szemtanúk látták, mit nem tett, de azt is: mit tett vele a huszártiszt.

-- Mutasd meg a cinkosaidat! -- kiáltott rá Zágonyira.

-- Nincsenek itt.

-- Hát hol vannak?

- Keresd meg őket.

A bizottság egyik tagja közbeszölt:

-- Itt kell lenniök. Az éjszaka minden magyart, aki a városban lakik, elfogtak és behoztak.

-- Nos, ha úgy van, keressék meg őket köztük -- felelte egykedvűen Zágonyi.

-- Nem fogunk késlekedni -- mondotta a török tisztviselő, és a teremben lévőkhöz fordulva felszólította azokat, akik Jazmadzsi emlékezetes inzultálásában részt vettek, jelentkezzenek.

Senki sem jelentkezett, már csak azért sem, mert az érdekeltek, közöttük jómagam is, kint voltunk Bujukderében, s Zágonyi elfogatásáról éppúgy nem tudtunk semmit, mint a többiekéről. Ezután felszólították Jazmadzsit, hogy amint felismerte Zágonyit, ismerje fel többi támadóját is. Jazmadzsi azonban hiába vette sorra a száz-egynéhány magyart, egyikre sem mert rámondani, hogy: ő volt az... Talán ha az igazival áll szemben, felismeri, de félt, hogy a hasonlatosság megcsalja, s a többiek bosszút állnak rajta.

Az idő múltott, és a bizottság tagjai kezdték unni a hiábavaló procedúrát. Egyre türelmetlenebbül ösztökélték a dragománt, hogy lelje már fel embereit, de ő csak tétovázott, s újra meg újra kezdte a szemlélődést. Közeledett a dél, és a bizottság elnökének megkordult a gyomra. Kijelentette:

-- Miután a rendőrség azt állítja, hogy minden magyar itt van, következőleg itt is van. Ezen tehát nincs mit vitatkozni. Ha pedig itt van, akkora vétkesek is közöttük vannak. Ha közöttük vannak, ki kell választani őket. Mindenki sorra ideáll elébem, és megmondja a nevét!

Amint parancsolta, úgy is történt. S az elnök nem volt olyan skrupulózus mint a dragomán. Igaz, félnivalója se volt annyi. Tudta hármunknak, a keresetteknek a nevét, következőleg akinek balszerencséjére a neve idegen fülben hasonlított a miénkhez, arra az elnök habozás nélkül rámondta, hogy ő a keresett személy. S nem volt ellentmondás, de szemrehányást se lehetett tenni neki: ki az ördög ismeri ki magát a sok gyaur név ejtése, hangzása között?! Allah veszejtsen el minden hitetlen kutyát!

Így történt, hogy Teleki Oszkár nevében Feleki Ottó hadnagy, Pongrácz Alajos helyett Bolbác Lajos felcser és érterem, Danes Lajosért Gant János közhonvéd esett fogságba. Ott helyben letartóztatták őket, a többieket pedig haza bocsátották. Kosztolányit is, de persze Zágonyinak maradnia kellett.

-- Uraságod elégedett lehet mondta az elnök Jazmadzsinak. Elégtételt kapott, amiről a követ öméltóságát is tájékoztatjuk.

S többé az esetről nem kívánunk hallani!

Jazmadzsi kénytelen-kelletlen meghajolt, és köszönetet mormolt. De savanyú pofával és keserű lélekkel távozott. Mondhatta volna, hogy hiszen mindegy, ez vagy az az emigráns bűnhődik; a lényeg, hogy megtáncoltatta a lázadókat. De ennél okosabb volt. Tudta, hogy *valódi* támadói közül három szabadlábban lévén, amint ennek a negyedrészt sikerült eljárásnak a híret veszik, már nem csupán leköpik és arcul csapják, hanem torkát is szeghetik, ha nem

vigyáz. Amely feltételezésében helyes úton járt, s bánatunkra, de saját érdekében nagyon bölcsen, egy időre eltűnt a városból. Szabadságot magának, amíg szabadon visszatérhet...

A bizottság tehát, mint aki legjobban végezte dolgát, elégedetten távozott megérdemelt ebédjéhez, a négy foglyot pedig elindították lefelé az emlékeztető lépcsőn. Zágonyi erősen feltette magában, hogy többé annak az ajtónak a küszöbét át nem lépi. mert onnan másodszor élve ki úgysem kerül. Inkább „verjék agyon ott a lépcsőn ...

Egyik forduló követte a másikat, mígnem a vasajtóhoz értek. A kísérők azonban nem állottak meg, hanem haladtak tovább. Zágonyi megkönnyebbülve ment közöttük, pedig semmi kétsége sem lehetett, ha nem a sziklabörtönbe, akkor a tengerig viszik őket.

Jól sejtette. A lépcső ismét folyosóba torkollott, amely tenyérnyi kikötőre nyílt, a Boszporusz partján. A kísérők parancsnoka néhány szót váltott a kikötőben lévő katonákkal. A foglyokat egy katonai csónakba ültették, s továbbra is erős fedezettel elhagyták a partot. A legények keményen megmarkolták az evezőket, s az Aranyszarv-öböl bejárata felé irányították a csónakot. Gyorsan közeledtek az óváros, Stambulda partjához.

-- Ezek bennünket a Zabsie-ba visznek! -- súgta társainak a felcser.

-- Lehetetlen... -- rémült meg Feleki Ottó, aki csak most kezdé felfogni, miféle veszedelmes kalandba keveredett. -- Oda csak a nagy bűnösöket viszik! A rablógyilkosokat, útonállókat, minden rendű zsványokat!

- Helyben vagyunk -- bólintott Zágonyi. -- Nem zsványok vagyunk-e mindahányan?

-- Fatális tévedés! -- háborgott a hadnagy. -- Én nem követtem el semmit!

-- Előbb kellett volna protestálnod -- felelte Bolbác Lajos. Mielőtt rád sütötték.

-- Sokra ment volna vele... - legyintett Zágonyi.

Gant János közhonvéd, aki helyettem került pácba, egyedül hallgatott. De hisz mit is mondjon, ahol az urak se elég okosak?!

A csónak közben elérte a sztambuli partot, s a hajósok kikötöttek. Kíséretük itt már nem lévén több, mint amennyi a csónakon elfért, a nagyobb biztonság és őrizet kedvéért a foglyok kezét megkötözték, úgy vitték fel őket a hírhedett börtönbe. Mivel a felcser eltalálta: a Zabsie-ba zárták őket, minden előleges ítélet, határidő nélkül.

Előbb egy szűk cellába vezették a négy embert, s rájuk zárták az ajtót. Még durva fekhely se volt a helyiségben, gondolták, csak ideiglenes szállásuk lesz. Jobb lesz-e? Rosszabb következik? Az a szultán birodalmában sohasem tudható.

Fertályóránál többet nem töltöttek a cellában; csak amíg kísérőjük jelentette a börtön parancsnokának, Jusuf pasának, hogy négy foglyot hozott, s papírára pecsétet kapott, miszerint a foglyokat rendben átadta. A katonák távoztával a pasa azonnal színe elé rendelte társainkat.

Juszuf pasa középkorban lévő, szép barna férfiú volt, testes inkább, mint ösztövé, kevés szakállal, ellenben derék bajuszt viselt. Ha nem török bugyogót és turbánt hord, akár magyar táblabírónak gondolhatták volna, ajkai között az örökös csibukkal. Börtönparancsnok léte meglepő nyájassággal fogadta a maga elé citált foglyokat, s elbeszélte velük odakísértetésük okát. Zágonyi válaszolt néki, hiszen társai csak annyit tudtak, mint tejbe esett légy a tehén tőgyéről, miért kerültek börtönbe. A pasa türelemmel meghallgatta Kari beszámolóját, s a végén jót nevetett.

- Nagyon helyesen cselekedtetek! -- mondotta. -- Kár, hogy a kopek nyamcut, kutya németet jobban meg nem vertétek. Ha valamiért, ezért érdekelték fogságot! Ne búsuljatok semmit, ítélet ellenetek nincs, csak az osztrák követ követelésére kerülnétek zár alá. Ha az eset kihomályosodik az emlékezetből, úgyis megjön a parancs, hogy szélnek ereszthetlek benneteket. Addig pedig tekintsetek magatokat vendégeimnek!

Juszuf pasa csakugyan beváltotta szavát. Tágas, világos terembe helyezte el fogoly vendégeit. Saját szakácsát rendelte melléjük,

aki minden reggel megkérdezte, mit kívánnak ebédre. Szolgája csibukot, felséges dohányt és feketekávét hozott. Délután, midőn a pasa szolgálata letelt s hazaindult, előbb az ablakuk alatt megállott és felkiáltott, nincs-e valami panaszuk. Jobb életük perai napjaikban se lehetett, azonkívül, hogy akkor szabadon járhattak.

A legmulatságosabb az esetben azonban a következő: Vay gróf a történekről értesülvén, mivel egyedül tudta, hol bujkálunk mi, többiek, hírnököt küldött ki hozzánk Bujukderére; attól* végre megtudtuk, miért nem tért vissza hozzánk Zágonyi, és mi lett a sorsa... Igencsak elszomorodtunk, de a lelkiösmeretünk is háborogni kezdett: nem lehetséges az, hogy bárki is helyettünk, nálunk is ártatlanabban szenvedjen, csupán azon egy okból, hogy neve a török fülnek hasonlatos a miénkhez!

Mit se töprengtünk tovább, hanem sóhajtván feladtuk bujukderei tündértanyánkat, és bánatosan, de szilárd lélekkel elindultunk a sztambulbai börtönbe... Ahonnan, úgy rémlik, nemcsak szabadulni nehéz, hanem oda bejutni se könnyű! Fél napot kérincselünk, rimánkodtunk, végül lármáztunk a kapuőrséggel, míg hajlandó lett jelenteni Juszuf pasának személyünket. A pasa Zágonyi elbeszéléséből tudta, hogy négy foglya közül három csak tévedésből került börtönbe, s kedvezésében a rokonszenven kívül ez is szerepet játszott. Mégis ugyancsak elámult, amikor az igazi „bűnösök” önként feladták magukat!

-- Az ilyen nemes lélek és becsületes jellem megérdemli a szabadságot -- mondta a pasa. A magyar nemzet szabadságára értette, mert foglyai szabadságát felsőbb engedély nélkül vissza nem adhatta.

Kicserélt bennünket az álfoglyokkal, és azontúl még nagyobb figyelemmel bánt velünk. Azt már csak mellékesen mondom, hogy a hadnagy, a felcser és a honvéd nem tudta, sírjon-e, nevéssen-e. Örültek szabadságuknak, de siratták a jó dolgukat... Mindenesetre hírét vitték társainknak, hogy ne aggódjanak érettünk, nem oly keserű a sorsunk, mint gondolják! De mi csodálkoztunk a legjobban: börtönbe indultunk, és vendégségbe érkeztünk!

Huszonkét napot töltöttünk a „börtönben” társaimmal, s ez idő még ma is úgy él emlékezetemben, mint törökországbani tartózkodásunk fénykora! Semmiben nélkülözést nem szenvedtünk. A pasa vendégszereteten kívül, kalandunknak híre szállván, különösen az opera

előtti jelenet után, a franciák és olaszok, akik a városban éltek, versenyeztek egymással, hogy bennünket minden jóval ellássanak. Annyi bort, teát, rumot, szivart, finom török dohányt, likórt, édességet küldtek be hozzánk, hogy később, a bőség napjai múltával még hosszú ideig e készletekből pótoljuk, ami ellátásunkban hiányzott. Ha még egy szép leányzó is akadt volna vigasztalásunkra, akár a Paradicsomban érezhettük volna magunkat! Ámde tudjuk, a török oly szorosan őrzi asszonyait, háremben tartván, más férfiak elől fátyollal takarván, hogy még szabad állapotunkban sem férhettünk volna hozzájuk, nemhogy börtönben!

Hanem azt is tudjuk, ami általában tilos, az éppen akkor léssen elérhető, midőn különösen is tiltva vagyon...

Juszuf pasa egy szép napon fölöttébb sápadtnak talált bennünket -- de melyik fogoly nem sápadt? --, és elküldötte hozzánk orvosát, ki születésére olasz volt, s velünk akkor is szívesen bánt volna, ha nem parancsra teszi. Megvizsgált bennünket, és másnap jelentést tett a pasánál, mondván:

-- E jó magyarok pusztai gyerekek, a szabadban nőttek fel. Ha sokáig börtönben tartják őket, biztosan elpusztulnak...

-- Sajnálom -- felelte a pasa. -- Mindent megadhatok nekik, de ki nem engedhetem őket!

-- Elég, ha naponta néhány órát friss levegőt szíhatnak -- mondta az orvos, és a pasa megkönnyebbülten lélegzett fel.

-- Azt lehet! Elrendelem, hogy mindennap két órát a kertben töltsenek. Őrség vigyázzon rájuk, de ne zavarja őket!

Ha eddig jó dolgunk volt, ezután kétszeresen az lett. Az „őrség”, aki reánk vigyázott, mindössze egyetlen katonából állott, aki másodnapon már bevonult egy árnyékos fa alá, és az igazak álmát aludta. Mi költöttük fel, midőn levegőzési időnk lejárt... Az pedig napról napra nyúlott, túl a megengedett két órán, be az est kellemes hűvösébe. Feküdtünk az üde gyepen, szíttuk a tenger felől áramló friss levegőt, pipáztunk, ittunk, kártyáztunk, társalogtunk. Ha sokáig tart, tán úgy elhízunk, hogy ki se férünk a börtönkapun!

Rajtunk kívül más a kertben nem tartózkodott. Végére is börtönben voltunk, ahol a többi fogoly igazi fogoly volt. Csak azt nem tudtuk, ki gondolzza, tartja oly szép rendben a pázsitot. Ki nyírja a bokrokat, metszi a rózsákat, tölti az ágyasokat?

Hamar kiderült az is: a főporkoláb nőrokonsága. A főporkoláb ugyanis a börtön épületében lakott, s lakása kertje ugyanazon kertre nyílt, amelyben mi tartózkodtunk. A kertek gondozása a törököknél többnyire az asszonyok gondja; itt is így történt. Midőn mi távoztunk a kertből, kinyílt a kőfalat megbontó kis ajtó, és megjelentek a fátyolba burkolt nők. Három lánya és két felesége volt a főporkolábnak. A török vallás ugyan többet is engedélyezett volna, de a sok feleség tartása fölöttébb költséges. Mindegyiknek külön lakosztály, cseléd jár, amit csak a nagyon gazdagok engedhetnek meg maguknak. Ráadásul a több asszony több perpatvart, civódást jelent, amitől a török férfi éppúgy irtózik, mint bármely keresztény, így azután a gazdagabbja is meggondolja, hány sárkánnyal lakják egy fedél alatt...

Amint egyre több időt töltöttünk a kertben, az asszonyoknak egyre kevesebb alkalmuk nyílt a kerti munkáik elvégzéséhez. Előbb csak türelemmel várták, hogy eltávozzunk, utóbb észrevettük, nyitogatni kezdték a kisajtót, s be-belestek: ott vagyunk-e még?

Mi bizony integettünk is nekik, amitől fölöttébb megrémültek, s menekültek előlünk. Hiába igyekeztünk marasztalni őket, a megszokás és férjüktől, apjuktól való félelem erősebb volt bennük. Zágonyi találta ki, hogyan lehet megszelídíteni őket. A sokféle édességből, amit kaptunk, egybegyűjtött egy kis kosárára valót, és amikor elhagytuk a kertet, a kosárkát a kerti kisajtó mellé helyezte.

Másnap izgatottan és kíváncsian mentünk oda, hogy vajon ott találjuk-e még az ajándékot. De csak hűlt helyét láttuk. Biz az eltűnt. Vártuk: mi lesz a válasz? Semmi. Hanem harmadnap, a pázsitnak azon részén, ahol többnyire tartózkodni szoktunk, megtaláltuk a kosarat. Színültig volt vágott virággal. Teliraktuk vele szobánkat.

Zágonyi merészebb lett. Következő napon megint az ajtó mellé tette a kosarat, de ezúttal nem édességgel, hanem édes likőrrel töltött kicsiny üvegeket helyezett belé...

Nem kellett harmadnapig várni: a virággal teli kosarat ismét, már másnap meglettük. Hanem a virágok alatt ott találtuk az üvegeket is!

-- Fiaszó -- mondotta Pongrácz, de Zágonyi kihúzta az egyik üveg dugóját, és a palackba sandított. Azután sokatmondóan szájjal lefelé fordította a nyitott üveget. Biz abból nem folyt ki egy csöpp sem! Üres volt tökéletesen.

-- A török asszonynak éppúgy tilos a szeszes ital, mint a férfinak -- fejtette meg a jelenséget Kari. S ha mégis megkóstolja, 'szabadulni akar a „bűnjeltől”... Nehogy a ház ura felfedezze. ..

Újabb kosarat készítettünk, töltve ezzel is, azzal is. De a cinkosság most már merészsé tett bennünket. Csak színleltük, hogy elhagyjuk a kertet, de nem távoztunk... Elbújtunk egy bokor tövébe, s vártuk, mi lesz.

Kis idő múltán az ajtó óvatosan kinyílt, és egy fehérbe burkolt alak lesett be. Menten felfedezte a kosarat, és körülkémlt. Nem sejtve senkit, hátraintett, s nyomában másik négy nő jelent meg a kiskapuban. Felkapták a kosarat, beljebb osontak, és vidám kacarászás, viháncolás közepette vizsgálták meg a kosár tartalmát. Biztonságban érezve magukat, leengedték arcuk elől a fátyolt. Másként persze enni-inni se tudtak volna az édességből, likőrből...

A három leány csinoska volt, bár a mi ízlésünk szerint kicsit puha-fehér és kövérkés. Az asszonyok egyike szintúgy jó kiállítású nőszemélynek látszott, mellesnek is, farosnak is, pirospozsgásnak is; hanem a másik már vénecske volt. Amilyen kár, hogy a fátyol egyiket eltakarja, annyira áldás az a másikkal... Hiába, nincs e földön teljességgel se jó, se rossz, csak a kettő vegyülete. S a részaránytól függ, örvendjünk-e vagy sírjunk, ..

Hanem örökké szoborrá nem merevedhettünk ott a bokor mögött! Teleki, közöttünk a legizgágább, óvatosan előmutatta magát. Nagyon mosolygós pofát vágott, gáláns mozdulatokat tett, mégis hallatlan rémületet okozott! A nők felsikoltottak, arcuk elé kapták a fátyolt, és menekültek az ajtó felé...

Későn. Az előtt addigra ott állott Zágonyi, karját védőn és -- mi tagadás -- ölelőn kiterjesztve!

A csapdába esettek az ajtótól is visszafutottak, és a kert közepén, mint a rémült bárányok a zivatarban, szorosán összebújtak. Megvallom, bár sejtettük, hogy megijednek, ilyen páni félelemre nem számítottunk, s zavarba estünk mi is: mármost mit csináljunk?

Legegyszerűbb lett volna elengedni őket... De ha feladnak, könnyen meglehet, eltiltanak bennünket a kerttől mindenkorra! S különben is, az ajtóban Kari állott, ő pedig oly könnyen meg nem adja magát. Mindez annyi ideig sem tartott, amíg itt elbeszélem. A nők zokogtak, mi tétováztunk, s egyszerre csak lágy énekszót hallok: „Rózsabokor a domboldalon... Borulj a vállamra angyalom...”

Zágonyi énekelt... Lágy, engesztelő hangon, s oly megejtően, hogy azt is el kellett csillapítania, aki a verset nem értette, csak a nóta dallamát...

Odahagyta a kaput, és széttárt karokkal, szelíden énekelve közeledett az asszonyokhoz. Azok csak álltak összebújva, de a sírással és reszketéssel felhagytak. Nyilván a meglepetéstől. Zágonyi pedig feltartóztatlanul közeledett hozzájuk, s már melléjük is ért. A nők feltekintettek, ő pedig előbb az egyik lány fátyolának szegélyét két ujjal megfogta, és ajkához emelve csókot lehelt rá, majd széles, színpadi mozdulattal az ajtó felé intett, mutatva: szabad az út, menjetek!

S a nők, észbe kapva, hanyatt-homlok futottak a szabadulás felé. Hanem egyikük, utolsónak, mielőtt eltűnt volna az ajtónyílásban, megállóit, visszafordult, és kezével röpke búcsút intett felénk ...

Ördögöt felénk! Kari felé egyedül! Mert bizonyos, hogy ama leányzó volt, akinek fátyolát megcsókolta...

A románcnak, úgy tetszett, mégis vége szakad. Hiába tettük ki azután kosárkánkat válogatott finomságokkal, úgy találtuk másnap, ahogyan otthagytuk. Nem vitte el senki. S a kertet sem jött gondozni senki. Elrepültek a madárkák, talán kalickába zárták őket. Ámbár fel nem adtak bennünket, hiszen más következménye az esetnek nem lett.

Az udvarló férfi azonban kifogyhatatlan a leleményben. S talán immár nem kell mondanom, hogy Zágonyi különösen nem az a férfi volt, aki, ha fejébe vesz valamit, könnyen lemond róla. Néhány napi hallgatás után, amikor a parkot éppen elhagyni szándékoztunk, s Zágonyi szokás szerint szunnyadó örünket költögette, egy finom, hímzett batisztzsebkendőt vont elő kabátjából, s e szavak kíséretében adta át az őrnék:

-- Vidd el ezt a kendőt a főfoglárnak, s mondd meg neki, hogy a kertben találtam. Bizonyosan valamelyik hölgye veszítette el. Adja vissza jogos gazdájának!

Sejtelmem sincsen, honnét kerítette Kari a szép kis kendőt, de hogy a kertben nem találta, arra fejemet teszem! Csupán az a kérdés, lesz-e a főporkoláb hölgyei között, aki mégis a magáénak ismeri fel.

Minek csigázzam olvasóimat, hiszen úgyis tudják a választ: a kendő gazdára lelt... S egy napon, láttuk a frissen ásott rózsatóványásokon, a hölgyek is visszatértek kerti foglalatosságukhoz.

Második kísérletet arra, hogy közelebbi ismeretségbe kerüljünk velük, már nem tettünk. Örültünk, hogy az elsőt szerencsével megúsztuk. A török ilyen ügyekben nem ismer tréfát! S paradicsomi állapotainknak hamar végét szakasztotta volna!

Mégsem szakadt vége a históriának. Mielőtt Zágonyi eldönthette volna, hogy folytatja merész udvarlását, vagy hallgat intő szózatunkra, a kertkapu egy alkonyattal megnyílt jelenlétünkben. Persze, Zágonyi vette észre, kinek gondolataival tekintete is az ajtó körül kalandozott. Pisszegve intett minket csendre és nyugalomra. Az ajtóban egészen beburkolt, fehér leányalak jelent meg. Éppen csak mutatta magát a nyílásban.

Zágonyi felállott, s lassan közeledett hozzá. Félt, hogy ismét elriasztja... De a leány, megpillantva őt, hátra tekintett, majd gyorsan becsukta az ajtót, s egészen innen maradt. Kari erre odasietett hozzá.

Csupán néhány percet töltöttek kettesben, azután a leány visszaosont, amerről jött, Zágonyi is visszatért körünkbe. Máskor se volt bőbeszédű, most, amikor pedig leginkább hallgattuk volna, egészen szótlanná lett. Így azután bármennyire is szeretnék, nem számolhatok be arról, hogy mit beszéltek egymással -- ha egyáltalában váltottak szót. A találkozások azonban ismétlődtek, s egyre hosszabbak lettek. Ki tudja, hová vezetett volna mindez, miféle boldogságba vagy bolondságba, de szerintem leginkább veszedelembe, ha nem történik közben valami.

Egy napon olasz orvos barátunk feldúlt arccal keresett fel bennünket, és majdhogynem sírva kezdett ölelgetni.

-- Miért e súlyos bánat? kérdem.

-- Végetek van! -- zokogta. -- Végetek van immár...

-- Tán csak nem akasztanak fel? -- rémüldözött Pongrácz. Az orvos legyintett.

-- Hiszen ha csak az volna! -jajgatta, és mi valósággal is megrémültünk: mi lehet annál rosszabb?!

A természet ilyen gyönyörű virágait megsemmisíteni! -- kiáltá.

-- Beszélj már, ember! -- riadt reá Zágonyi. Mit tudsz?!

-- Rövid időn belül deportálnak benneteket Amerikába! -- felelte az orvos, mint a világ legnagyobb szörnyűségét.

Hüledezve tekintettünk egymásra. A hír váratlanul ért bennünket, de nem ejtett kétségbe. Sokat ugyan mi sem tudtunk a távoli Amerikáról, de azt már mégsem hittük, hogy odakerülni rosszabb lenne, mint kötélén himbálódnai! Bővebb beszédre serkentettük barátunkat.

-- Az osztrák követ ragaszkodott kiadatásotokhoz, a török kormány azonban erre nem hajlott. Védelmet adott nektek, s ha valamiben vétettetek, az ő területén tettétek, az ő dolga megbüntetni is. Időközben egyezség született arra, hogy a magyar menekülteket, közöttük Kossuth Lajost is, kiadják az amerikaiaknak. Gondolták, tőletek is úgy szabadulnak meg

legkönnyebben, ha feltesznek az Amerikába menő hajóra. Megszabadulnak töletek, s egy csapásra az osztrák reklamációtól is. Szegény, szegény barátaim, végetek van nektek...

-- Miért lenne ezért végünk? Talán inkább most kezdődik csak a szabad életünk!

-- Amerika csupa sárgaláz! Abban pusztultok el valamennyien!

-- Mégis, Amerikának számos lakosa van -- jegyezte meg Zágonyi. -- Azok valahogyan csak megmaradtak. Azonfelül, ha Kossuth Lajos vállalja, hogy odautazzék, s tanácsosai nem beszélnek le róla, akkor mégse lehet oly szörnyű hely az. Ők mégiscsak jobban tájékozottak, mint mi.

Így esett, hogy paradicsomi rabságunknak vége szakadt, és negyven magyar menekült társaságában, 1851. május 16-án, éppen Konstantinápolyba érkeztünk évfordulóján hajóra szálltunk, és elhagytuk Törökországot.

ÖTÖDIK FEJEZET

MEGY A GŐZÖS, MEGY A GŐZÖS DE HOVÁ MEGY?!

Hát pénzed van-é?

Tapintatlan kérdés, de őszinte. Méltatlankodnom sem lehet érte, mert azt, aki feltette, Pulszky Ferencet, bár rideg és gunyoros embernek ismertük, ezúttal bizonyosan a jó szándék vezette. Fejét kissé oldalt fordította, hosszú, egyenes orra késpengeként meredt előre, s megismételte:

-- Pénzed van-é? Mert anélkül e kies és gazdag Angliában biz nem szívesen látnak!

Nem volt nekem, de társaimnak sem, azon az aprón, amit éppen Pulszky segélyegyesületétől kaptunk, s a *Szultán* gőzösön vételezett tízfrankos aranyon kívül egy fillér sem a zsebünkben. Pedig milyen vidámnak láttuk a világot, midőn ez utóbbit a tenyerünkbe nyomták!

Börtönünkből még fogolyként távoztunk, négy szuronyos török katona kísért a partra, az utcán csavargó gyerekek nem kis örömeire, akik csapatostul követtek bennünket. Egy szerencse volt, hogy nem értették, mit kiáltoznak ránk, s így nem sértődhattunk meg. Pedig bizonyosan rablógyilkosoknak vélték bennünket a szoros őrizetről, s jókívánságul a legmagasabb fát ajánlották kísérőink figyelmébe. Igaz, mit törödtünk mi velük, hiszen éreztük, hogy elhatározó fordulat következik életünkben, mihez e katonáknak már kevés közük lesz!

A kikötőben, még mindig őrizet mellett, csónakba szálltunk, és egy kis gőzöshöz evezünk. A negyven magyar, aki már a hajón volt, és az indulásra várakozott, mind a korláthoz sereglett, hogy majd felbillent a hajó. Nem győztek csodálkozni különös kíséretünkön. A hajó kapitánya nem csodálkozott, talán mert tudott sorsunkról, talán mert a török császár alattvalója lévén, nem álmélkodott semmi szokatlanon... Elég az hozzá, tisztességgel átvett a katonáktól, pecsétes írást is adott rólunk, s míg azok visszaszálltak csónakjukba, s eleveztek, bennünket társaink közé bocsátott. Attól kezdve éppoly közönséges szabad emberek voltunk, mint ők.

Nagy örvendezések között leltük fel régi barátainkat, s találkozásunkat némi boritallal is megünnepeltük. Most tett csak igazán jó szolgálatot a franciák és olaszok küldte sok ajándék.

Repültek az üres palackok a tengerbe, s csurgott le torkunkon a sok jóféle tüzes nedű! Közben váltogatva meséltük egymásnak kalandjainkat. Mi azokat, amiket itt már rendre elbeszéltem; ők a sajátjokat, amelyeket, ha mind felidézném, tán sohase érnék e történet végére. Pedig a java még hátravan!

A kis lapátkerekű gőzös bodor fekete füstöt eresztett, és kifutott velünk a Márvány-tengerre, majd onnan be a Dardanellák szorosába. Két nap múltán elértük Kanakkale városát, hol a *Szultán* nevezetű nagy gőzhajó várakozott ránk. Ezen gyűjtötték egybe mindazon magyar menekülteket, akik önként vállalták, hogy Angliába s onnan Amerikába utaznak. Mi négyen ugyan semmit sem vállaltunk, sőt jószerivel meg se kérdeztek bennünket, mégis hálásak voltunk az eljárásért. A török kormány ily módon megszabadult kényelmetlen személyünktől. Most már méltán felelhetne az ausztriai császárnak: átküldöttem őket a Föld másik felére, az amerikai őserdőbe -- kell-e ennél nagyobb büntetés?

Mi pedig örülhettünk, mert bármily jó dolgunk is volt Juszuf pasa kedvezéséből, a török hivatalnokok beosztása gyorsan változott. Bármely nap lepottyanhattunk volna kulcsra zárt mennyországunkból a nagyon is szigorú valóságba... Nekünk az a távoli őserdő mindenképpen a szabadulást jelentette! A török kormány két és fél száz magyart szállított a saját költségén Angliába a *Szultán* gőzösn. Hajóra léptünkkor kaptuk ama tízfrankos aranyat, amelyet fentebb említettem. Vidám hajózás kezdődött ezután, előbb a barátságos görög szigetek között, azután a Földközi tenger vizén, de mindig partközelségben, s így volt látnivaló elég a kíváncsi szemnek. Szénrakodás végett megálltunk Málta szigetén, azután Gibraltár büszke fokánál is. Máltán engedélyt kaptunk a sok régi erőddel és palotával megrakott sziget megtekintésére, de Gibraltárban nem hagytuk el a hajót. Június 5-én érkeztünk Southampton angol kikötővárosba, hol a hatóságok igazi angol vendégszeretettel fogadtak bennünket. A legelőkelőbb hotelokban szállásoltak el, és ingyen ellátásban részesültünk.

Csak éppen nem maradhattunk ott.

Kik is voltunk mi, menekült magyar honvédek, többnyire tiszték, akiket hősies harcunkért a zsarnokság ellen a műveltebb és fejlettebb országok lakói tiszteltek és ünnepeltek? Helyesebben a kérdés: kik voltunk mi *azelőtt*, hogy kardot ragadtunk szabadságunk védelmére, és mivé lettünk *azután*, hogy a kard kihullott a kezünkből? Nehéz és fájó erre válaszolni, de szükséges, különben kevesen értenék meg hányattatásainkat, különösen pedig Zágonyi Károly barátomét, aki közülünk a legnagyobb mélységeket és magasságokat járta meg!

Leginkább a művészeket ismeri a világ: Reményi Edét, a híres hegedűművészt, Orosz Gyulát, a zongoraművészt. Akadt közöttünk néhány orvosember és mérnök, mint például László Károly. Túlnyomó többségünk azonban a birtokos megyei nemesség fia volt, maga is gazdálkodó, vagy ha az ősi földből nem jutott neki, akkor „honorácior”, azaz hivatalnok a megyénél, városnál. Mások jurátusok voltak, jogászok, egyikünk mezőgazdász-iskolával intéző, ispán volt valamelyik nagybirtokon. Kevés kivétellel csupa jókedvű, becsületes, derék pajtás, aki a harcban nem féltette az életét, de a békében, elszakítva birtokától, vagyonától, nemigen tudott mihez kezdeni magával. A gazdagabbjának, főként a mágnásgyerekeknek bőven került olyan rokonuk, aki nem pörkölődött meg a forradalom tüzeiben, kapott hazulról, a családtól pénzt, segélyt. Ők többnyire Párizsban időztek, ott volt ismeretségük, összeköttetésük. A szegényebbje, akár Törökországból jövet keresett menedéket, akár más utakon futott ki a hazából, Németországba s onnan Angliába vándorolt.

Az angolok, mint említettem, szívesen láttak bennünket vendégül, de tartósan nem marasztottak, s ha nem volt miből élnünk, udvariasan továbbtessékeltek. Márpedig miféle munkát találhattunk volna? Gyári munkához bizony nem fűlt a fogunk, nem is értettünk hozzá, alkalom kevés kínálkozott, a bér pedig még csekélyebb volt. Abból *úriember* meg nem élhetett! Pulszky Ferenc honfitársunk, Kossuthnak régi ösmerőse, egykor Sáros megyei követ volt az országgyűlésben, a forradalom idején pedig minisztériumi hivatalt vállalt; 1848. március 23-ától Szemerével és Klauzálal együtt tagja volt a Budára küldött Minisztériumi Országos Ideiglenes Bizottságnak. Még javában állt a harc, amikor 1848 decemberében Angliába érkezett. Szép számú ellensége azt állította róla, hogy még idejében kereket oldott, mert veszélyesnek ítélte a hazai dolgokat. Bizonyos, hogy ügyeskedő ember volt, de Angliába távozta a debreceni kormány tudtával esett. Diplomáciai küldetést bízta rá: tájékoztassa és hangolja rokonszenvre az angol kormányt ama reményben, hogy ha a független magyar kormányt az angolok elismerik, Pulszky lesz majd hivatalosan is a magyar követ. Az óvatos angolok azonban nem akartak idő előtt perpatvarba kerülni az osztrák császárral, s kivárták a harc kimenetelét, így azután Pulszkyból nem lett követ, de reá hárult, hogy mind sűrűbben érkező menekülttársait fogadja és segítse. Az angolok megnyitották pénztárcáikat, és Pulszkyt bízták meg a segélypénzek kezelésével, elosztásával, mert őt már ismerték, jó kapcsolatai voltak, és megbíztak benne. Meg kell hagyni, a segélyek elosztását tisztességgel végezte, senki kifogást nem hozhatott fel ellene. Ha mégis, abból különös következmények eredtek, amelyek, nem mindig váltak honfitársaink becsületére. Hadd mondjak el egyet bizonyosságul, hogy a tragédiák milyen könnyen válnak át komédiába.

Volt közöttünk egy fölöttébb büszke és heves vérmérsékletű fiatalember, főhadnagyi rangban; bizonyos Mihalóczy Géza. Lesz még szó róla később, Amerikában. Üres zsebbel és lerongyolódva érkezett Angliába ő is. Néhány alkalommal kapott segélyt -- pénzt, ruhát -- abból az alapból, amit Pulszky Ferenc kezelt. Történt egy alkalommal, hogy a csípős nyelvű Pulszky valami olyasmit talált mondani a lobbanékony fiatalembernek, amit az becsületére vett.

-- Számúzótt vagyok, kidaszított, de sértegetni nem engedem magam! -- kiáltotta. -- Ezért ön elégtételt fog adni nekem!

Pulszky rosszkedvűen végigmérte a tőle kapott segélyöltönyt viselő Mihalóczyt, és szúrósan ezt válaszolta:

-- Sajnálom, barátom, de nem lőhetek önre. Nem lyukaszthatom ki a saját kabátomat.

A sértés ezzel megduplázódott, még ha Pulszky szavát nem kellett is szó szerint érteni, hiszen bár a kabátot ő adta, nem a sajátja volt.

-- Ám legyen! -- forrt tovább a fiatalember vére. -- Ne a kabátot fenyegetse, hanem aki viseli! -- S ledobván a kabátot, ingujjban állott a másik elé. Két öklét emelte és mutatta: -- Az ángliusoknál, úgy hallottam, lovagias fegyver e kettő is. S csak a bőrön hagy nyomot, nem a ruhán! Így se áll ki?

-- Ön ismét téved -- válaszolta Pulszky. -- Ökölrel az angolok csak barátságból verekednek. Azt nevezik *sportnak*. A haragosok a kocsmában használják saját öklüket... -S hátat fordítva kiment a szobából.

Mihalóty azonban nem nyugodott, s tovább zaklatta, míg Pulszky megunt, és rendőrbíró elé idéztette a felzándorult fiatalembert. Szerencsére Mihalótynak volt egy higgadt jóbarátja, Kászonyi Dániel, kiből napjainkra, mint tudjuk, szocialista politikus és lapszerkesztő lett. Ő csitította le, s a bíró előtt kezességet vállalt érte, hogy Mihalóty többé a királynő békéjét háborgatni nem fogja. Úgy tetszett, ezzel az oktalan összezördülésnek vége is.

A mi jó magyar nemesi, úri becsületkódexünk azonban, tudjuk, nem elégedhet meg egy angol békebíró ítéletével. Ne csodálja senki, hogy noha én is magyar, birtokos nemes ember vagyok, némi gúnnyal szólok honi lovagias szokásainkról. Bár csak nyolc esztendőt éltem Amerikában, amelynek nincs évezredes történelme, százados hagyományai sincsenek, de lakóiban nagyfokú józanság leledzik, s ez nem maradt hatás nélkül énreám sem. Van, aki megveti őket nyers anyagiasságuk végett, de annyi bizonyos, hogy többségük jóval kevesebbet ad a látszatra, mint a magunkfajta úriember. No de nem kívánok elmélkedéssel untatni senkit, meg aztán filozofikus hajlamom is csekély, mondom inkább a történetet tovább, ahogyan esett. Beszél az maga helyett úgyis eléggé, aki érti, érti, aki meg nem akarja, azt hiába gyözködném szakadásig... Szabó Imre ezredes honfitársunk tette először szóvá Pulszkynek:

-- Mihalóty honvédtiszt volt. Meg kell verekedned vele! Pulszky vállat vont

-- Bolondság. Angolországban vagyunk. Vendégek. Itt ez a szokás; a bíróság ítél, Mihalóty tudomásul vette. Mit akartok még?

-- A becsület az becsület, a földkereken egyformán. Nekünk nem ánglus, hanem magyar módra. Nálunk csak a szatócsok kiáltanak rendőr után. Úriember megverekszik!

-- Úriember... -- biggyesztette el az ajkát Pulszky, és bölcsen lenyelte, amit gondolt, ha gondolt egyáltalában valamit. Csak annyit mondott gúnyosan: -- Ennetek sincs mit, s mégis vérre szomjaztok?

De az ezredes kötötte az ebet a karóhoz.

-- Az emigráció feje vagy! Ha tűröd az inzultust, a te tekintélyed bánja!

- Ha pedig nem tűröm, becsuknak az angolok. S annak ti is megisszátok a levét. Tudjátok, hogy Angliában tilos a párbaj!

-- Nem kell betenni az újságba, mikor és hol lesz.

-- Nem süketek. A pisztolydurranást meghallják.

-- Mentek kardra.

-- S azt honnan szerezték?

-- Ismerek egy huszártisztet, aki megmenekítette a magáét...

-- Egyet vág vele Mihalóty, egyet vágok én... -- húzta el a száját Pulszky, de alighanem sejtette már, hogy nincs menekvés: vívnia kell. Ha lesz mivel.

Lett. Gróf Andrássy Gyula szerezte a másik kardot, kölcsönbe, a manchesteri hercegtől, teljes titoktartás ígérete mellett. Mert hát Angliában tilos a párbaj, de ott vannak csak igazán *úriemberek* ... Nem volt visszakozz: Pulszky két szekundánsa Andrássy és Szabó ezredes lettek, Mihálóczy segédei pedig Kászonyi és maga Türr István, aki azóta mint garibaldista hős és olasz királyi tábornok nagy hírre jutott. Megegyeztek a feltételekben, majd London egyik meglehetősen gyanús külvárosában béreltek két szobát a párbaj színhelyéül. Még így is féltő volt, hogy a kardcsörgés és kiáltás kihallatszik az utcára. Ezért a párbajhoz kerített orvos -- biz én a nevére már nem emlékezem -- az egyik szobában teljes erővel verte a zongorát, míg a másikban azok egymást szabdalták. Bizonyára indulókat s csatadalokat játszott, hogy nagyobb bátorságra, harciasságra ösztönözze véle a viaskodókat. A párbaj annak rendje és módja szerint lefolyt, s benne mindkét fél megsérült. Az orvos felhagyott a zongorázással, bekötözte a sebeket, és a becsület helyre lett téve. A felek nem békültek ki, csak esztendőkkal később, Amerikában. Hanem az még odébb van.

Gondolnánk, apró komédia. Pedig nem. Bizonyosság rá, hogy másfél évtizeddel később felszólítást olvastam az egyik újságban, hogy aki az esetre emlékezik, vagy tanú volt, jelentkezék, s igazolja, hogy a lovagiasság szabályainak megfelelően zajlott le a duellum. Kinek kellett a késő igazolás, nem tudom. Mihálóczy azóta halott, Pulszky megtért haza... De hát mindig az epizodisták a legkényesebbek a darab hírére, amelyben fellépnek...

Szűkebb kompániánk azon frissiben persze élénken tárgyalta az esetet. Teleki nagy szenvedéllyel tört lándzsát Mihálóczy mellett, míg Pongrácz Lojzi inkább Pulszky álláspontja felé hajlott.

-- Mert kövér, mint te! -- vágta oda neki Teleki.

-- Mármost ezt sértésnek vegyem vagy se? -- fordult tanácstalanul hozzám Lojzi.

-- Az attól függ -- feleltem --, van-e kardod, hogy elégtételt végy, vagy fussak a manchesteri herceghez?

-- Nem ad az neked -- legyintett Pongrácz. -- Csak mágnásokkal áll szóba, s te még fertálmágnásnak is túlságosan ugocsabeli vagy!

Zágonyi megint hallgatott. De nem hagytuk: végtére is nem ő emlegeti folyton-folyvást: lenne csak fegyverem, megmutatnám ennek, meg amannak?!

-- Mihálóczynak nem volt igaza - mondta végre. -- Aki kölcsön kabátra szorul, az ne hepciáskodjék. Előbb szerezzen kabátot, azután tegye belé a becsületét.

-- Na látjátok! fordult hozzánk Pongrácz. De Zágonyi a fejét ingatta.

-- Pulszkyknak se volt igaza -- folytatta. -- Ha vendégségben megrúgnak az asztal alatt, tőrjem, vagy rúgjam vissza, de ne panaszoljam fel a házigazdának az asztal fölött.

-- Ezt mondom én is! -- vágta rá Teleki. -- A visszarúgás megtörtént, s így helyes!

-- Nem helyes -- osztotta tovább a maga igazságát Kari. -- A házigazda tiszteli bennem a vendéget, és én nem élhetek vissza a vendégjoggal. Amíg az ő asztaláról eszem, az ő törvényei szerint élek. S különösen nem csinállok magamból pojácát a konyhafolyosón . . .

Ennél többet az esetről nem volt hajlandó beszélni, s amikor Pulszky feltette nekem az említett kérdést: van-e pénzem ahhoz, hogy Angliában letelepedjek, Zágonyi meg sem várta, hogy kérdezzék.

-- Hol a hajó, amely Amerikába visz? -- kérdezte, és bezárta összecsomagolt útiböröndjét.

1851. július 1-én Portsmouth kikötőjében felszállottunk a *Devonshire* nevű háromárbcos vitorlás hajóra, és nekivágtunk a nagy víznek. Hosszú és keserves utazás várt ránk, hiszen a leggyorsabb csavargózósok az írott menetrend szerint is legkevesebb tíz napot, két hetet hajóztak az óceánon át, a valóságban pedig három hétig is eltartott az útjuk. A gőzös azonban drága volt, s nekünk csak az olcsóbb vitorlás hajóra jutott jegy. Egész hónapos utazásra készültünk fel, és éppen annyi lett is: kerek harmincegy napot ringatóztunk, ha éppen nem hanykolódtunk a végtelennek tetsző vízsviatagban... Hol volt már tőlünk a földközi-tengeri utazás, szigeteivel, zöldellő partjaival! Csak a kék vagy felhős égbolt, csak a tajtékos, örökké háborgó zöld víz...

Pedig máskülönben a hajó a lehető kényelemmel volt ellátva. A konyha jégen vitt friss zöldséget, és a fedélközben egy szelíd, tengerálló tehén gondoskodott minden reggel friss tejről. Csak a szűk hajófülkék, ahová kettesével és négyesével voltunk beszorítva magas deszkapalánkkal határolt ágyainkba, hogy álmunkban le ne potyogjunk a hullámzástól! Éjszakára pedig szigorúan el kellett oltani minden olajmécses, és csak a sötétben hallgathattuk, mint verik, ostromolják a hullámok dióhéjnyi menedékünk oldalát, bordáit... Ha vihar jött, s jött nem is egyszer, a fedélzeten minden nyílást elzártak, eltömtek, hogy a hajón átcsapó hullámok a fedélközbe, kajütökbe be ne törhessenek. A legénységen kívül teremtett lélek a fedélzetre fel nem mehetett, mert az első hullám lesodorta volna, s többé ki nem halásszák...

Máskülönben utazásunk fölöttébb egyhangú volt. Nem szakította meg egyéb, csak egy idegen utas halála. Tengeri temetést kapott, ami abból állott, hogy tetemét bevarrtak egy vitorlavászonba, lábára ágyúgolyót erősítettek. Deszkára fektették, letakarták az Egyesült Államok zászlajával, majd a deszka egyik végét a hajó párkányára tették. A hajón pap is volt; elmondott egy rövid imádságot (milyen nyelven és mely vallás szerint, nem derült ki, de a halott már mit se törődött ezzel), azután két matróz a deszka másik végét lassan addig emelte, míg a lobogó alól a tetem kisiklott, s eltűnt a felcsapódó hullámok között. Akkor a lobogót a két matróz összecsavarta, s vége volt a szertartásnak.

Papunk is lévén, vasárnaponként a fedélzeten istentiszteletet tartott, amelyen harmadik alkalommal a mi dalárdánk is énekelt. Miféle dalárdánk? Elmondom rendjén.

Amerikáról, hová annyi kétség és remény között indultunk el, édeskeveset tudtunk. Csak annyit, hogy végtelen térségei vannak, s e térségeken számos vérszomjas indiánok. Kemény férfiak tőlük hódítják el a vadont, hogy kiirtsák az erdőt, és tanyát építsenek magoknak. Ámde mi nem áhítoztunk a vadon után, s abban sem voltunk egészen bizonyosak, nem azért oly vérszomjasak-e azok az indiánusok, mert voltaképpen a kemény férfiak tőlük veszik el vadonbeli tanyájukat? S nem lennének fordított esetben e férfiak hasonló módon vérszomjasak?

Mondották azt is, hogy az ország déli vidékein hatalmas tea-, rizs-meg gyapotültetvények vannak, némelyik nagyobb, mint odahaza egy-egy Esterházy-birtok. Hanem ezeket az ültetvényeket rabságban tartott szerecsenyekkel műveltetik meg, ami európai ember szemében

fölöttébb becstelen és undorító eljárás. Ilyen helynek még a tájára sem kíváncsoztunk! Maradnak számunkra a nagyvárosok, hol a civilizáció, mondják, sémivel sem kisebb, mint európai városainkban. Hogy ott mihez kezdünk, azt végképpen nem tudtuk elképzelni... De hát Amerika mégis a szabadság és megélhetés egyetlen menedékének látszott, azonkívül máshová nem is mehettünk volna, legföljebb Ausztráliába, az meg oly távol esik mindentől e világon, hogy gondolni se akartunk rá!

Ment a hajó, s mi jobbra légvárainkat építgettük. Azokba beköltözni azonban nem lehetséges, így hát a jó szerencsére bízunk, hogy szilárdabb fedelet vonjon esendő fejünk fölé. Mígnem egy napon valaki felsóhajtott:

-- Azt mondják, dalolva jobban bírhatni a koplalást. Legfeljebb nótázni fogunk...

Mire Harczy Gábor honfitársunk, aki a pesti Nemzeti Színházban volt első kardalos, mielőtt hadnaggyá lett volna a honvédseregben, homlokára csapott s felkiáltott:

-- A próféta szólott belőled, pajtásom! Ha tud a magyar dalolni bor mellett, cigányhegedűre, tudhasson anélkül is! Dalárdát alapítunk!

-- S attól jóllakunk? -- kérdé Pongrácz Lojzi tamáskodva.

-- Bizonyosan! -- lelkesedett ötletén Harczy. -- Kétszáz magyar úszik e hajóval. Egy tucat jótorkú csak akad közöttük! Betanulunk néhány tüzes magyar nótát, s fellépünk vele! Meglátjátok, hullani fog ölünkbe a sok ezüstdollár!

Ebben ugyan a legábrándosabb lelkű magyar menekült se bízott, de más dolgunk nem akadt, ráálltunk hát a próbára. Csak Teleki maradt ki négyünk közül, mert botfüle volt, s fahangja; azonkívül a grófi címe csak a büszke éhkoppot engedélyezte számára, a pénzért nótázás halálos szegyenbe döntötte volna... Pongrácz tette, amit én, Zágonyi pedig nem maradhatott ki belőle, mert addigra nem volt ember a hajón, aki ne hallott volna arról, mint dalolta ki Juszuf pasa börtönőrének szigorú háreméből a legszebb madárkát...

Tizenkét dalárdista jelent meg az első próbán, amely jószerivel egyébből sem állott, mint hangpróbából meg vitatkozásból, hogy mit vegyünk fel első műsorunkra. A második próbára eldőlt ez is, mert előkerült a hajó papja, s azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy ha már ilyen szépen és dicséretesen összejöttünk, nem énekelnénk-e néki vasárnapi istentiszteleten. Megtagadni a kérést fölöttébb neveletlenség lett volna... Hanem a repertoárunk távolról sem mutatkozott istenesnek. Végére mégse énekelhetjük el két áldás között a „Rózsabokor a domboldalon; borulj a vállamra, angyalom...” kezdetű nótát; nem ugyan a szövegéért, hiszen azt rajtunk kívül úgysem érti senki, hanem a tempójáért, amelyből menten kitetszik, hogy nem a mennyei áhítat erősítésére szerettek!

Aki megszorul, azt már csak leleményessége segíti... Dalárdánk többsége a reformált felekezetekhez tartozókból állott, így támadt az ötlet, hogy zsolnártudományunkat frissítsük fel. Jelenthettük az örvendező papnak, hogy készülhet, mert mi is készülünk: lesz zsolnárszma a vasárnapi imához!

Elkövetkezett vasárnap napfényes reggele, s nehéz eldönteni, ki volt izgatottabb: mi, akik először léptünk fel a még nem nagy, de kritikus nyilvánosság előtt, a pap, akinek hajóséletében ez lenne első énekes miséje, vagy honfitársaink, akik ájtatos hívőkként és kaján

hallgatóságként készültek meghallgatni bennünket. Csak a hajó legénységének volt teljesen mindegy, hogy siker vagy kudarc koronázza kegyes felléptünket: reggel megkapták vasárnapi dupla rumporciójukat, s istentisztelet idejére már mennyországban érezték magukat ima és zsoltosma nélkül is... (Már persze, a szabadnaposak, mert ki szolgálatban állott, annak hétköznapi józanság járt ki ezúttal is.)

Ragyogó napsütésre ébredtünk, mint említettem, s a tenger is kegyes volt hozzánk: majdnem tükörsima felszíne békén hagyta az annyit ingadozó fedélzetet, amelyen ünnepi sötétbe öltözött dalárdánk torokköszörülve sorakozott fel a nagy jelenéshez. Szélcsend volt, a kevés felhúzott vitorla lazán csüngött rúdján; de a sikált fedélzet deszkáiból friss tengerszag áradt. Mondják, s ezúttal érezhettük is, hogy a közösség erőt ad: bizalommal tekintettünk a jövőbe, s felszabadult torokkal dicsértük Istent, aki annyi vészen és balsorsoson át vezetett és óvott bennünket... Tiszta és őszinte lélekkel énekeltünk, és hittük, hogy fohászsunk meghallgatásra talál. Teremtőnk, ki e világra vezérelt, nem hagy el minket a vad indiánusok és jenkik országában sem...

Úgy énekeltünk, hogy az első felléptünk bizonyosan sikert arat, már csak az áhítat kedvéért is. Nem rajtunk múlt, hogy másként történt. Mi megtettük a magunkét, elénekeltük Dávid zsoltárát, majd a pap imádkozott ánglus nyelven, s éppen a prédikációhoz kezdett, amikor fejünk felett, az árbockosárból egy éles hang süvített fel:

Tatbaloldalt kékbálna!

Az ügyeletes őrmatróz kiáltott, s szavára előbb mindenki fel a kosár felé. majd a matróz kinyújtott karja nyomán a jelzett irányba fordult. A hír igazat mondott: alig százméternyire a hajónktól mintha szökőkút támadt volna a sima vízben: egy cethal lövellte vízsugarát a magosba... Olykor egy pillantásra háta és lomhán mozduló farka is feltűnt a víz színén. Láthatóan jól érezte magát, és nem sietett; se felénk, se el tőlünk. Nincs hozzá lelkem, hogy elítéljem társaimat és ezúttal hallgatóságunkat: istentiszteletet minden vasárnap hallgathatnak, dalárdánkat meg hétköznapi napokon is... Valóságos, eleven cethal azonban most láttak életükben először, s meglehet, talán utoljára!

Az áhítat elpárolgott, a rend felborult, mindenki, aki a fedélzeten volt. a hajó korlátjához tódult, hogy a hatalmas állatot csodálja. A kapitány sem volt kivétel. S egyáltalában nem csodálkozott, amikor az első tiszt odalépett hozzá, és tisztelegve így szólt:

-- Uram! Megengedi, hogy néhány önként vállalkozóval kísérletet tegyünk?

-- Nem bánom -- felelte a kapitány. De látótávon túl ne engedjék vontatni magukat. Vágják el a kötelet.

-- Úgy lesz. uram -- felelte a tiszt.

Vezényszavak harsantak, és a vasárnapi sziesztázásra készült matrózok közül néhány egyszerre olyan eleven lett, mint a csík! Szigonyokat kerítettek elő, s hozzá kötélcsomókat; mintha nem is békés kereskedelmi és utasszállító hajón, hanem bálnavadász cirkálón lennének!

-- Hja, ez még vitorlás hajó!- mondotta mellettem magyarázatul egy német utas, aki nem először kelt át az óceánon. A gőzösökön ilyesmi már elő nem fordulhat. De a vitorlások még

őrzik a régi hajózások hagyományait. Nagy szélcsendek idején egy felvetődő cet szinte felüdítette a kényszerű tespedésbe szorult legénységet...

Csónakot engedtek le, s az első tiszt fél tucat matróz kíséretében éppen készült a kötélhágcsón leereszkedni, amikor megdöbbenésemre azt látom, hogy Zágonyi lép oda hozzá, s mond neki valamit.

A tiszt úgyszintén meglepődött, s végignézett utasán. Jó szeme volt, mert felfedezte, hogy olyan emberrel áll szemben, aki ritkán szól, de akkor velősen. Előbb vállat vont, azután bólintott.

Következőkben csak azt láttam, hogy Kari fekete csizmája is kilendül a hajó oldalán himbálódzó hágcsóra, s a következő percben már a csónakban ült!

Ennek elment a józan esze! szörnyülködött Pongrácz. Hiszen még a Tiszán se csónakázott eddig talán!

Valamikor el kell kezdeni feleltem. -- S hátha kiderül: éppen ehhez van tehetsége.

-- Ehhez? Aki halat is csak bográcsban látott?!

A cet nem hal. hanem emlős -- okítottam Lőjzít. -- Azonkívül el kell találni. S aki úgy vív, úgy lő, egyszóval úgy céloz, mint Kari, annak a cettel szemben is lehet esélye!

-- Ha addig ki nem esik a csónakból... -- vélekedett Pongrácz, s erre már nem tudtam mit mondani.

Elég is volt a fecsegésből, mert a csónak hajításnyira került a hatalmas, bár tengervízben rejlő testtől, s a matrózok bevonták az evezőt, hogy idő előtt el ne riasszák az állatot. Az első tiszt a csónak orrába állott, s megmarkolta a szigonyt. A csónak a kapott lendülettől lassan úszott a cet felé. A szigony farkáról a hozzáerősített kenderzsinór még a hordóban várt sorára, hogy kitekeredjék, ha...

Nekünk a hajóról úgy rémlett, mintha a csónak már a bálna fölött úszna. Csodáltuk a legénység merészségét, de hát ne feledjük, hogy a szigonyágyút csak napjainkban találták fel; akkor a szigonyos ügyességén és bátorságán múltott, hogy puszta kézzel vágja az irdatlan jószág bőre alá a szigonyt. A szigony csupán megfogja az állatot, de ritkán öli meg. A vadászat ezután kezdődik, s előre nem lehet tudni, ki vadászik a másakra: menekül a bálna, vagy támad?! Ha az utóbbit cselekszi, farka egyetlen csapásával ripityomra törheti a lélekvesztőt, agyonütheti a benne ülőket! Ha pedig menekül: merre? Lebukik a mélybe, vagy száguldani kezd az óceán színén?

A mélybe bukó bálna magával rántaná a csónakot. Erre való a hordóban gondosan összehajtott kenderkötél... Fut ki a hordóból, a menekülő után. Ha elfogy, gyorsan újat kell kötni a végére, vagy elvész, ami már leszaladt. A megsebzett állat a tengerfenék felé menekül, ha sekély a víz; néha csak az alsóbb vízféltekébe. Ott megáll, s akkor türelem kell hozzá kivárni, míg elunja. A bálna emlős állat, tüdővel lélegzik, sebesülten és haragosan se nagyon bírja félóránál sokkal tovább odalent. A szigonyos érzi a feszülő kötélén, hogy engedni kezd, s szedi vissza: jön fölfelé a bálna! Akkor pedig vagy új szigonyt neki, vagy már a halálos döfést... Kézi lándzsával, a tüdejének irányozva.

Másképpen alakul, ha a megszigonyozott bálna száguldani kezd! Olyankor „vontatókötélre” veszi a csónakot, amely tetszik, nem tetszik, megy utána nagy sebességgel. Míg csak a bálna el nem fárad, a kötél el nem szakad, vagy a vadászok el nem unják. Ez esik meg legritkábban. Azért is mondta a kapitányunk a tisztnek, hogy látóhatáron túl ne engedjék vontatni magukat; végtére is nem bálnavadász hajóról indultak, s ha feltámad a szél, nem őrizheti a hajó a tengert, amíg az alkalmi vadászok visszatérnek ...

Ezenközben azonban az első tiszt sikerrel megszigonyozta a bálnát, amely csekély örömmel fogadta az inzultust. Kettőt csapott a farkával, szerencsére csupán megbillentette a csónakot, fel nem borította. Azután sebesen úszni kezdett, éppen ahogy a kapitány megjósolta. Menetirányt úszott. Teleki meg is jegyezte:

-- Ez a Kari nagy kópé! Csak azért szállott vízre, hogy előttünk érkezzék Amerikába!

A bálna, mintha csak meghallotta volna Teleki Oszi rosszmájúságát, billentett egyet a kormányállásán, s oldalt fordult. Nem távolodott többé, de nem is közeledett; hatalmas ívben kerülte a hajót. Hamarosan egész kört írt le, s ereje nem lankadt. A csónak futott utána, szinte porzott a víz mögötte.

A kapitány hatalmas bádogtölcsért emelt a szája elé, amivel a találkozó hajókról szoktak átkiabálni egymásnak, és a csónakosok felé kiáltott: vágják el a kötelet, s hagyjanak fel a vadászattal! Hanem a csónakban vagy nem hallották a kiáltást, vagy nem akarták hallani... Kitartóan követték a hajó körül köröző bálnát.

Végtelenségig a dolog mégsem tarthatott. Két fertályórai száguldás után a bálna mégiscsak fáradni kezdett, és lassított a tempón. A csónakban, látván ezt, kurtították a kötelet, hogy közelebb kerülhessenek hozzá, s meglándzsázzák. Mintha a jószág elfeledte volna, hogy pórázon van (vagy 8 viz pórázon másokat -- szemlélet kérdése csupán), majdnem egészen megállott. Az első tiszt kezében pedig már láttuk a lándzsát. Döfésre készen tartotta.

Csodáltuk, honnét tudja, mely részébe kell döfnie, hiszen a behemót állatnak törzse, nyaka egy darabból levőnek látszott. Csak a tapasztalat segíthette, ámde nem a hivatásos bálnavadászé, csak a műkedvelőé... Alighanem ezért történt, hogy szúrása nem sikerült. Vagy rossz helyre, vagy nem elég mélyen döfte a lándzsát. A vér hatalmas patakban ömlött a bálnából, és vörösre festette a tengert, de csak megsebezte, nem ölte meg! Ismét nekiiramodott, de ezúttal egyenesen hajónkat vette célba! Mintha bosszút akarna állani a sérelemért. Hatalmas farkcsapásokkal száguldott felénk.

Még távol volt, a fedélzeten lévő nők már sikoltozni kezdtek. A kapitány puskát ragadott, hogy robbanólövedékekkel térítse el vagy térítse le a közeledő veszedelmet, de lövése nem talált.

Olyan közel került már, hogy tisztán kivehettük, a feszülő kötél az első tisztet a csónak párkányához szorította, mozdulatlan, magatehetetlen volt... A matrózok evezőikbe kapaszkodtak, hogy a hánykolódó csónak a tengerbe ne vesse őket!

Hát Zágonyi?!

Ott láttuk a csónak közepén imbolygó alakját: ő végképpen nem értett a bálnavadászathoz! S a haragos állat már csak háromhajításnyira úszott tőlünk...

Ekkor azt láttuk, hogy Kari kezében a napfényen megcsillan valami... S a következő pillanatban a feszülő kötél ernyedten hullott a habokba. A száguldó bálna pedig megérezve, hogy terhétől szabadult, hirtelen irányt változtatott, s lebukott a mélybe. Hajónk imbolygásából éreztük, amikor elhúzott alattunk...

Megmenekültünk.

A matrózok megragadták az evezőket, és visszaindultak a hajóhoz. A megsérült első tisztet kézen adták fel a fedélzetre.

Mondanom sem kell, a nap hőse Zágonyi volt; mindenki néki tulajdonította, hogy hajónk megmenekült a majdnem végzetessé váló kalandból. Alighanem úgy is volt, hiszen a csónakot mindenképpen az ő kése és gyors cselekvése mentette meg. S ugyanakkor hagyott fel támadásával a sebesült bálna is... Ünnepezték, kezét szorongatták, némelyik hölgy, pirulva bár, de csókkal illetve a homlokát. A kapitány pedig e naptól meghívta asztalához, vendégének, egész útra.

Szabadulva a bajból, ahogy az lenni szokott, mindenki tudott az utasok közül egy-egy bálnatörténetet. Legborzasztóbb az *Essex* bálnavadász hajóé volt, amely szabályos csatát vívott a déli tengeren egy ámbráscettel, míg léket kapván, a küzdelemben alul maradt és elmerült. Két csónakját háromhónapi bolyongás után találták meg más hajók, de addigra a matrózok közül már csak öten maradtak életben...

-- A most múltott télen az *Ann Alexander* cetvadász hajót süllyesztette el egy bálna, nem messze a perui partoktól -- toldotta meg a már említett német utas a sort. -- Négy hónapra rá a *Rebecca* legénysége minden ellenállás nélkül fogott meg egy cetet, amely tele volt borzasztó sebekkel, és oldalából egy szigony állott ki, az *Ann Alexander* jelzésével!

-- No, az legalább megkapta a büntetését -- mosolygott a kapitány, s hogy jobb hangulatra derítse utasait, így folytatta: -- Tavaly november elején a *Plymouth* utasszállító gőzös találkozott egy „bálnaiskolával”, ahogyan a vadászok a bálnacsapatot nevezik. Az egyik bálna kivált az iskolából, és kerek huszonnégy napon át követte a hajót, mintha delfin lenne, amely tudvalevően gyakran kíséri a hajókat. Csakhogy a bálna, már csak természeténél fogva is. veszedelmesebb szomszéd, mint egy barátságos delfin. Iparkodtak elriasztani, de hiába: ragaszkodott a *Plymouth*hoz! Palackokat, hasábfákat vágtak a fejéhez, utoljára már rá is lőttek, de csak nem tágitott! Viszonzásul vízgőzös leheletével befújta a hajószobák ablakain... Csak akkor hagyta el a hajót, amikor a parti sekély vízbe értek.

Túl az ijedelmen, annyi haszon lett a bálnakalandunkon, hogy beszédtemát adott az egyhangú utazás idejére. A szétzilált istentiszteletet folytatni nem lehetett, de az elmaradt koncertet kikövetelte a közönség. Este, még mindig csöndes idő lévén, összegyűltünk ismét a fedélzeten, és dalárdánk szép magyar nótákat meg operakórusokat énekelt. Közönségünknek tetszett- zsenge produkciónk, s mi nagy reményekkel hajtottuk nyugovóra fejünket: lesz mivel megkeresnünk kenyerünket Amerikában.

Éjszaka megjött a szél, fölösen is. Három napig olyan vihar dobálta hajónkat, hogy kilépni se mertünk kabinjainkból. A hullámok irtózatos dübörgéssel ostromolták hánykolódó hajónk bordáit, minden percben attól reszkettünk, hogy most zúzzák össze!

Negyednapra elcsitultak az elemek, s mi sápadtan-zölden felbotorkáltunk a fedélzetre. A hullámok még fehér tajtékot szórtak, de már szelídültek. Mélyeket lélegeztünk a sós levegőből, hogy valamelyest magunkhoz térjünk a fedélközi alvilági lét tespedéséből.

Egyszerre csak azt mondja Pongrácz Lojzi:

-- Én mindent értek. Csak egyet nem: ha Kariéknak sikerül megfogniok a bálnát, aki majd akkora volt, mint ez a hajó... Hová tették volna?

Utánakötik a tatnak, és húzzák, míg csak partot nem érünk -- felelte Teleki.

Az nem lehet -- csóválta a fejét Pongrácz. Addigra megeszik a halak! Viszont itt -- s a fedélzetre mutatott -- el se fért volna!

Zágonyi elmosolyodott, s csöndesen mondta:

-- De hiszen ezért is vágtam el a kötelet, te okos.

Ezen percben halvány fehér csík jelent meg a látóhatár alján: Új-Fundland partjai. Egy órával később kis vitorlás bukkant elő, és meghozta a révkalauzt, ki bevezet bennünket New York kikötőjébe.

Messze voltunk még a szárazföldtől, mégis, megérkeztünk.

Mire. pajtások?

HATODIK FEJEZET ,HÁT FIAIM, TI VITÉZ NEVETEK. . ."

Hanem az első fellépésért nem fizetek!

Mondhattuk volna erre a kemény szóra, hogy: de akkor belépődíjat se szedjen! Csakhogy aki Amerikába készül, az hamar tanulja meg: sose az diktál, aki vállalja, mindig csak az, aki adja a munkát!

Két hete tartózkodtunk már New Yorkban, s e két hét megtanított rá, hogy ne vitatkozzunk, inkább örüljünk, hogy egyáltalában lehetőséget kapunk a szereplésre.

Két hete volt, hogy révkalauzunk kormányzásával behajóztunk a New York-i híres kikötő keskeny szorosán a két sziget. Long Island és Staten Island között. Elhaladtunk a Lafayette-erőd tátongó torkú nehéz ágyú elött, s beértünk az öböl temérdek mozgó és horgonyláncokra pányvázott, mindennemű hajóktól tarkálló nagyszerű tükrére. Körben erdővel és épületekkel borított kisebb nagyobb hegyek, s közöttük merész sziklák... Ide, az öbölbe ömlik a bővizű Hudson folyó.

Innen New York városa még nyolcmérföldnyire feküdt. De már a partokat mindenütt házak borították. Jersey City városától Brooklynig, hol még csak ötven évvel ezelőtt is őserdő burjánzóit. Szemben véle Manhattan szigete állott, amelyre hajdan a hollandusok New York őst és elődét. New Amsterdamot építették... Aligha álmodtak arról, milyen hatalmas várossá nő majdán telepük! Hiszen New York városának már most több mint félmillió lakosa van!

Ebben az irdatlan Babelben kellett nekünk rokon lelkekre lelnünk. .. Olyanokra, akik megértik szavunkat (noha közben már valamennyien buzgón tanultunk angolul), s akik segítenek, hogy megélhetést találjunk. Csakhogy bennünket nem várt senki; nem úgy, mint még másfél esztendeje Ujházyékat! Bezzeg őket hatalmas ovációval fogadták, a város polgármestere elébük ment, szállást adott nekik, még az Unió elnöke is fogadta őket. Ujházy László Sáros megyei főispán volt a forradalom alatt, s a Radical Párt elnöke; más szóval, *a flamingók* egyik vezére. A kalapjuk mellé tűzött veres tollúkról így nevezték azokat, akik nem elégedtek meg a Habsburg-ház trónfosztásával, hanem köztársaságnak szerették volna látni Magyarországot. Ujházy igen kemény és becsületes jellem volt. Kossuth barátja. 1849-ben a komáromi vár kormánybiztosának nevezték ki, amely várat a világosi fegyverletétel után Klapkával még két hónapon át védtek, s csak szabad elvonulás fejében adták fel. Ujházy ezután komáromi fegyvertársaival Amerikába költözött, s messze, bent a vadonban, Iowa államban földet foglalt, amelyen megalapította Új-Budát.

A republikánusok közül sokan csatlakoztak Ujházyhoz. de a mi kompániánkból, mi tagadás, senkinek sem fűlt a foga, hogy a vadonban erdőt irtson, földet törjön. Hallottuk, az első tél igen szigorú volt Új-Budán, szegény telepesek majd megfagytak! Mi a hév nyár kellős közepén érkeztünk New Yorkba. Mondták, a tél itt is szigorú, de a nyár annál forróbb. A rengeteg emeletes ház fala megszította magát meleggel, s ontotta vissza a tüzes kövezetű utcákra, amelyeken tanácstalanul kószáltunk. Míg munkára találunk, meghúzódhattunk a Magyar Házban, amelyet még szintén Ujházyék érkeztekor amidőn a magyar szabadságharc újdonság volt, s bukásának áldozatait az amerikai nép tárt karral-szívvvel fogadta közadakozásból vásároltak a menekültek számára. Lakói azóta jórészt elszéledtek. s gondnoka csak úgy tarthatta fenn az épületet, ha szobáit kiadta. Némely üres szobákban húzódhattunk meg most mi, de a költségekhez hozzá kellett előbb-utóbb járulnunk, ha maradni akartunk.

A lapok néhány sorban hírt adtak érkeztünkről, s nemsokára felkeresett bennünket *egy Jankó* -- így magyarítottuk nyelvünkhöz a yankee elnevezést. Vasútépítéshez toborzott munkásokat. Kérdé tőlünk: mihez értünk?

-- Jószerivel semmihez vallotta meg őszintén Pongrácz.

A jankó fölöttébb elcsodálkozott.

-- Hát hogy lehet *business* nélkül megélni? -- Az amerikai e szó alatt nemcsak üzletet ért. hanem -munkát, foglalkozást, hivatást is.

Teleki úgy vélte, a jankó gúnyolódik velünk, s méltatlankodva válaszolta:

-- Mi úriemberek vagyunk! Gentlemanek. Értünk a hadakozáshoz, kardforgatáshoz, lovagláshoz...

A jankó harsányan nevetni kezdett.

Csupa-csupa haszontalanság! Itt barátom, dolgozni kell! s megragadta Pongrácz kezét. Megtapogatta a tenyerét, s fejcsóválva mondta: -- Csudálatos, hogy ilyen kézzel ember megélhet. . . Puha mint egy leányé. . . Finom és sima...

-- Ne ítéljen a látszattól -- szólalt meg csöndesen Zágonyi. Más világból jöttünk, más életet folytattunk, és nem jókedvünkben hagytuk ott. De van bennünk akarat és tehetség is. Adjon lehetőséget, és megtanulunk mi bármi munkát.

A vállalkozó azonban a fejét rázta.

-- Sajnálom, fiúk, nekem olyan emberek kellene, akiknek kérges a tenyerük. Akiknek nem töri már fel a csákány, a lapát. Mit kezdenétek ti a vasútépítésen? S mit kezdenék én veletek?
-- mondta és eltávozott.

Igazán válságos volt a helyzetünk. Egyedül Harczy Gábor tartott ki eredeti terve mellett, amelyben mi, ha a hajón ráálltunk is, nem hittünk: adjunk hangversenyeket! Csakhogy ahhoz a dalárda nem elég: pártfogó és reklám is szükségeltetik! Pártfogónk nem volt. a reklámcsináláshoz pedig pénz kell, s azzal még úgyse bírtunk. Harczy sorra járta a színházakat, és ajánlkozott, de egy igazgatót sem talált, aki lépre ment volna. Karmesterünk és alapítónk mégsem adta fel terveit, s végül a Castle Garden Színház bérlőjét rábírta, hogy felléptessen bennünket. Hanem feltételei szigorúak voltak:

-- Az első fellépésért nem fizetek! -- mondotta. -- Ha sikert aratnak, és lesz önök iránt érdeklődés, akkor viszont hajlandó vagyok együttesüket további tizenkét előadásra szerződtetni, a szokásos fellépő díj ellenében!

Mondhattuk volna erre, hogy az első előadást se ingyen adja a közönségnek, de meglehet, akkor elzavar bennünket, s a többit se nyerjük el...

Mindenesetre ez volt az első komoly szó, amelyet kaptunk, s addig csak kedvtelésből működő dalárdánkat szigorú alapszabályokkal társulattá szerveztük. Tizenegy pontban és számos alpontban foglaltuk össze a tagok jogait és kötelességeit, és határozataink megtartására becsületszavunkat és aláírásunkat adtuk. Ha az alapszabályon múlt volna, dalárdánk alighanem sikert sikerre halmoz.

Sajnos igazgatónk más véleménnyel volt produkciónk iránt. Felléptünk másnapján reggelire hívott bennünket, amelyen közölte, hogy bár szépen és tisztességgel daloltunk, megítélése szerint nem keltettünk akkora feltűnést működésünkkel, ami a pénztárt megtöltötte volna...

Fölöttébb elkeseredetten ballagtunk haza szállásunkra, és a legkülönbözőbb sötét gondolatokkal foglalkoztunk, midőn egy természetes, lengő pofaszakállas úr nyitotta ránk az ajtót. Harsány hangja betöltötte a szobákat, a folyosót, szűk társalgónkat:

-- Uraim! Jelen voltam tegnapi fellépésükön! *Colossale!* Óriási volt! Mindig véghetetlen rokonszenvet éreztem a magyarok iránt, s önök erre különösen rászolgáltak!

Nagyon szépen köszönjük a dicséretet... -- hálálkodott Harczy. és megkérdezte: -- Kit tisztelhetünk az úrban?

-- Busatti! Luigi Busatti! -- ragadta meg Harczy kezét a vendég. Üzletember, művészetpártoló és lelkes olasz hazafi!

-- Egyik dicséretesebb tulajdonság, mint a másik -- szólt Pongrácz csöndesen, de Busatti meghallotta.

Azonkívül nem haszontalan, barátom! Önöknek sem az, erről kezeskedem! Nem szaporítom a szót. Azért kerestem fel önöket személyesen, hogy elsősorban gratuláljak, másodsorban pedig felkérjem önöket: tiszteljenek meg azzal, hogy díszes társulatuk fellép azon nagyszabású produkcióban, amelyet a legjobb, legnevesebb, legdrágább művészek közreműködésével kívánok létrehozni az amerikai közönség elképesztésére! A siker úgyszólván bizonyos, nemcsak itt, New York városában, hol számtalan a műértő közönség, hanem az Egyesült Államok minden nagyvárosában, amelyeket beutazni elhatározott szándékom! Uraim, ha kezüket adják, biztosíthatom, hogy aranydollárokkal töltöm meg azt! Ó, nem is én, nem, nem! Saját torkukban hordják az aranyat! Én csak felváltani segíték azt a sokkal értéktelenebb, de még mindig becses földi aranyra!

Szédültünk a szóradattól, a hirtelen ránk szakadó szerencsétől.

Lankadó reményeink feléledtek, csupán Zágonyi jegyezte meg:

-Túlságosan sokat ígér... Elég lenne a fele is, ha tudnám, hogy betartja!

-- Ó, te vészmadár! -- förmedt rá Teleki. -- Tapasztalhattad, hogy itt ez így szokás! Hangosan kell verni a dobot, hogy a verebek meghallják!

-- És elrepüljenek -- mormogta a foga között Zágonyi, de fennhangon csak annyit mondott: -- Ennyi nagyszerű énekes közül talán nem hiányoznék... Szerződjetek nélkülem.

-- Szó sem lehet róla! -- tiltakozott azonnal Harczy, aki nem nélkülözhetette csapatából a legércesebb tenort. -- Benne van az alapszabály első pontjának negyedik bekezdésében, hogy egyes tagok kilépése egy héttel előbb tudatandó személyesen a közgyűléssel! Aláírtad te is, tartsd meg!

Busatti úr negyednapra ígérte az első fellépést, az egy hét tehát már nem volt ki; Zágonyi nem tehetett mást, tartotta magát a közhöz. A parolát megadtuk, a szerződést megkötöttük, s másnap már megjelentek az utcán az öles plakátok s az újságokban a hirdetések:

APOLLO ROOM BROADWAY

szeptember 8-án. kedden este először

NAGY ÉNEK ÉS ZENEKARI CONCERT

LUISA BUSATTI

az Olasz Nemzeti Színház első primadonnájának New York-i vendégfelléptével

A műsorban ezenkívül fellép MONS. MASSEL, ki egyidejűleg énekel és játszik trombitán, továbbá

MAGYAR ÉNEKESEK ÉS MENEKÜLTEK

szám szerint tizenketten, akik első fellépésük alkalmával a Castle Garden Színházban nagy

sikert arattak. *Teljes katonai diszben!*

Közreműködik még MASTER THOMAS hegedűművész és HERR KALIWODA zongorista

Minden reményünk ez est sikerétől függött. Pedig a plakát olvastán Pongrácz mintha Zágonyi igazát betűzte volna ki belőle.

Úgy tetszik, ez a műsor főként Busatti asszonyság kedvéért született! A többi csak körítés hozzá...

Az még csak hagyján fűzte hozzá Teleki sötéten. -- De én jártam Itáliában, s olyan teátrummal, hogy Olasz Nemzeti Színház, nem találkoztam!

Zágonyi hallgatott.

Az előadásra tisztos közönség gyűlt egybe, a jegyek mind elkelték. Signor Busatti reklámja megtette a magáét. A karzat zsúfolásig tele volt.

A programot a mi dalárdánk kezdte, azon indulóval, amely a plakáton úgy szerepelt: *General Bem March*, s amely e sorral kezdődik: *Hát fiaim, ti vitéz nevetek. . .*

Ruházatunk tiszta és fényes volt, lendülettel daloltunk, szép tapsot kaptunk. Izgatottan szorongattuk egymás kezét, közben a színpadon Busattiné művésznő már az *Hernani* című operából a cavatinát énekelte. Fel sem figyeltünk rá, hogy biz szerény hangocskával, amely a karzatig alig-alig szárnyalt fel... Néhány füttyszó harsant is rá, de Amerikában a fütty tetszést is kifejez, így hát nem gyanakodtunk.

Ezután következett Mons. Massel. akinek baritonja fából volt, trombitája pedig ugyan rézből, de több recsegés szállott elő belőle, mint hang. Tökéletes humbug volt, amit művelt. A közönségnek nem tetszett, de amint megtudta, hogy ismét mi következünk, valamelyest megnyugodott.

Mi füstölög ott a síkon távolban... -- daloltuk szívszakadva, s a publikum, ha a verset nem értette is, a bús dalból átérezte fájdalmunkat, és melegen megtapsolt bennünket.

Csakhogy ezt követően Kaliwoda úr ült a zongorához, fölöttébb megilletődve, talán mert ritka alkalom volt, hogy találkoztak egymással. Felületes ismeretségüket részint a túlsággal vert zongora, részint pedig hallgatóságuk szenvedte meg. A művész lemenekült a pódiumról, átadva helyét Busattiné és Massel kettősének; az előbbit ismét alig, az utóbbit viszont túlságosan is lehetett hallani. Sehogyan se találtak egymásra, s együtt a közönség tetszésére.

Szünet következett, mely alatt, a kulisszák mögött Signor Busatti valamennyiünknek gratulált, és biztosított arról, hogy ilyen hatalmas sikert még New York városa fennállása óta nem látott. Mi azonban balsejtelemmel néztünk a folytatás elé...

Sieges Lied, avagy: *Song of Victory* volt következő számunk címe. *Hajtogassuk a kaucsukul!* énekeltek immár inkább csak a karzatnak, mert a földszint és a páholyok közönsége a szünetben elmenekült. Az olcsóbb helyek szegény népe azonban kiüli a pénzét.

És szeret dobálózni. Mint kiderült, az ilyen énekes-zenés műsorok közönsége főként az olasz bevándorlottakból verbuválódik, kik hazai színházi hagyományaik között a hagyma- és paradicsomdobálás nemesnek alig mondható, de őszinte szokását is áthozták az új hazába. ..

Előbb Thomas úr volt kénytelen lemenekülni a színpadról előlük, azután Massel kapott valóságos sortüzet. Busattiné már nem is kívánczolt függöny elé, férje azonban úgyszólván kilökte őt a harctérre, talán mert szegény asszony műsorán épp oly szám következett, amelyet maga Busatti úr szerzett! Az asszony a dalt tánccal egybekötve adta elő, s ennek köszönhető, hogy viszonylag kevés lövedék találta el.

Utolsó számként Harczy Gábor következett volna szólóval: *Estve jött a parancsolat...* -- de mi nem engedjük ki a pódiumra! Gábor ugyan halálsápadtan bár, de vállalta volna a veszélyt, mi azonban többre becsültük, semhogy az oroszlánok elé vessük. Mivel a színházban ekkorra olyan lett a hangulat, mint a római cirkuszokban lehetett a nagyobb állatviadalok alkalmával...

Az előadás bevégeződött, vagy mondhatnám úgy is: feloszlott. Nem tehetünk magunknak szemrehányást a kudarcért, mert ugyan mi egyebet cselekedhettünk volna, mint hogy megpróbáljuk a lehető legjobbra? Busatti úr azonban eltűnt a megveretés elől (nem dalárdánk -- a közönség fenyegette vele); s mi búsabban, mint valaha, hazatértünk. Dalkörünk kiszervezett.

A társulat feloszlott. Karnagyunkat kóristaként szerződtette egy más társulat, de megmaradni közöttünk nem tudott. Lett belőle később szíjgyártóinas abban a fegyvergyárban, amelyet Kossuth alapított Amerikában. Hadiszert és -felszerelést gyártottak az újrakezdendő szabadságharchoz. Hanem az egyre késett, a pénz elfogyott, és a gyár is bezárt. Harczy Gábor megint állás nélkül maradt, s beállott ama Kelemen doktorhoz laboránsnak, akiről bevezetőmben beszéltem. Annyira kitanulta a mesterséget, hogy 1855-ben gyakorló orvosként élt egy vadnyugati kisvárosban, onnan kaptam tőle levelet.

A tizenkét társulati tag sorsát mind el nem beszélhetem, meg őszintén megvallva nem is emlékezem már valamennyire. Szétszéledtünk, ki erre, ki arra. Időközben mindenki talált egy ismerőst, pártfogót vagy tűrhető munkát. Nem annyira New Yorkban, ahol túl sok volt a nép, s kevés a munkaalkalom -- a bevándorlók zöme itt lépett partra --, hanem a többi, gyorsan fejlődő városban.

Kis baráti négyesünk is feloszlott. Teleki elhatározta, hogy New Yorkban bejárja Kossuthot, és hozzá csatlakozik; Pongrácz velem jött Philadelphiába, ahol egy ólomfestékgyárban kaptunk munkát. Zágonyi pedig Bostonba utazott, ahová egy régi tisztársa hívta, akivel még a Vilmos huszároknál szolgált.

Mind a négyünk sorsa érdemes lenne a feljegyzésre, de nem akarom olvasóim türelmét túlságosan próbára tenni. Ha módot keríthetek rá, a javát később még elbeszélem. Négyünk közül azonban Zágonyi vitte a legtöbbre -- s tette is a legtöbbet. Hadd szóljak hát én is róla a legtöbbet. Mert nem mindennapi história az, milyen furcsa, kanyargós utat kellett bejárnia Bem apó katonájának ahhoz, hogy újra illő legyen hozzá a nóta:

Hát fiaim, ti vitéz nevetek...

HETEDIK FEJEZET HÖLGYVÁLASZ BOSTONBAN

Huszonöt dollár fájdalomdíjat ajánlunk fel!

Sok pénz volt ez, vagy kevés? Nagyjából számítva ötven pengő forintnak, tíz angol fontnak vagy húsz aranynek felelt meg -- de ezek az árfolyamok csak a pénz értékéről szóltak, s nem a betört fejről... Mivel annak is változó az értéke, aszerint, hogy beforr-e még a csont vagy

sem. Azonkívül nem mellékes, hogy a fej és a seb -- gazdájának teli vagy üres-e a zsebe. Akinek üres a zsebe, s csak kicsit tört be a feje -- annak az a huszonöt dollár valószínű kincs. Míg ha... -- de a többi lehetőséget nem érdemes elsorolni, mivel barátom és hősöm esetére éppen az utóbbi volt érvényes: koponyáján a zúzódás csekélynek bizonyult, ellenben zsebében hatalmas úr tátongott.

Korunk nagy találmánya a vasút, amely, mint koszorús költőnk monda, valószínű erekként *hálózza* be a földet. Amerikában pedig különös gyorsasággal épültek a vasúti pályák, mivel a hatalmas országban az utazás, de még inkább a termelvények szállítása másképpen megoldhatatlan. A vasúti kocsik kétszer olyan hosszúak és szélesebbek is, mint idehaza, az osztrák államvasúti. S a kényelem! Az ülések vörös bársonypamlagok; télen vaskályha fűti a járművet, amelynek mindkét végén ajtó van, s így az egész vasúti szerelvényen végig lehet haladni. Hát még a sebesség! Óránként öt angol csomót is megtesz, ami a honi mértékkel számolva, meghaladja a harmincöt kilométert!

Ily hatalmas sebességnél nem csoda, ha óvakodni kell a balesettől. A vasúti pályát kétoldalt végestelenségig kerítés szegélyezi, nehogy kőbor állatok a sínekre tévedjenek és elgázoltassanak. A mozdony elejére három láb átmérőjű fényvetővel ellátott lámpát illesztnek, amely száz méterre is elvilágít. A sínek fölött, a kerekek elé vasrácsot szerelnek, mi az esetleg odakerülő alkalmatlan tárgyakat a sínekről lesodorja.

Mégis, a nagy forgalom miatt, különösen a vasútállomásokon, ahol az egymást utoléró vagy éppen egymással szembetalálkozó vonatokat kitérőre terelik, gyakori a baleset. A Boston felé utazó Karit is valamelyik kisebb állomásban érte az inzultus: vonata összeütközött egy másikkal. Az ütdés csekély erejű volt, de ahhoz elég, hogy Zágonyi beverje fejét az ülés vaskorlátjába, s eleredjen a vére.

-- Hány csatát megjártam anélkül, hogy vérem csurrant volna -- csodálkozott, midőn a sérüléshez nyúlt, s ujja vörös lett. -- Most pedig elég egy békés koppanás, és íme...

Leszállott a vonatról, hogy sebet kimossa és bekösse. Az állomáson meglehetősen zűrzavar és szaladgálás volt, mivel az ütközés miatt egy kocsit kiugrott a sínekről. Az egyik vasúti tisztviselő mégis észrevette a vérző fejű fiatalembert, és bevonszolta az irodába, ahol kancsóban tiszta vizet s a falon egy tükröt talált. Kiderült, hogy a tisztviselő mégsem a segély végett ragadta magával, hanem azért, hogy rábeszélje: balesetéért ne nyújtson be a bírósághoz kártérítési igényt. Nem annyira a kártérítés esetleg magas összegétől tartott, mint inkább attól, hogy a vasúti társulatnak rossz hírért költi, mivel a különböző társaságok között olykor életre-halálra szóló verseny állott, hogy melyikük szállítja utasait olcsóbban, gyorsabban és főként biztonságosabban...

-- Huszonöt dollár fájdalomdíjat ajánlunk fel önnek, uram! mondta a tisztviselő. -- Ön pedig ígéretet tesz, hogy több követelése a társulattal szemben nem lesz!

Kari betekintett a tükörbe, amely fakón verte vissza arca mását; a seb rajta már nem vérzett, és az összeg hallatán nem is fájt. A tisztviselő minden teketória nélkül asztalra számolta a huszonöt dollárt, Kari aláírt egy kötelezvényt, s már utazhatott is tovább Boston felé vonatán, amelynek eltévedt kocsiját időközben visszahelyezték a sínekre.

A szegény menekült ily módon ágrólszakadtként indult New Yorkból, s Krözusként érkezett meg Boston városába. Vidám kompánia várta, és még vidámabb lett a kedvük, midőn

kitudódott a szerencsés kimenetelű kaland. Zágonyi Thould István kapitányhoz szállt, aki a városba hívta, s vendégül látta, amíg saját lábra áll. Thould, jó kedélyű feleségével egyetemben, szintén megjárta Törökországot, s Bemmell eljutott Kisázsziába is. Onnan érkezett Amerikába. A hajdani ezredtársak először találkoztak össze az Újvilágban, volt hát mit mesélniök egymásnak.

Lakomának beillő vacsorát csaptak a vasúti pénzből. A jó bor megvidámította a szegénységet, mert a kapitány csak ezzel jellemezte ínséges állapotját:

-- Fára mászva s onnan letekintve felkiálthattam volna az egyszeri kóbor szavával: Pucéran jöttem fel, s mégse feledtem semmit odalent!

Mire hívta akkor mégis Zágonyit Bostonba, ha magának se volt több keresete, mint pajtásának? Nos, e városban működött a Stearns-féle Magyar Club. George Stearns, bostoni üzletember és gyáros igen felvilágosodott ember volt, egyik vezéralakja a rabszolgotartás ellen fellépő mozgalmaknak. Buzgón tevékenykedett a *földalatti vasút* szervezésében, amely vasút alatt persze nem oly igazi vasút értendő, amely a föld alatt járna. Az ilyesmi különben is lehetetlen, mert hová lenne a mozdony füstje? Hanem *földalatti vasútnak* nevezték ama rejtett, titkos ösvényeket, amelyeken merész emberek éjszakánként idején rabszolgákat szöktettek a déli rabszolgotartó államokból a szabad északiakba. A déliek dühödten tiltakoztak a vasút működése ellen, s olyan törvényt szorgalmaztak, amely kényszerítette volna az északi államokat, hogy a szökött vagy megszóktetett szerencsétlen páriákat visszaszolgáltassák rabtartóiknak. Európai ember számára a rabszolgotartás intézménye iszonytató, de az emberiség elhalványul ott, ahol a kapzsiság és haszon az úr: a hatalmas ültetvényeket bér munkásokkal műveltetni jóval költségesebb, s kevésbé hasznot hajtó lett volna. A *proslaveryk* ezért ragaszkodtak körömszakadtáig ez embertelen intézményhez.

George Stearns és a hozzá hasonló felvilágosult emberek mindenféle zsarnokság ellenségei lévén, a magyar menekülteket is jó szívvel, tárt karokkal és -- mi több! -- nyitott pénztárcákkal fogadták. Stearns Magyar Clubot szervezett olyan jeles közéleti személyiségek részvételével, mint Longfellow, a nagy hírű költő, Ralph W. Emerson és Elisabeth Palmer Peabody, az amerikai irodalom jeles művelői. A klub írásban és szóban is nagy propagandát fejtett ki a magyar ügy mellett s a magyar menekültek érdekében. Itt talált segítségre Thould is, és ide hívta Zágonyit.

A legközelebbi összejövetelen bemutatta tisztársát az amerikaiaknak. Zágonyi egyenes jelleme, csöndes, szókimondó természete hamar rokonszenvre talált. Ámbár, tapasztalva, hogy némely honfitársa olykor a kelleténél többet is beszél, még hallgatagabb volt a szokottnál. Második alkalommal járt a klubban, midőn éppen arról folyt a vita, hogy a testi erőn és tehetségen kívül meghatározza-e valami az ember alkalmatosságát valamely munkára vagy foglalatosságra. A házigazda éppen ezt fejtegette:

-- Nem alkalmasságról van szó, hanem szándékról -- mondotta. -- A déli gyapotültetvényesek ugyan azt állítják, hogy azért van szükségük a fekete rabszolgákra, mert fehér ember a forró éghajlat alatt képtelen lenne a nehéz munkát elvégezni, ez azonban nem igaz. Hiszen Délen is él számos szegény fehér farmer, aki rabszolga nélkül, maga műveli a földjét. S egyikük sem halt még bele a munkába! A szándék hiányzik, és a munka becsülete... Bennünket, északiakat, jenkiket is azért néznek le, mert dolgozunk... A spanyol nemesember pedig kifejezetten megvetendő dolognak tartja a munkát!

A többség helyeselt, csupán egy kis feszesen kövér ember, egy építési vállalkozó, bizonyos Mr. Brown mondott ellent:

-- Lehetséges, hogy a gazdag földbirtokosok lenézik a munkát, az arisztokraták bizonyosan; de aki sokáig nem dolgozik, az előbb utóbb alkalmatlan is lesz rá. Távol áll tőlem, hogy barátainkat megbántsam, de éppen ők szolgáltathatnak példát... A lengyel felkelés egykori tisztjei közül számosan menekültek hozzánk., Csupa csupa földbirtokosfiú. Mi szívesen adtunk nekik földet, hogy letelepedjenek és megműveljék, mint otthon tették. De egyikük se foglalta el földjét, egyikük se ragadta meg az ekeszarvát. Mivel otthon se tették: a jobbágyaik művelték a földet helyettük... Még akinek lett volna kedve rá, annak se volt ereje hozzá. Hasonlatosan áll a helyzet most a magyarokkal. Ha dolgoznának is, mihez értenek? - Ott az ellenpélda: Ujházy László! -- vitatkozott Stearns. Főispán volt, akár Varga Ferenc... Madarász László pedig úgyszólván rendőrminiszter Magyarországon. S mind földet művel most, önkezevel, lowában!

-- Megengedem, kivétel mindig van -- felelte Brown. -- Földet művelni nehéz munka, de nem szegyen, még az európai nemesembernek sem. De gyárban dolgozni, ipar után élni?...

Zágonyi ekkor szólalt meg:

-- Mondjon egyet.

-- Micsodát? -- nézett rá Brown.

-- Mesterséget. Akár a legnehezebbet is. Ami fizet annyit, hogy ne haljak éhen mellette. S én vállalom, hogy három hónap alatt kitanulom úgy, mint aki serdülőkora óta csinálja. Pedig az én kezem sem szorított eddig életemben mást, mint kardot és kantárt. .. -- S nyitott kezét a vállalkozó elé nyújtotta.

Brown odapillantott, azután eltolta orra elől a két tenyeret.

-- Rendben van -- felelte kurtán. -- Holnap jelentkezzék kora reggel az irodámban. Szerződtem önt festő-mázoló inasnak. Kap tőlem napi egy dollár bért, mint bármely szakképzetlen napszámos. Ha három hónap múlva kifest, kimázol nekem egy lakást úgy, hogy nem tudom a munkáját megkülönböztetni bármely gyakorlott iparosétól, alkalmazom munkavezetőnek. Ha nem, három hónap után elbocsátom, s keres magának máshol más munkát!

-- Észnél légy, Kari! -- rántotta meg a kabátját Thould. -- Negyed esztendő alatt még azt se tanuld meg, hogyan kell tisztességgel kimosni a pemzlit!

Zágonyi mintha nem is hallotta volna. Tenyere ismét Brown orra előtt járt, de immár parolára:

-- Állom.

S Brown elfogadta a kinyújtott kezét.

Attól kezdve hiába vártam Karitól levelet. Pedig elválásunkkor szentül megígérte, hogy ír, s tudósít sorsáról. Végezetül Thould válaszolt sürgetésemre, s beszámolt arról, hogy ő is csak elvéteve látja barátját és kosztosát. Zágonyi hajnallal kel, s napszálltával jő csak haza. Enni is csak este eszik, már harmadával lefogyott. Vett magának egy öltönyt erős, durva vászonból,

marhabőr bakancsot s egy *wide-awake-et*, ama széles karimájú kalapot, amelyet a mezőn hordanak, hogy az erős nap ellen árnyékot adjon. Karinak arra szolgált, hogy a mennyezet festése közben a festék ne csurogjon a szemébe... Különös látványt nyújtott festékes kalapjában, foltos öltönyében, de társai közül mégse merete gúnyolni senki. Elég volt egy hideg, kemény tekintet, s kevesen állták. Az első két hétben mindennap más mester mellett dolgozott, mígnem kiválasztotta magának a megfelelőt, s amellett azután végig megmaradt. Egy javakorabeli német festőember volt ez, csendes ember, mint Kari, s vallásos is. Véteknek tartotta volna, ami társai között pedig szokásos volt, hogy eltitkolja mestersége fogásait. Lelkiismeretesen tanította Zágonyit, akit ugyan különösebben nem érdekelt a festés-mázolás tudománya, de állottá szavát: *bármely* mesterséggel így tett volna, ha azt ajánlják fel neki...

Persze, a munka többsége egyszerű meszelésből állott, az ajtókat, gerendákat pedig dióbarnára pácolták. Hiszen a házak többsége, még a városokban is, fából épült. Az ablakok egysorosak voltak, s nem tárhatók, mint nálunk, hanem le-fel tolták őket. Réseiken kedvére járt ki s be a szél. Szilárd kőépület ritkaságszámba ment, bár Boston nagyváros volt, s gazdag emberek lakták. Igaz, ők azután olyan kényelmet is megengedtek maguknak, amilyenre talán még a gazdag Angliában sincs példa. Jártam magam is oly házban, hol minden szobából csengettyűdrót, némelyikből pedig beszélőcső vezetett le a cselédséghez, ívó- és mosdóvizül esővizet használtak, ezt nagy tartályokban gyűjtötték össze a padláson, s onnan vezették le csövön a hálósobába. Sőt a technika új tudományának segítségével az alagsori konyhában vizet melegítettek, amelyet azután saját gőze és melege nyomott fel a hálósobák mosdójához! A szem csak elámult a csodán, midőn megcsavartuk a csapot, s meleg víz folyt belőle! A medence alján lyukat ütöttek, amelyen a víz ismét elfolyt, ki, a házon kívülre... Azt meg már csak félve írom le, mert el sem hiszik nekem, hogy a legújabb találmányként némely helyen fehér porcelánból készült az árnyékszék, s egy fogantyú meghúzása által vízzel kimosta önmagát! Ha nem a saját szememmel láttam volna...

Föstött Zágonyi gazdag és egyszerű házban, föstött nagy és kis ecsettel, föstött fehérret és színeset, csillogót és tompát. Átmázolta a telet, amely komisz volt és hosszú, de a végére mégis odafűzte a természet a tavaszt, lerázhatatlanul. Mire eljött, letelt a három hónap is, és Zágonyi, összebeszélve Stearns Györggyel, ki pártolta vállalkozását, kiföstötte a humanista üzletember házának egész emeletét. Midőn készen lett vele, Stearns meghívta a Magyar Club teljes pártoló tagságát, s bemutatta nekik frissen szépített otthonát, amelyet vadonatúj bútorokkal rendezett be.

Mindenki ámuldozott, mindenki csodálkozott. Hát még mekkora lett a csodálkozás, midőn kitudódott, hogy a falak, ajtók, ablakok Zágonyi keze munkáját dicsérik! Mr. Brown is jelen volt, és nyilvánosan ismerte el, hogy inasa kiállotta a próbát. Most ő nyújtotta a kezét.

Gratulálok önnek, Mister Zágonyi! Elismerem, hogy legjobb mesterembereim se dolgoznak szebben! Egyben kijelentem, hogy állom a szavamat, és ezennel kinevezem önt építési vállalkozásom festőrésszének munkafelügyelőjévé, heti húsz dollár fizetéssel.

Zágonyi elfogadta a gratulációt, de nem fogadta el az ajánlatot.

Köszönöm a bizalmat, Brown úr -- felelte --, de én csak arra vállalkoztam, hogy bizonysgot adjak: ha valaki jól fogja a kard markolatját, attól még nem ejti el az ecset nyelét sem... De festővé lenni nem szándékozom.

-- Ember, hiszen megtanulta! -- kiáltott fel Brown. -- Mire akkor a tudománya?!

-- El nem vész -- mondta erre Zágonyi. -- Ha lesz saját házam, amit erősen remélek, legalább magam festem ki, kedvemre.

Ennél többet hiába is mondott volna, a praktikus jankó fejébe úgysem fért volna bele, hogy valaki *haszon nélkül* ennyi erőt s fáradságot fektessen bele valamibe.. . Nem is lett volna érthető másnak sem, ha nem mondom hozzá, hogy ezen a tavaszon a derült idővel más is érkezett Bostonba: Kossuth Lajos. Őreá figyeltek a honvédtisztek, nem a pemzli-re...

Énnálam sokkal hozzáértőbb s tudósabb emberek többször is megírták szeretett kormányzónk amerikai diadalútját. Bízvást annak lehet nevezni, ha a fogadtatás ünnepélyességét, a nép elragadtatását tekintjük. Fél esztendőt töltött Amerikában, bejárta északtól délig mind a nagyvárosokat, számtalan beszédet tartott angolul és németül, de éppen olyan ékesszólóan, mintha édes anyanyelvünkön mondotta volna! Fogadta őt az Unió elnöke és a kongresszus mindkét háza. Beszédeinek szónoki hatása mindenütt egyforma volt: a hallgatóság magánkívül tapsolt...

Hanem amiről szólott, azt kétkedéssel fogadta. Kossuth Lajos úgy hitte, az Egyesült Államok azért szabadította ki török fogságából, hogy ismét élére állhasson nemcsak a magyar, hanem valamennyi európai szabadságmozgalomnak. Csakhogy Amerika nem akart beleavatkozni az európai ügyekbe és háborúba keveredni a császárokkal. Udvariasan meghallgatta Kossuthot, de csak bólogatott, hogy: igaza van! Javára egy lépést se tett. A sok beszédet azért is mondotta a kormányzó, hogy általuk pénzt gyűjtsön az új szabadságharchoz, a szervezendő honvédhadsereg felfegyverzéséhez. De a pénz is -- pedig csak kölcsönbe kérte -- csupán csurrant-csöppent, s nehezen szaporodott. Egyik újság meg is írta: „Jenny Lind, a híres énekesnő másfél millió dollárral hagyja el Amerika partjait, míg Kossuth, aki az elnyomott népek részére kért adományokat, *százezer* dollárnál többet nem tudott gyűjteni."

Április 27-én tartotta „bevonulását” Bostonba, így kell mondanom, mivel a New York-i után bostoni fogadtatása volt a legfényesebb. Az utcákat és tereket, amelyeken a menet elvonult, dúsan fellobogózták, és lelkesülve ujjongó tömeggel voltak megtömve. Kossuthot a vasútállomástól a városházáig huszonkilenc csapat gyalogság, négy tüzérség, több jótékonyági intézmény katonás rendben lépdelő tagjai és végül a gazdagabb osztály számtalan kocsija kísérte. Bostoni vendégeskedése alatt három nagyobb beszédet tartott, ezekben igen bizakodóan szólt a jövő kilátásairól. Pedig akkor már amerikai útjának végén járt, és tudta, hogy kitűzött célját, miért jött, el nem érte. Talán ezért is iparkodott rajtunk, kallódó száműzötteken segíteni; már a haza vezető ösvény fellelésének reménye elhalványodott, és készülnünk kellett rá, hogy hosszan megtelepedjünk.

Kíséretéhez tartozott Kalapsza János huszárkapitány, aki testőrül szolgált mellette. Kossuth Angliába készült, ahol polgári élet várt reá, ahhoz pedig fegyveres testőrség nem illett. Kalapsza maradott volna is Amerikában, de itt mihez kezdjen? Igen jó kiállítású férfiú volt, egyenes, karcsú derékkal, hegyesre pödrött bajusszal és feketén villogó szemmel. Ő azután igazán semmi egyébhez nem értett, mint a fegyverhez és lovakhoz; hajlandóság sem volt benne arra, hogy máshoz is kezdjen. Hanem férfias viselkedéséért, csinos külleméért a hölgyek, mi tagadás, fölöttébb kedvelték. Alighanem ez adta az ideát Pulszkyénak.

Pulszky Ferenc, akiről már korábban beszéltem, Kossuth szoros kíséretéhez tartozott, amolyan nem hivatalos titkára és minisztere volt. Felesége, Pulszky Teréz pedig egy bécsi bankár igen eleven eszű, irodalmat, politikát egyaránt kedvelő lánya, vele tartott. Nyelve ugyanolyan csípős volt, mint férjéé. Ő javasolta:

-- János, magának, mindig mondom, a lovak és a nők csinálják meg a szerencséjét!

-- Se lovam, se feleségem... -- válaszolta Kalapsza.

-- Egyik meghozhatja a másikat. A nők kedvelik magát, maga szereti a lovakat. Nos, keressen olyan nőket, akik kíváncsiak a lovakra!

-- Nem értem, hová akar kilyukadni.. . -mondta erre Kalapsza, kinek sarkantyúja tagadhatatlanul gyorsabban járt, mint az esze.

Pulszkyné nevetett.

-- Alapítson lovardát, és tanítsa meg az amerikai kereskedőnéket lovagolni! Nem vette még észre, ha a polgárnak sok pénze lesz, mindjárt az arisztokratákat kezdi majmolni? Úrinő lovagol! Hát tanítsa meg őket lovagolni...

-- Honnan veszek hozzá lovakat? Honnan lovardát?

-- Ó, istenem, de élehetetlen! A dámáktól azt is! Magáé a tudomány, övéké az erszény! Hát nyissák ki!... Eh, majd én kezembe veszem az ügyet, másként, látom, le nem rázhatjuk a nyakunkról...

A „kézbevitel” annyit tett, hogy összeszövetkezett Kossuthnéval, akinek mégis nagyobb volt a tekintélye az övéénél, hogy biztatná fel a bostoni dámákat, alapítsanak Kalapszának egy lovardát! Kossuth Teréz ugyan nem kedvelte a daliás huszárkapitányt, de a hiú, hízelkedő, piperészkedő amerikai gazdag úrhölgyeket sem. Gondolta, ha szeretik ablakon kiszórni a pénzüket, megérdemlik, hogy legyen, aki felszedje. Még azon estén, a díszvacsorán megszólította ama bostoni hölgyet, aki Pulszkyné megfigyelése szerint egész este le nem vette a szemét a díszes, sujtásos huszáruniformisban feszítő kapitányról. Kossuthné megjegyezte, hogy tudomása szerint Kalapsza szívesen maradna Bostonban, mert igen megtetszett neki a város, ha tudná, hogy mihez kezdjen itt. A hölgy némileg elpirult, s szemlesütve válaszolta, hogy Boston szívesen lát minden jóra való menekültet, és szívesen segít is rajtuk, ha tudná a módját.

-- Hát alapítsanak neki egy lovardát! -- vetette közbe Pulszkyné az asztal túlsó feléről. A hölgy reménykedő pillantást vetett rá.

-- Gondolja, hogy örülne neki?

-- Meg vagyok győződve róla! -jelentette ki Pulszkyné, és Kossuthné, mintha először hallana a dolgról, megerősítette:

-- Nagyszerű ötlet! Kalapsza úr honunkban híres lovas! Meglátja, kedvesem, nagy örömük leszen benne...

-- Be hálás vagyok önöknek, hölgyeim, a tanácsukért... -- pironkodott a dáma, s még azon az estén a többi bostoni úrinőt is beszervezte a lovardához. Néhány nap alatt ötvenen írták alá a gyűjtőívet, fejenként ötven dollárral járulva hozzá az alapítványhoz. Kossuth, bár örült, hogy kedves embere biztos megélhetéshez jut, némileg szomorúan látta, hogy ugyanazon tárcák,

amelyek politikája támogatására oly nehezen nyíltak meg, a női hiúság kielégítésére milyen szaporán tátognak.

-- így van ez, mióta világ a világ -- vigasztalta Pulszky, s a maga fanyar módján hozzátette: -- Arcpirosítóval és szalagos főkötővel talán a szabadságot is hamarabb kivívhatnánk, mint ágyúval és karddal...

De Kossuth nem szerette az ilyen beszédet, s Pulszky elhallgatott. A lovardához szükséges összeg azonban három hét alatt összeállott, s midőn Kossuth már messze járt, a hölgyekhez tartozó férfiakból alakult bizottság a kivitelhez látott. Mert ugyan a lovarda a hölgyek számára készült, de lóhoz, szerszámhoz mégiscsak a férfiak értenek igazán!

Noha a hölgyek a lovardába bizonyosan Kalapsza kedvéért mentek, egymaga minden teendőt ellátni, minden leckeórát megadni nem tudhatott. Segítségre volt szüksége, s itt lép a történetbe hősünk. Ámbár talán sejtik is, hiszen kit választhatott volna inkább maga mellé, mint a két ismert Vilmos-huszárt, Thouldot és Zágonyit? A hölgyek pedig csak örülhettek, hogy egy helyett három ilyen fényes dalia tartotta a kantárszárát, amíg a fűrészporral felszórt porondon körbe-körbe ügettek!

Íme, milyen különös fordulatokat is kínál a sors! Míg semmi más mesterséghez nem értett Zágonyi, csak a kardforgatáshoz és lovagláshoz, addig felkophatott az álla; midőn becsületes iparra kapott, amely a világ minden sarkában biztos kenyeret jelentett, mert csak a pucér afrikaiak meg az eszkimók nem laknak épített házban, a többi mind -- nos, ekkor eldobhatta friss mesterségét, az ecsetet és festékesvödöröt, és egyszerre visszatérhetett eredeti tudományához! Ne rójuk meg hát azért, mert visszautasította Mr. Brown ajánlatát, s inkább beállott a Kalapsza-féle lovardába tanítómesternek. ..

Jövedelme ugyan itt sem volt nagyobb, de legalább olyasmivel foglalkozott, amihez nemcsak értett, de amit kedvelt is. Ráadásul jó barátok között, honfitársaival dolgozhatott együtt. Kalapszávai annyiban is rokon lelkek voltak, hogy a jóképű kapitány sem szaporította a szót fölösen. Rangjára, becsületére pedig még kényesebb volt. De több lévén rajta a külbecs, mint a belérték, viselkedése inkább rátartiságnak látszott a tisztos amerikai polgárok előtt, s nem becsülték annyira, mint Zágonyit vagy a szerény és simulékonyabb Thouldot.

A hölgyek között azonban Kalapsza volt a kedvenc, mert ők többet adtak a feszes derékra és hegyes bajuszra, mint a személyes tulajdonságokra. Igencsak meglepődött Kalapsza, amikor egy csinos serdülő leány, igaz, nem bostoni dáma, csak vendég az egyik háznál, azt kérte, hogy „Mister Zagonitól” kaphasson leckét!

Kalapsza dicséretére válják, hogy nem sértődött meg, hanem e tanáccsal küldte társát a leány elébe:

-- Tudod, pajtás, ki ez a lány? Nem más, mint Bessie Benton, Thomas H. Benton missouri szenátor leánya! Nékem csupa férjes asszony teszi a szépet, de neked leány jutott! Ragadd fülön a szerencsédet, ha tudod...

Zágonyi kilesett a palánk részén a várakozó leányra.

-- Gyermek még ez -- mondta nevetve.

-- Ma gyermek, holnapra ifjú hölgy! -- felelte Kalapsza. -- Mire jól megüli a lovat, eladósorba kerül.

-- S mire „veszem meg”? Talán bizony hogy a lukas harisnyáimat foldozza?

Kalapsza csak vállat vont ennyi kishitúségre, Zágonyi pedig ment, hogy tegye a dolgát. Bessie Benton azonban hűvösen viselkedett vele szemben, mint idegennel illik, s Zágonyi már arra gondolt, hogy vagy tévedés van a dologban, vagy társa tréfát űzött vele. A leckeóra végén, hogy a lóról lesegítette, a lány e szavakkal fordult *hozzá*:

- Holnapután, csütörtökön ismét eljövök. S azután is minden másodnapon, kedd, csütörtök, szombat. Mindig két órára és mindig pontosan. Amíg csak Bostonban tartózkodom. Elvárom, kapitány, hogy ez időt csak nekem szánja. Soha senki másnak. Helyes?

Zágonyit meglepte, hogy a lány nem kérte, hanem utasította. Mégsem úgy, mint a szolgálkat szokás, hanem ahogyan bizonyos természetű nők a férfikkal bánni szoktak, elvárva, hogy szavuk kész parancs. Nem válaszolt, csak rábólintott.

Attól kezdve a mondott napokon, a mondott időben találkoztak. Bessie felült a lóra, Kari megfogta a vezető kötelet, és elkezdődött a lecke. De más szót, mint amennyi a lovaglás tudományának elsajátításához szükséges, nem váltottak. Mígnem egy alkalommal a ló talpáról leesett a patkó, s várakozniuk kellett. Egy ideig úgy tetszett, ezúttal se beszélgetnek egymással. A lány azonban váratlanul megszólalt:

-- Csalódtam magában, Mister Zagoni... -- mondotta.

-- Az eredmény nem azt mutatja -- felelte Zágonyi. -- Szépen halad.

-- Nem a lovaglásról beszélek -- válaszolta kissé türelmetlenül a lány. -- Magáról.

-- Mit tettem helytelenül, amiért bocsánatát kell kérnem?

-- Hiszen ha tett volna! -- legyintett indulatosan Bessie. -- Éppen az, hogy semmit se tett, amit egy férfinak tennie kellett volna!

-- Bocsásson meg, Benton kisasszony, ha vétettem. Még rövid ideje tartózkodom az Államokban, nem ismerem az itteni szokásokat.

-- Ne legyen ostoba, Mr. Zagoni! A férfiak az egész földkerekségen egyformán udvarolnak a nőknek, ha csinosak és fiatalok!

-- Igaza van. De megeshet az is: a szokások egyformák, csak a férfiak különbözőek.

Bessie Benton fürkészően tekintett a férfira. Beharapta ajkát, töprengett, hogy mondja-e. Végül csak megkérdezte:

-- Igaz, amit magáról beszélnek? Hogy Konstantinápolyban elcsábította egy török pasa egész háremét?

Zágonyit elképesztette a váratlan kérdés, de nem mutatta. Hidegvérrel rábólintott, s így felelt:

-- Kétségtelenül igaz. Ámbár annyi különbséggel, hogy nem a pasáét, csak a börtönőret; nem az egész háremet, csak az egyik odaliszkot belőle; továbbá nem én kezdtem a csábítást, hanem ő; s végül befejeztem volna ugyan én, de előtte hajóra raktak, s most itt vagyok, hogy önnek mindezt kibeszéljem. De különben úgy igaz, ahogy itt állok, kisasszony.

Bessie elfintorította az orrát.

-- Maga most azt hiszi, Zagoni úr, hogy szellemes volt. Pedig csak unalmas. Lehet, hogy amit magáról beszélnek, nem igaz, viszont érdekes. Ha pedig érvényesülni akar az életben, sohase tagadja meg, ha érdekesnek, ha figyelemre méltónak találják -- még tévedésből is!

Zágonyi elmosolyodott.

- Érdekesnek? Úgy gondolja, a hölgyek találnának érdekesnek? - Bárki, Mister Zagoni, bárki! Ha nemcsak vezetni akarja a lovat, hanem ismét felülni rá! -- mondotta, és a kezét nyújtotta, hogy Zágonyi felsegítse, mert időközben meghozták a másik lovat.

A beszélgetés ennyiben maradt, de hazudnék, ha azt állítanám, hogy Kariban nem hagyott mély nyomot a fiatal, éles nyelvű leány találó megjegyzése. Akkor is, később is sokszor elgondolkozott fölötte, és idézte magának, ha valamely dologban határoznia és cselekednie kellett.

A leckeórák folytatódtak minden másnapon, mindig két órákor, de több alkalom beszélgetésre nem kínálkozott, nem is kereste egyikük sem. Míg eljött a nap, hogy Bessie Bentonnak vissza kellett utaznia New Yorkba, hogy találkozzék apjával, aki Washingtonból érkezett oda. A kongresszus ülészaka véget ért, és ők mindketten visszautaztak Missouriba, St. Louis városába, hol laktak.

Bessie megköszönte Zágonyinak a leckeórákat, és udvariasan meghívta házukhoz, ha arra vetődik útja. A férfi ugyancsak köszönte a lány türelmét és figyelmét, majd midőn már elválni készültek, még így szólt:

-- Benton kisasszony! Most már semmi jelentősége nincs, ezért megkérdezem: ha akkor, amikor említést tett róla... Pontosabban: ha az előtt még udvaroltam volna önnek... Ön elfogadta volna ezt az udvarlást?

-- Természetesen nem -- felelte a lány határozottan. -- Nekem gazdag és befolyásos férjre van szükségem ahhoz, hogy terveimet valóra váltsam. Ön nem az.

-- Valóban -- felelte Zágonyi. -- Ezért is nem udvaroltam önnek. Feltételeztem, hogy úgy áll a helyzet, ahogyan ön elmondta. És köszönöm, hogy nem kellett csalódnom önben.

Összeapta sarkát, meghajtotta a fejét, sarkon fordult és távozott. Az ő szavait sem feledte el soha Bessie Benton.

De egyikük se hitte, hogy még valaha is találkoznak az életben.

NYOLCADIK FEJEZET A „SEWING SOCIETY” LOVAGJA

Jósolhatok önnek, uram?

Felvilágosult ember nem hisz a jóslatokban. Legfeljebb hajatokból enged jósolni magának. Utána nevet rajta, és titokban reméli, hogy „a rokonszenves ismeretlen”, aki minden második jóslatban megtalálható, „váratlan kedvező fordulatot hoz életébe” -- amelyet viszont kivétel nélkül minden jóslat megígér. Pedig a tudomány századát éljük, midőn gőz repít hajót, vasutat, elektrikus áram viszi a táviratot, léghajók emelkednek a magasba, és mindenről hű képet ad a fotográfia... A babonáktól mégis nehezen szabadulunk; talán mert annyira hozzájuk szoktunk az emberi eszmélés hajnala óta!

Már a hely s az alkalom, ahol és amikor a fenti kérdés elhangzott, az is a tudományt s nem a varázslatot idézte, noha meg kell hagyni, némelykor a tudomány olyat talál fel, mi az egyszerű ember szemében inkább varázslatnak tűnik.. . Keményebb munkát talán tudnánk mondani, de fárasztóbbat, szemrontóbbat s türelemre serkentőbbet, mint a *varrás*, aligha. Ki tudná elszámolni, hány és hány milliárd öltést tettek az asszonyok az idők során, hogy az emberiség ruházatát megvarrják?

Mígnem felvilágosult századunk közepén, 1845-ben előállott E. Howe ezermester amerikai, és bemutatta a világ első használható *sewing-machine-ját* Gépezetet, amely emberi ujj helyett egy lábtámla mozgatása által maga hajtja a tűt be s ki a vászonból, miközben egyforma és hibátlan öltéseket sorakoztat végtelen sorban egymás mellé! Az emberi elme e nagyszerű alkotása egy csapásra megszabadította asszonyainkat a varrás lélekölő munkájának nehezebb részétől... A varrógép villámsebessen terjedni kezdett.

Nem ellenállás nélkül, igaz. Voltak, akik nem hittek benne, voltak, akik munkájukat, kenyerüket féltették tőle. így van ez minden új találmánnyal, de a technika fejlődését meggátolni mégsem lehet. A varrógép pártolására például Amerika-szerte megalakultak a „Sewing Society”-k, ama hölgytársulások, amelyek a varrógép használatára oktatták a nőket. Bostonban is működött ilyen egyesület, amelynek tagjai, miközben tanulták az új masina fortélyait, nagy, sőt fölös mennyiségben készítették a zseb- és asztalkendőket, gyermekingecskéket, főkötőket, s ki tudja még, hányféle bájos haszontalanságot.

Amerikában is sok ünnepet ismernek, de csak keveset ülnek meg. Ilyen a *hálaadó nap*, amelyet az egyes államok kormányzói tűznek ki. Legtöbbje azonban november 25-én tartja. Ezen ünnep alkalmával számos, szórakozással egybekötött társasági összejövetelt is rendeznek. A bostoni hölgyek „Sewing Society”-je is ezen napra tűzte ki évi *műkiállítását* egy arra alkalmas nagy teremben. A helyiséget szépen feldíszítették, és végigrakták asztalokkal, kis sátrakkal, hol a hölgyek az egyesületükben készített holmikat árusították kétszeres-háromszoros áron, mindig jótékony célra. A gavallérok szó és persze alku nélkül vásároltak, mivel egymás között e vásárokat inkább hölgy-, mint műkiállításoknak nevezek, lévén, hogy a kiállított csecsebecsék értékét nagyban növelte, ha árusítójuk ifjú és csinos volt... Következésképpen a mamák, nagynénik és más erkölcsfelvigyázók meghúzódtak a fal mellett és a sátrak mélyén, átengedve a terepet a bájos, ifjú női mosolynak, ígéretes tekintetnek.

A „varrógép-társulatnak” részben ugyanazon tagjai voltak, mint akik Kalapsza János lovardáját is látogatták. A műkiállítás vendégei közül tehát nem hiányozhattak a három derék huszárok sem, kik ez alkalomra egyenruhába öltöztek, hogy ne maradjanak szégyenben a hölgyek előtt a sok ünnepire kicsípett gentleman között. Tetszettek is, mert az amerikaiak bolondjai a cifra egyenruhának, parádénak. Igaz, más népek is, de a gyakorlatias jenkikről, akik mindent dolláron mérnek, és minden centet háromszor is megszámlolnak, az ember nem gondolná, hogy ennyire kedvelik a látványos haszontalanságokat! Mindegy no. Elég az hozzá, huszáraink peckesen körbejártak a sokaság között, amely utat nyitott nekik, és összesúgtak a

hátuk mögött. A leányok legédesebb mosolyaikat röpítették felénk, hogy az ő pultjuknál álljanak meg s vásároljanak. A vásárlás e jótékonysági összejöveteleken nem is annyira üzleti érdeke volt az eladóknak, mint hiúsági verseny: kinél áll meg több gavallér, kinek akad több udvarlója...

Kalapszát különösen körülrajongták, hegyesre pödrött bajuszával, villogó tekintetével ő volt a nők kedvence. Thould szelíd fiú volt, s biztosabban forgott a lovak, mint a nők között. Zágonyi átható tekintetét viszont kevesen állták; a szemérmes leánykák lesütötték előtte a szemüket. A merész és kacér dámák ugyan viszonozták pillantását, őket azonban Kari kerülte. Úgy tartotta, a túlságosan félénk lányból sosem lehet jó feleség, mert asszony korában is rettegni fog, hogy mindenkor férje kedvére legyen, márpedig az asszony társa a férjének, és nem rabszolgája. A merész tekintetű és szavú nők ellenben uralkodni kívánnak a férjükön, ami úgyszintén természet ellen való. Meg voltunk győződve arról, hogy Kari agglegény marad, mert ilyen elvekkkel sohasem fog kedvére való asszonyra lenni.

Végigballagtak a termen, köszöntötték az ismerősöket, megmegállottak az asztaloknál, de sehol sem időztek tovább, mint a jó illem megengedte volna. Mígnem a terem túlsó végébe értek, hol egy csúcsos, tábori alakzatú sátor állott felhúzva, vászna az amerikai nemzeti színekben -- veres-fehér-világoskék -- pompázott. A sátorban cifra cigánykosztümbe öltözött fiatal és kellemes jósnő ült. Bostoni dáma volt, nem igazi jósnő. A „hivatásos” jósnő a tenyér vonalaiból olvassa ki azt a jövőt, amit a jóslató legszívesebben hall magáról... A bostoni dáma viszont nem szóban, hanem írásban kínálta a jövőt, amely asztalán színes selyemszalagokkal átkötött papírtekercseken sorakozott. Mindenki maga húzott közülük, s így magára vethetett, hogy mit választott sorsául... Persze, betegséget, bosszúságot, csalást és üzleti veszteséget egyik cédula se ígért, és így a kockázat se volt túlságosan nagy. A beavatottak azt is tudni vélték, hogy a jóslatokat az egyik nagy bostoni újság „lelki tanácsadója” fogalmazta, akiből nem hiányzott a jókedv és tréfás hajlam sem.

A sátor elé érkezve, a „jósnő” évődve szólította meg a huszárokat :

-- Láttam ám, uraim, hogy sok helyütt megállottak, de sehol sem vásároltak. Talántán nem tudtak választani?

-- S ha úgy van? -- kérdezett vissza Kalapsza.

-- Érthető -- monda a hölgy. -- Túlságosan sok itt a szép hölgy. De hadd segítsek én önökön. Jósoljanak maguknak, hátha az eligazítást ad, kihez forduljanak, mihez kezdjenek.

A huszárok szabódtak, de a felszólítást egyöntetűen megtagadni nevetlenség lett volna. Elhatározták hát, hogy egyikük megkísérti a szerencsét. S mert Zágonyi volt közöttük az, mint fentebb említettem, aki legválogatosabb hírben állott, őt szorították rá, hogy cédulát húzzon. S hogy teljes legyen a játék, a jóslat árát, a huszonöt centet ők ketten szurkolták le az asztalra.

Zágonyi ott állott tehát a rózsaszín meg halványkék selyemmel kibélelt doboz előtt, amelyben halomban heverték a színes papírtekercsek, s már csak rajta múltott, melyiket választja közülük. Ő azonban nem hitt az ilyesfajta bohóságokban: nem sokat tétovázott (amúgy sem volt szokása), hanem benyúlt a középebe, és kiemelte, amelyiket előbb érte.

Társai nevetve sürgették, hogy bontsa ki, és olvassa fel. A „jósnő” szintúgy nem tagadta kíváncsiságát, s közben tetemes sokaság gyülekezett köréjük, mert feltűnést keltett, hogy a

három huszár éppen a jóssátornál tanyázott le. Zágonyinak e feltűnés nem volt kedvére való, de az unszolás elől sem térhetett ki. Kibontotta a szalagot, és kigöngyölte az írást. Kalapsza a válla fölött áthajolva, hangosan olvasta a kézzel, gyöngybetűkkel írott szöveget:

Őn nem hisz a jóslatokban, ami szilárd jellemre vall. Tekintse hát e sorokat úgy, mint tanácsokat: tegye mindig azt, amihez kedve van, de sose hamarkodja el. Ha döntése határozott, nem fog csalódni. Szerencséje egészen közel van önhöz, ott, ahol nem is gondolná. Ha megfogja, ne eressze el, mert addig nem érheti baj. Önnek a színe a kék, és a boldogság is kék színben jelentkezik majd ön előtt, de mindjárt el is rejtőzik. Vigyázzon, mert ha elveszíti, nem tér vissza egyhamar.

- Szamárság! -- bosszankodott Zágonyi, és összegyűrte a cédulát. Kalapsza azonban nem engedte eldobni.

-- A dollár is kék! -- kiáltotta. -- Sok pénzed lesz, pajtás. Elteszem a céduládat, hogy legyen, mi emlékeztessen rá!

-- Se füle, se farka -- legyintett Zágonyi. -- S ha úgy is lenne, olvashattad, hogy mindjárt el is rejtőzik: volt pénz, nincs pénz!

-- Akkor hát nem pénz, hanem szerelem -- vélte Thould, de erre meg Kalapsza tiltakozott:

-- A szerelem színe a rózsaszín! Ha meg nőre gondolsz, kék lányt ki látott?! Legfeljebb feketét...

-- Talán csak a ruhája kék... -- védte a magát Thould, de nem folytathatta, mert hozták a szerencsekuglófokat, s a terem megbolydult.

A szerencsekuglófot azért nevezték így, mert aranygyűrűt sütöttek belé. Azután minden kuglófot tíz egyenlő szeletre metszettek, de máskülönben egészben hagyták. Ki-ki maga választhatott, s vette el a szeletet, amelynek darabját fölöttébb borsos áron, egy és negyed dolláron árulták. Hanem aki megnyerte a gyűrűt, az jól járt.

A jósnő, ki végighallgatta az iménti vitát, évődve szólt közbe:

-- Minden szónál szebben beszél a tett! Vegyen hamar, uram, egy szelet kuglófot, s ajándékozza valamely kedvére való ifjú leánynak, akin kék ruha van... Akad belőlük több is a teremben!

Már erre nem mondhatta Zágonyi, hogy bolondság, mert szép hölgyet megsérteni nem való. Hanem a körülállóknak megtetszett az ötlet, s megtapsolták. Kari mégis szabadkozott:

-- Ha egynek adok, megbántom a többit!

Azon pillanatban ért oda hozzájuk egy természetes asszonyosság, tálcáján a hatalmas kuglóf. A jósnő elbűvölő pillantást vetett Kalapszára :

-- Kapitány úr! A barátja szíve kőből van! Kérem, segítsen... Úgy hírlük, ön sosem habozik, ha egy úrihölgy kér öntől valamit!

A hír, mi tagadás, igaz volt, s a szép jósnő telibe talált. Kalapsza lelke mélyéig megrendült a csábos tekintettől, és zsebére csapott:

-- Ide, asszonyom, az egész tortát! Nem kerülgetni kell a szerencsét, hanem fülön fogni!

Joggal beszélt így, hiszen ő azután igazán elmondhatta, hogy eddig is fülön fogta! A lovarda néki egy fillérjébe sem került, viszont szépen jövedelmezett. Vagyonos ember ugyan még nem lett (hamarosan érkezett az is), de ilyen tréfákat már megengedhetett magának. Pedig a tíz szelet torta tizenkét és fél dollárt tett ki, mi akkoriban nem csekély összeg volt. Kalapsza kifizette, és megragadva a tálcát, Zágonyi elé tartotta.

- Hic Rhodos, hic salta! -- monda neki Aiszóposz, a mesemondó szavával, azazhogy: itt van Rodosz szigete, itt ugorjál! Zágonyi azonban ismerte a mesét, amelyben a dicsekvőt állítják e szavakkal próba elé, ki azt állította, hogy ő Rodosz szigetén akkorát ugrott, mint még soha senki...

-- Nem ugrándoztam én egyszer se -- felelte --, s nincs is kedvem hozzá.

-- Hohó! Hát a jóscédulát ki vette? Ki választotta? Ki olvasta? Abban pedig az állott, hogy szerencséd igen közel, csak el ne szalaszd! Rajta, válassz hölgyeket magadnak! *Egyik* biztosan lel valamit! -- s ellentmondást nem tűrően Kari kezébe nyomta a tálcát a kuglóffal.

Miért állítanám, hogy Zágonyi lelke kőből, kedélye ecetből lett volna?! A tréfa és a komolyság között olykor ugyan elvész a határ, de éppen ezért előfordulhat, hogy nem is keressük...

Zágonyi megragadta a tálcát, s elindult vele. Addigra, aki a teremben volt, mind tudta, miféle játékot eszeltek ki ezek a bolond magyar huszárok! S mivel a szép lányok száma felülmúlta a tizet, Zágonyi pedig válogatni nem kívánt, haragost nem akart, a legegyszerűbb megoldást választotta: az első szelettel a jósnőt kínálta meg, s azontúl, végigmenve az asztalsoron, minden tizedik hölgynek ajándékozott egy szelet kuglófot. Ahogy éppen a számolás kijött, akadt közöttük csinos és csúnyácska, kék, sárga, piros ruhás. A lányok az ajándékot mind elfogadták; egyikük, igaz, vonakodott, de a közönség lehurrogtá, s arra elvette ő is. Mondják, ilyen multság nem esett még, amióta a bostoni varrodámák társulata vásárt rendezett!

A tíz szelet gazdára talált, s a hölgyek egyszerre kezdték feltörni a magukét. Ki mohón, ki óvatosan; ki harapta, ki csak törte. Mind várta, remélte, hogy az ő foga csikordul meg a gyűrűn, vagy az ő körme akad belé. De hát tíz volt a szelet, s egy csak a gyűrűs. Hatalmas üdvivalgás jelezte, midőn előkerült. Zágonyi a sokaságtól nem is látta, hol, kinél. Két társa tört utat az asztalhoz, ahol a szerencsés nyertes ült.

Zágonyi megállott előtte, s meghajtotta magát.

Szöke, igen fehér bőrű, kerek arcú leány volt, tizenhét esztendősnél nem idősebb. Halványzöld ruhát viselt, nem hivalkodót, de a legfrissebb divat szerint. Nem különösebb szépség, nála szebb fél tucat is akadt a teremben, de kedves és megnyerő. Tányérján a sütemény darabkái hevertek, nem evett belőle, csak széttördelte. Két uja között tartotta a gyűrűt. Előrenyújtotta és feltekintett.

Olyan áttetsző kék szeme volt, hogy Zágonyi elszédült tőle.

-- Itt van, uram, a gyűrűje -- mondotta.

-- Már nem az enyém, hanem az öné. Fogadja, s viselje olyan jókedvvel, mint a szerencse adta, amely önre mosolygott!

- A szerencsét nem hívtam, uram, önt pedig nincs szerencsém ismerni.

-- Bemutat ez a gyűrű -- felelte Zágonyi.

-- Csak a bohóságát. S az igen kevés az ismeretséghez.

-- Mit kell adnom, hogy elfogadja?

-- Az erényeit, uram. Ha vannak.

-- Ez azt jelenti, hogy érdeklődik utánuk.

-- Ez azt jelenti, hogy *minden* erény érdekel. Zágonyi elvette a gyűrűt.

-- Önnek igaza van, kisasszony -- mondotta. -- A gyűrű összeköt. Ne bízzuk magunkat a véletlenre, hiszen még azt sem tudhatjuk, *melyikünket* tréfál meg jobban.

Megint fejet hajtott, sarkon fordult és távozott.

A különös történetet és a még különösebb párbeszédet egész nap tárgyalták a bostoni dámák és gentlemanek, vitatva, hogy ki cselekedett helyesen, a leány, aki nem fogadta el a gyűrűt, vagy Zágonyi, aki visszavette; mindkettő vagy egyik se. A huszárok eltávoztak a vásárból, és a történekről nem sokat beszéltek.

Néhány nappal később egy termetes, kese hajú, rózsás arcú úriember kereste fel a lovardát, és Mr. Zágonyival óhajtott beszélni.

-- Charles Blumendorf vagyok -- nyújtott kezét, s neve elárulta, amit kiejtése is sejtetett, német származását. -- Bizománnyos és vaskereskedő.

-- Miben állhatok rendelkezésére, uram? -- kérdezte Zágonyi.

-- Önök csak hölgyeket tanítanak lovaglásra? -- kérdezte Blumendorf.

Mi természetesen bárkit megtanítunk, aki erre vágyik. Tapasztalatunk szerint azonban az amerikai férfiak általában már tudnak lovagolni.

-- Hamis tapasztalat, Mr. Zágonyi! Itt se született mindenki nyeregbe, legfeljebb nem dicsekszik vele.

-- Ha óhajtja, teljes diszkréció mellett foglalkozunk önnel. Kora reggeli vagy késő esti órákban...

-- Velem?! -- a férfi felnevetett. -- Uram, nekem tökéletesen megfelel a ló úgy is, ha kocsi elé van fogva!

-- Akkor hát, megismétlem: miben állhatok rendelkezésére?

-- Mindössze különösnek találtam, hogy maguk *kizárólag* nőkkel foglalkoznak...

-- Ha ez önnek különös, könnyen kaphat vívóleckét is, anélkül hogy előfizetne rá!

-- Hű de harcias! -- nevetett megint a látogató. -- Szerencsére nem vagyok sértődékeny természet. *Annyira* sértődékeny, mint egyesek... Egyébként nem akartam megbántani, legfeljebb megismerni. Szeretném, ha a lányomnak lovaglóórákat adna.

-- Amennyiben a kedves lánya is szeretné, úgy semmi akadály -- felelte Zágonyi, majd mosolyogva hozzátette: -- Ámbár jobban örültem volna, ha az elhangzottak után a kedves *fiát* hozta volna el. Blumendorf félrehajtotta fejét, és ravasz-készen mondta:

-- Biztosíthatom, Mr. Zágonyi, pontosan annyi bosszúsága lesz vele, mintha fiút hoztam volna.

Megállapodtak a napban és órában, amelyben Blumendorf kisasszony a lovaglőleckéket elkezdte, majd a férfi távozott.

A megbeszélte időben pedig egy néger dajka kíséretében megjelent a lovardában a kék szemű lány, aki elnyerte és visszaadta a gyűrűt.

Zágonyi, amint meglátta, az első pillanatban arra gondolt, hogy nem vállalja a tanítást, helyesebben, mivel azt már vissza nem utasíthatja, valamely ürüggyel Thouldra hárítja át. De második gondolata az volt, hogy e találkozás nem a véletlen műve, mint az elsőé, s kettejük közül a másik a kezdeményező. Elindult a várakozók felé, de hirtelen, mielőtt még észrevették volna, megállott. A gyűrűt, amelyet a vásár óra a kisujján hordott (másra nem fért fel), lehúzta, és a zsebébe rejtette. Azután rezzenéstelen arccal a lányhoz sietett, s úgy üdvözölte, mintha először találkoznának. Amit akkor- talán szándékosan is -- elmulasztott, most pótolta: bemutatkozott.

A lány kezet nyújtott, és így szólt:

-- Elisabeth a nevem. De szólítson csak Miss Lisbethnek.

-- Megtisztel.

-- *Mindenki* így hív - hűtötte le a lány. Azután elkezdtek a leckét. Múltak a napok és hetek, de a vásárbéli találkozásra egyikük sem tért vissza. Zágonyi fejében többször is megfordult a gondolat, hogy mégiscsak a véletlen második játéka esett meg, mert ha ennyire nem mutatja, akkor miért jött volna el hozzá a lány, s miért küldte maga előtt az apját? Mert abban bizonyos volt, hogy Mr. Blumendorf nem saját elhatározásából kereste fel, hanem lánya ösztönzésére. Miss Lisbeth ugyanis látszatra közel állott a nők Zágonyi-féle osztályozásának ama második csoportjához, amelybe a magyar a „kardos menyecskék"-nek tartott asszonyszemélyeket sorolja, de mégis különbözött tőlük, még hozzá előnyére. Amit elhatározott, azt keresztülvitte, és véleményét, mint tapasztalhattuk is, sohasem titkolta; de nyelve nem pergett sem hangosan, sem fölöslegesen. Kedves, mondhatni szelíd teremtés volt, és fiatal kora ellenére úgy bánt a férfiakkal, mint a gyermekekkel szokás: sok türelemmel, de kevés engedékenységgel.

Bár kizárólag közömbös dolgokról esett közöttük szó, Zágonyi egy idő múltán meglepve tapasztalta önmagán, hogy Miss Lisbeth gondolkodásában és viselkedésében mennyi hasonlatosat talál a sajátjához. Ha valamiben véleménykülönbségük volt, mindig úgy látszott, mintha a lány engedett volna, valójában azonban mindig a férfi engedelmeskedett az ő akaratának. Talán szokatlan, hogy erről ennyit beszél, mert mondhatnám egyszerűen azt is, hogy Zágonyi barátom jószívetől fülig szerelmes lett, s mivel a szerelem tudvalevően vak, áldozatával azt lehet csinálni, amit csak a lány akar... Hogy mégsem intézem el a dolgot ilyen kurta egyszerűséggel, annak oka hamarosan kiderül. Azonkívül azt sem állíthatom, hogy Kari valamiféle hamari szerelem áldozata lett. Csupán *tetszett* neki a lány, de több egyelőre aligha fordult meg akár a fejében, akár a szívében.

Farsangidő érkezvén, Bostonban is sorra rendezték a bálakat, amelyekről barátaim éppen úgy nem hiányozhattak, mint ama vásárról. A varrónőházak „Sewing Society”-ja sem lehetett kivétel, egy estén megnyílt a *varrógépbál*, ahogyan a gavallérok gunyoros rövidséggel nevezték. Az előző lovaglőleckén Miss Lisbeth azzal a váratlan kéréssel fordult Zágonyihoz, hogy a nyitótáncban legyen a felvezetője. Nagy szó volt ez, részint azért, mert a hölgyek bizalmuk jeleként osztogatták e kegyet, részint mert többnyire a tehetős családok szépreményű csemetéi részesültek benne. S Zágonyi, bár európai szemmel tekintve nemesember, s így talpig gentlemannek számított, Amerikában mégiscsak vagyontalan, fizetés után élő ember volt. Legfeljebb lovagolni taníthatta a gazdag bostoni úrlányokat, akik táncosul, különösen nyitó párban, előkelőbbeket választottak maguknak.

Elisabeth Blumendorf azonban fűtyült a társadalmi ranglétrára. Apja pedig, ha nem tartozott is a leggazdagabbak közé, vagyonos volt, de maga is új bevándorló. Márpedig e hatalmas, de még rövid történetű országban is számított a családja, és számon tartották az őseket. Igazi arisztokratának -- miként nálunk azok, akiknek elei még Árpád apánkkal jöttek be e hazába -- azok számítottak, akik a *Pilgrim atyák* leszármazottai voltak. E tiszteletre méltó ősök 1662. november 22-én kötöttek ki a *Mayflower* nevezetű vitorlással az Újvilág partjain, s őket tekintik az Unió legrégebbi családjai alapítójának. Blumendorf úr azonban még valahol száz földön született, s indult szerencsét próbálni, világgá. Mindent egybevetve, Bözsi kisasszony -- hadd nevezem egyszer magyar névvel - kérése sokat ígérő volt, meg nem is.

Zágonyi vállalta, s akik részt vettek a bálon, máig is állítják, hogy ők voltak a legszebb pár, amiben nincs okom kételkedni. Midőn pedig az utolsó táncot is eljárták, és a gavallérok a hölgyeket kocsijukhoz kísérték, Lisbeth kisasszony e kérdéssel fordult Zágonyihoz:

-- Azt a gyűrűt, amit nem fogadtam el magától, megőrizte, vagy indulatában elhajította?

Zágonyi válasz helyett a keblébe nyúlt, s kis selyemzacskót vont elő. Kivette belőle a gyűrűt.

-- Íme -- mondotta, és nyújtotta a lánynak. Lisbeth azonban másodszor sem fogadta el.

-- Nem, nem: tartsa csak meg -- háritotta el magától. -- Csupán arra voltam kíváncsi, megvan-e még!

-- Mindaddig meglesz, amíg egyszer el nem fogadja!

-- A gyűrű, ön mondta, nem játékszer. Összefűz. Addig nem fogadhatom el, amíg apám meg nem engedi -- szólt, és kocsijába szállott.

Zágonyival pedig körülfordult a világ, mivel e felszólítás Amerikában sem jelent mást, mint a mi tájainkon. A leány, ha arra utasítja a kérőt, hogy atyjával beszéljen, így adja tudomására: benne megvan a hajlandóság, csupán a szülői engedély szükségeltetik még... Annyi igaz, Zágonyi nyíltan nem árulta el szándékait, de mondottam már, Lisbeth kisasszony érvényre juttatta a sajtóját mindenkor. Zágonyi tehát sötét ruhát öltött, s odaállott Mr. Blumendorf elé. Az apa végighallgatta őt, majd a következőket válaszolta:

-- Ha a lányom a fejébe vesz valamit, úgysem áll el tőle. Nem egészen olyan férjet gondoltam számára, mint ön. Félre ne értsen: nem a személye ellen van kifogásom, ön jellemes és becsületes férfiú. Ért a lovakhoz, s amint tapasztalom, a nőkhöz is. Tiszteletre méltó képesség, de ahhoz, hogy engem és a lányomat kielégítse, kevés. Önnek olyan foglalkozást kell választania, amely munkás jövőt biztosít mindkettőjüknek. Nekem tőkém van, de vagyonom nincs. Nem adhatok hozományul a lányommal olyan pénzt, amelyből eltarthatja őt. De adhatok egy lehetőséget. Mint tudja, bizománys vagyok. A többi között én árusítom az északi államokban a varrógépeket. Én látom el a különböző „Sewing Society”-ket géppel, méghozzá többnyire hitelben, hogy terjesszék a géppel varrás szokását, míg minden hölgy saját varrógépet vásárol. Természetesen tőlem, illetve azon üzletektől, amelyeknek én szállítom. Eddig világos?

-- Ami ebből önre tartozik, uram, az világos.- felelte Zágonyi.

-- Én azonban nem árulok varrógépet, s tartok tőle, ha megkísérelném, kevés sikerrel járnék. Ha e feltételhez köti engedélyét, akkor vagy rólam, vagy a lányáról le kell mondania. Hogy melyikünkről -- ez egyedül tőle függ.

-- Nem kívánok lemondani egyikükéről sem. Csupán egy ajánlatot teszek. Szerény ajánlatot, amellyel, ha jól él, gazdaggá lehet.

-- Uram, én megelégszem a boldogsággal is -- húzta ki a derekát Zágonyi. Blumendorf úr azonban mosolygott.

-- Ne legyen szerénytelen, fiatalember -- válaszolta. -- Az e földön a legnagyobb kincs. Dollárban fel sem mérhető. Én mindössze munkát ajánlok önnek, és alkalmat teremtek hozzá...

-- De hiszen van munkám!

-- Foglalkozása van, amely persze munkával is jár. A lovarda nem a magáé, így a jövedelme sem. Élete végéig nem adhat lovaglóléckéket ... Hagyjon fel ezekkel az európai bolondságokkal, és lásson *igazán* munkához! Adok magának... adok: *tíz varrógépet!* Ez lesz a lányom hozománya.

-- Mit kezdek én velük?! -- ámuldozott Zágonyi. -- Talán árusítsam? Hiszen az imént mondottam, hogy én...

-- Ördögöt árusítsa! -- vágott közbe Blumendorf. -- Dolgozni fog rajtuk!

Ekkor lépett a szobába Lisbeth, aki, úgy látszik, nem tudta kivárni a hosszadalmasra nyúlt leánykérés eredményét. Zágonyi egyenesen hozzáfordult:

-- Lisbeth! Kegyed ismeri atyja feltételeit?

-- Már hogyan ismerném - válaszolta a lány. -- Hiszen én tanácsoltam neki őket.

Zágonyi elővette a gyűrűt.

- Harmadszor kérem: fogadja el -- mondta.

-- Mielőtt hozzátenné: harmadszor és *utoljára*... -- nevetett a lány -- inkább elfogadom. S engedte, hogy Zágonyi az ujjára fűzze. Kisjáték gyűrű volt, emlékre való, s nem házasságra.

Hamarosan mellé húzta az igazit is, a jegygyűrűt. Így kötötték be váratlanul az én Zágonyi barátom fejét. Mire vitte vele, hamarosan meglátjuk.

KILENCEDIK FEJEZET „HA MÉG EGYSZER AZT ÜZENI

Míg nem üzenek, ne jöjjetek!

Pedig mentünk volna, mindahányan... De Kossuth Lajos bölcsőbb és óvatosabb volt nálunk. Azzá tették a múltó esztendőket és a csalódásokat...

1853-54-ben kitört a háború Oroszország és a törökök között. Az európai hatalmak közül többen beavatkoztak, és a magyarok erősen remélték, Ausztria se marad ki a háborúból: visszaadja a baráti segítséget a cárnak, amelyet a magyar szabadságharc leveréséhez kapott tőle. Ha pedig Ausztria belekeveredik a háborúba, akkor felvirrad a mi napunk is! Kossuth már erősen készülődött, Klapka tábornok meg a többi egykori hős vezér szervezte az emigránsokat, hogy új honvédsereget alkotva Törökország felől törjünk be Erdélybe, s felszabadító háborút, felkelést robbantsunk ki Magyarországon az elnyomó zsarnok ellen. .. Kossuth titkos levélben üzent az Amerikában élő volt honvédeknek, hogy bármely órában indulásra készen álljanak!

Sokan saját költségükön átkeltek az óceánon Európába, de hiába. Az osztrák császár 1849-ben még kezét csókolt a cárnak köszönetül, hogy kihúzta őt a pácból... 1854-ben pedig közömbös semlegességgel nézte a véres krími háborút, Szevasztopol kerek egy esztendeig húzódnó súlyos ostromát; lábhoz tett fegyverrel állott. A törököknek elég volt egy ellenséggel küzdeni: dehogy támadtak Ausztriára. Imígyen Kossuth és száműzött társainak reménye mind füstbe ment... Akik pedig Amerikából utaztak oda, hiába költötték el utolsó fillérjüket, már visszatérni se maradt miből. Nyomorú sors!

Sok-sok esztendő telt el azóta. Európában Kossuth egyre újabb és újabb terveket szövögetett, mi azonban ott, a távoli Amerikában saját megélhetésünkkel, gondjainkkal voltunk elfoglalva. Hanem 1859 tavaszán úgy látszott, talán ismét felvirrad a mi napunk!

Ezúttal a franciák császára, Napóleon, e néven a harmadik, keveredett háborúba az osztrák császárral. Megígérte Kossuthnak, hogy segítséget nyújt neki: sereg élén térhet vissza Magyarországra. Szövetségesük volt a szárd király is, aki Itália egyesítésére készült, és vissza akarta szerezni az osztrákok kezén lévő olasz városokat. Egyszóval, biztatónak ígérkezett a helyzet. Igazán reményt keltővé pedig akkor lett, amikor az egyesült olasz és francia seregek előbb Magentánál, majd június 24-én Solferinónál véres csatában súlyos vereséget mértek az osztrákokra. Mindenki azt hitte, a győztesek ezután meg sem állnak Bécsig!

„Ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni...” -- így szól a Kossuth-nóta, és soha olyan igazul nem szólt, mint ezekben a napokban... De más a nóta, és más a politikum. ..

„Míg nem üzenek, ne jöjjetek!” -- írta Amerikába Kossuth, hogy visszatartsa a forrófejűeket az idő előtti, meggondolatlan kalandoktól. Azért mi mégis készültünk: jó alkalom volt rá, hogy a régi kompánia találkozzék...

Mi négyen, hajdani bajtársak ismét együtt, poharunkban jó borral, az asztal körül ültünk. A bort is magyar embertől, Grossinger Károly vadász főhadnagytól vásároltuk, aki ideát szépen jövedelmező borkereskedést alapított. Egyetlen volt azidőtt Amerikában, aki igazi tokaji, mádi és badacsonyi bort árult. De hiába vitte valamire, tudtuk róla, ha az a bizonyos üzenet mégis megérkezne, odahagyná virágzó üzletét, hogy ismét kardot ragadjon!

Hát mi? Négyen, akik együtt jöttünk Sumláról, Várnából, Konstantinápolyból? Mi ugyan mire vittük?

Járt körbe a pohár, járt körbe a szó is. Sorra-rendre elbeszeltük életünk folyását azóta, hogy dalárdánk feloszlott, s szerteszóródtunk, szertekalandoztunk az Unióban!

Teleki Oszkár számolt be elsőnek a kalandjairól.

-- Sokféle mesterséggel próbálkoztam azután, hogy Kossuth Lajos elhagyta Amerikát, s többé nem volt kíséretre szüksége -- mondotta. Először beálltam Kornis Károlyhoz nyomdászinasnak. Tán ismeritek őt. Jogásztanár volt Pesten, míg a szabadságharc kitört. Tagja lett a forradalmi vésztörvényszéknek, de a fegyverletétel után az osztrákok sehogyan se tudták elfogni. Halálra ítélték, és távollétében jelképesen felakasztották. Nem jól mondom: jelen volt biz ő a saját akasztásán, de csupánt mint néző, a sokaság között... Miután meggyőződött, hogy ő az ellenség számára meghalt, nem kívánt néki több gondot okozni. Átszökött a határon, és meg sem állott Amerikáig. New Yorkban megalapította a Száműzöttek Lapját, amelyet a száműzöttek szívesebben olvastak, mint előfizettek. Márpedig vásárló és előfizető nélkül lap meg nem lehet; mire kitanultam Kornisnál a betűszedést, vehettük is mindketten a sátorfánkat. Kornisnak ebben nagyobb gyakorlata lévén, Brazíliáig meg sem állott, hol jogászprofesszor lett a Rio de Janeiró-i egyetemen.

Jogot ugyan én is tanultam, de még sohasem tanítottam. Ha kértek volna, se vállalkozom rá. Elővettem az újságokat, s böngészni kezdem a hirdetéseket, de biz azok többnyire kétkezi munkást kerestek... Egy napon szemembe ötlük, hogy New Havenben, a katonai előkészítő intézetben vívómestert keresnek. No, én Eperjesen vívóiskolába is jártam, s ha mester nem is lett belőlem, a szabályokat és fogásokat rendre megtanultam. Felültem a vonatra, és elutaztam New Havenbe, ami Connecticut állam fővárosa, és nevezetes sok iskoláiról.

Az intézet, amely hirdetett, előkészítő tanfolyamokat rendezett a híres West Point-i katonai akadémiára készülők számára. Az igazgató egy ezredes volt, aki nagy szeretettel fogadott.

„Még sohasem láttam magyar embert -- mondotta --, de sokat hallottam nagyszerű harcaikról. Számíthat a pártfogásomra, hiszen bizonyos vagyok benne, hogy kitűnő bizonyítványai vannak!”

„Miféle bizonyítványokra gondol?” -- kérdem csodálkozva.

„Természetesen a vívómesteri diplomára -- felelte. -- Vagy nem eme állásra pályázik?"

„Dehogynem, természetesen!" -- válaszoltam sürgősen.

„Nohát akkor! Eddig hét diplomás vívómester pályázik az állásra. Ön a nyolcadik. Remélem, szerencsével jár..."

„Már én nem -- feleltem búsan. -- Őszintén meg kell vallanom, hogy én bár meglehetősen vívok, de eddig sohasem *mesterségből* tevém... így azután bizonyítványt sem szereztem belőle..."

„Nagy kár - tárta szét a karját az ezredes. -- Hiába fáradt, és az útiköltsége is kárba veszett. De ha már itt van, maradjon még néhány napig, s tekintse meg a folyamodók próbavívásait!"

Szabódtam, hogy az nekem már úgysem használ semmit, de az öregúr oly szívesen marasztott, hogy végre engednem kellett a kívánságának, s maradtam.

Elérkezett a vizsga napja. A hét mester törrel vívott egymás között, s egy francia lett a győztes. Utána odajött hozzám, szalutált a rapirjával, s kért, lenne szerencséje megívni velem. Vonakodtam, mivel csak meghívott néző voltam, diploma nélkül, de az ezredes biztatott, hogy fogadjam el a kihívást. Még gyávának vagy hazugnak hittek volna végül, kezembe vettem hát a rapirt, s kiállottam.

A francia mindjárt támadott, én meg csak védekeztem, s nem támadtam vissza. Egyre bosszúsabban rohamozott, én meg sorra elhárítottam a támadásait. Igen fölbosszantotta a hidegvérűségem, s hogy még egyetlen szúrást sem tudott adni. Mind hevesebben támadott. Mígnem hevességében megfeledkezett a kellő óvatosságról, s fedetlenül hagyta magát. Ezt kihasználva sikerült egymás után három szúrást adnom neki. Utána szalutáltam, és letettem a fegyvert.

Az öreg ezredes odajött hozzám, megveregette a vállamat, és csak annyit mondott: „Ön a tanító."

Így lettem vívómester diploma nélkül. Néhány esztendőn át tanítottam, s pénzhez jutván, elhatároztam, hogy beutazom az országot, mindenhol vívóleckéket adva. Távozásomkor az iskolától bizonyítványt kaptam működésemről, s így már diplomám is volt hozzá, ha kérték.

Visszaérkezve New Yorkba, eszembe jutott hajdani balsikerű dalárdánk s arról az ötlet, hogy e közönségnek, amely mindenféle furcsa látványosságra oly fogékony, miért ne adhatnék valamiféle vívóparádét? Bolyongásaim során megismerkedtem egy vívómesterrel, akivel egy időben együtt tartottunk iskolát. Miért ne rendezhetnénk látványos vívó bemutatókat valamely színházban?!

Nyakunkba vettük a várost, felkerestük a színházi vállalkozókat, mígnem találtunk egyet, aki ráállott, hogy próbát tészen velünk. Persze, nem egyedül mi adtuk az egész műsort, volt abban más is, főleg zene! Nálunk odahaza kész neveltség lenne az ilyen produkció, de itt szép sikert arattunk vele. .. Eltettem emlékebe a plakátját, megnézhetitek; többet mond a parádéről, mint száz szó...

A plakát tényleg mulatságosnak bizonyult, mert ez állott rajta szorul szóra:

December 18-án. kedden este először:

NAGY BAJVÍVÁS

Eduárd de Reu és Oszkár Teleki kapitányok valamint önkéntes műkedvelők felléptével, minden fegyvernemre, úgymint: rapir, széles kard, szurony, orosz dzsida, török kard!

A bemutató egybekötve

NAGY ZENEHANGVERSENNYEL

Smith Full ARMORY BAND!

Vívni akaró műkedvelők kéretnek névjegyeiket a pénztárnál a műsor és a torna megkezdése előtt átadni!

Belépti díj 50 cent *Műsor*:

1. Nyitány és induló -- előadja az Armory Band

2. Vívás rapirral, tisztelgés, vívóiskola

(amely meggyőz arról, hogy a vívás nemcsak használ, de a legjobb testgyakorlat is)

3. Dallam a *Lammermoori Lucia* című operából 4. Kardvívás (bemutattatik a kardnak csatáiban használatát)

5. Keringő

6. Kard szurony ellen (ezen összeütközés gyakran fordul elő az új harcászatnál Európában)

7. Ária az *Alvajáró* című operából

8. Orosz dzsida szurony ellen -- török kard dzsida ellen (bizonyossága annak, hogy aki minden fegyverhez ért, azt nem lehet legyőzni)

9. Grand March -- teljes zenekarral

10. Díjvívás rapirral (a jelentkezett műkedvelők fellépte. Ki öt szúrásból hármat ad, elismert győző)

Bár a műsort nem láttuk, programján is igen jól elszórakoztunk, dicsérve Oszkár barátunkat, akit éheltetlen arisztokratának tartottunk, s íme, hogy feltalálta magát! Végül is azt csinálja, amihez egyedül ért.

Bezzeg Pongrácz Alajos barátunk, bár máskülönben vitézül verkedett a szabadságharcban, a kardot inkább csak díszként hordta az oldalán. Vívóleckéket aligha adhatott volna! Hát ő merre keveredett e hatalmas országban, amelynek nyugat felé határa sincs? Csak ritkúlnak a tanyák, míg nem belevesznek a végtelen sivatagba vagy erdőbe, amelyeket csak a vad indiánusok laknak. Akkoriban még különösen így volt, mert utóbb a sok bevándorló meg

aranyásó mind mélyebbre hatolt az ismeretlen vidékeken, míg elérték a Csendes-óceán partját. Nyomukban pedig szorosán ott haladt az épülő vasút...

Pongrácz Lojzi az elsuhanó esztendőben úgyszintén megjárta az őserdőt. Szerencsét próbált Új-Budán, Dawenportban s másutt, ahol magyar telepesek éltek, farmot alapítottak, s megpróbálták gazdálkodni. Kemény munka, keserves élet volt az, bizony...

Lojzi kerek, derős teste és természete kellett *hozzá*, hogy mosollyal tekintsen vissza a távoli prériken töltött esztendőkre!

-- Babea volt az ír farmer neve, hová először elszegődtem... -- mesélte az ő történetét. -- Rám bízta, hogy ökröszekérrel oszlopfákat szállítsak be az erdőről. Még ökröt sohasem hajtottam, de a vezényszavakat már ellestem az ír cselédektől, akik azon a reggelen sem tettek egyebet, mint hogy a hatfogatos szekér elébe befogták az ökröket. Az udvarból kifordulni már az én kötelességem volt.

Reggeli után kimegyek, az ostort a kezembe veszem; az ökrök nevét már előbb egy papírra írtam, hogy el ne feledjem. Azzal mellé állok az ökröknek, hogy megindítsam őket, s körülforduljanak az udvarban. A ház körül kellett megfordulnom, de a hátulsó udvar oly keskeny volt, hogy egy gyakorlott, ügyes béresnek is kemény munkát adott volna. Én csaptam az ökröket, s ordíték: „Taylor! Derby! Hóha! Hó! Dick and Töm! Hóha, hóha!”

Az ökrök szót fogadtak, nekirugaszkodtak, s már meg is volt, amitől tartottam: a hátulsó tengely a ház sarkában megakadt!

Hóházhattam már én, mint a megszállott: nem használt! A faház recsegett, az ökrök erre még dühösebben húztak. .. Már én akkor szaladtam a ház mellől, hogy ha le találna szakadni, ott ne üssön!

Babea családotul, egy ingben szaladt ki a házból: azt hitték, földindulás van! A cselédség is törtetett, hogy az ökröket megcsendesítse ... Jókor. A ház még csak negyvenöt fokot fordult frontjában.

No hiszen, volt perpatvar! Hogy a házat majd kivontattam a helyéből! Miként vontassák most már vissza?... Megtették, gondolom, de már nélkülem, mert nekem ott kitellett a becsülem, s elmentem szelídebb gazdák vagy ökrök jóindulatát keresni...

Más magyarokkal együtt elhatároztuk, hogy saját lábra állunk. Kis pénzecskénkből élelmet, felszerelést veszünk, s földet foglalunk ott, ahol még bőven akad szabad belőle... Megyünk, egész karavánnal, mint Árpád népe, hogy hazát keressünk. Midőn a nekünk tetszőt megleltük, letanyáztunk, a szekerekről lerakodtunk, sátrat állítottunk, és munkához láttunk. Legelőbben is kutat ástunk, azután házat építünk. Nagyban ment a munka, amelyben a konyha rám jutott, kineveztettem szakácsnak. Vállaltam, s a menü változatos volt: töltött krumpli paszullyal vagy paszulyfasírozott krumplival. De készítettem dinsztelt krumplit pirított paszullyal is, s ha meguntuk, volt krumpli főzve, sülvé, hajában és hámozva! Gazdag lakomákat csaptunk. Nem is értem, hogyan juthatott társaim eszébe, hogy egy napon így szóljanak: „Hé, szakács! Húst már sohasem eszünk?!”

„Aztán miből? -- feleltem. -- Levágjam talán az egyik borjúmat? Kellene!”

„Az már igaz -- hagyták rám, de azután újra kezdték: -- Mégis, amellet, hogy főzöl, naponként néhány vadtyúkot is lőhetnél... Mert lásd, mi marha módon dolgozunk ám, s jó lenne, ha egy kis húst is ehetnénk!"

„Dejsze ne panaszkodjatok, mert mindjárt elrívom magam! gurultam méregbe. -- Tán én a hasamat süttetem a nappal?! Több az én dolgom, mint a tiétek! Ki feji a teheneket? Ki vág fát? Ki hord a hornyuknak s a konyhára vizet egy mérföldről? Ki főz, ki mosogat?! Hát ez mind semmi?!... No jó, én megyek vadászni is, ha akarjátok, de ha nem lesz időre ebéd, vacsora, magatokra vessetek!"

Csitítottak, csillapítottak, hogy így igazságom vagyon, meg úgy igazságom vagyon; a vége mégis az lett a dolognak, hogy azontúl früstök után elmentem vadászni. Talán mert én is untam már a krumplit meg paszulyt... Sokat ugyan nem kellett járnom, hogy három-négy tyúkot lőjek, de a csirkéket meg kellett pucolni is, a sok babra munka miatt sose lettem időre készen.

„Csak ezt a Nimród ebet tudnám valamire használni, ha már szakadatlan a lábam alatt kujtorog... -- töprengtem,, s azonmód, eszembe jutott valami! -- Elmosogat ez, ha ügyesen bízom rá! -- gondoltam. -- Legalább ment leszek ettől a piszkos dologtul... Jó lesz biz ez, még ma kipróbáljuk!"

Ebéd alatt mindenkinek meghagytam szigorúan, hogy a kutyának semmi csontot, mócsingot le ne vessenek, mert fölöttébb elhízott, s máris lusta, mint az ördög, keserves vele vadászni. Elfogadták, és Nimród hoppon maradt. Csodálkozott is fölöttébb.

Kosztosaim jóllakván, mentek vissza, a munkájukhoz. Akkor én elővettem Nimród porcióját, s ahány edényt az ebédnél használtam, annyi felé osztottam el; mindegyikbe jutott egy kevés. Ezután sorban letettem az edényeket, s Nimród is ebédelt. Hamar végigszaladt a tányérok során, amint az egyikből kihabzsolta, ment a másikhoz. Midőn a végére ért, előlről kezdte, s végighaladt a soron háromszor is, míg utoljára valamennyi tányér ragyogott a tisztaságtól. Én meg csak felszedtem, s raktam vissza a helyökre őket: minő nyereség volt, azt csak a gazdasszony tudhatja!

Idővel elkészült a ház, beköltözhattünk. Elérkezett a disznóölés ideje. Már éppen úgyis untuk a sok madárhúst, de ilyen az ember: semmi se elég jó neki, ha sok van belőle... No de nem filozofálni, hanem disznót fogni indultunk. A disznót kieresztettük, csak meg kellett fogni, hogy engedje magát megszúrni.

„Majd csak elkapjuk -- mondám, s a kést a csizmám, szárába dugtam. -- No, gyertek hát!"

Kerülgettük a hízót mindenfelől, de sehogyan sem akart megállani. Odavetette a farát az ólhoz, és rőfögött. Pizkálgattuk, hogy kivessük erős pozíciójából, de nem mozdult. Végére meguntam.

„Ott az a pózna, azzal taszítátok meg -- mondtam. -- S ha majd elugrik, én hátul megkapom a lábát, aztán már majd csak elbánunk vele."

Úgy is volt, csak nem egészen mégse... A disznó tényleg kiugrott, de menten visszafordult, és ő kapta el az én lábamat! Nagyot ordítottam fájdalommban, s hamarjában kirántottam a kést a csizmám szárából, és a képébe döftem. Erre a disznó elkapta a fogát a csizmámról, és szabad

lett a lábam, viszont szabad a disznó is! Ellódult messzire, és most már a közelében sem túrt meg bennünket ... Mit tegyünk már most vele?

„Puskát neki! -- mondtam megdühödve, és csakugyan: golyóval terítettük le a komát. Vérért eresztettük, megpörköltük úgy magyarosan, de jó is lenne, ha még volna a szalonájából!

Pongrácz Lojzi vidám történetének folytatásában már kevesebb vidámság esett, mivel a farmerélet nemcsak sok munkával, hanem megannyi bosszúsággal is jár. Ha esik, ha fú, ha nem esik, nem is fú -- valamelyik mindig rossz a gazdának. Parasztember megszokta, hogy küszködjék az elemekkel; az én barátaim nehezebben állottak... Lojzi is felhagyott a gazdálkodással, s azon reményben jött vissza a nagyvárosba, hogy több szerencsére lel benne...

Bizony, már a régiek is tudták, hogy a szerencse forgandó... Nálamnál jobb tanú rá négyünk között aligha lehetett volna! Két társam történetét végighallgatva (s a poharat ismét fenékiig ürítve) én, Danes Lajos is elbeszéltem a magamét.

Katona Miklós ezredessel, aki régi barátom volt, s ezidőt Párizsban lakott, Amerikából levelezésben állottam. Katona megírta, hogy megismerkedett a franciák híres pomológusával, Monsieur Lepére-rel, én meg arról írtam neki, hogy Amerikában a nagyvárosokban fölöttébb drága portéka a gyümölcs; egy körtéért olykor fél dollárt is megadnak, ami kitesz egy forintot! Katona éppen Amerikába készült, méghozzá Mészáros Lázárral, szabadságharcunk jeles hadügyminiszterével együtt, s fölöttébb elgondolkozott tudósításomon. Vásároltak több ezer frank árú gyümölcsfacsemetét, és áthozták a tengeren, azon elgondolással, hogy csemetekertet létesítenek. 1853 őszén vettek is egy kis, huszonnégy holdas birtokot New Jersey államban.

Minthogy azon időben éppen foglalkozás nélkül voltam, Katona ezredes ajánlatot tett, hogy mennék a farmjukra lakni. Ajánlatukat elfogadtam, s még a tél beállta előtt csatlakoztam hozzájuk. A lakóház ócska faépület, amelynek négy szobájából kettő az altábornagy úré volt (mi rendesen így szólítottuk Mészároset), kettő pedig a miénk. A telep további jelentős lakói Bébi, a tehén és Charlie, a ló voltak. Az előbbit én gondoztam, az utóbbit Katona. Az altábornagy úr csak a tyúkok gondozását vállalta magára, s e kötelességének hűséggel meg is felelt. Minden reggel megetette őket; a kakasnak adott néha egy kis paprikát, mi állítólag a tyúkoknak használt. Máskülönbem emlékirataim dolgozott, amelybe a többi között ezt írta rólunk, társairól: „Az Isten felvitte a dolgomat! Szakácsom ezredes, mosogatóm százados!”

A gyümölcsfákat januáriusban hozta meg a posta. A hó már akkor leesett, az értékesebb fákat leraktuk a pincébe, ami oda nem fért, azt elvermeltük a kertben, hogy majd tavasszal faiskolába helyezük őket.

Másként történt azonban.

Hamvazószerda március 1-re esett, február utolsó napján volt húshagyókedd. Ez alkalomból Katona kétféle pecsenyét adott fel az asztalra, mire az altábornagy tettetett komolysággal mondotta :

„Katona! Én magát sequestrum, azazhogy zár alá tétetem! Hogy mer maga vacsorára kétféle pecsenyét adni?! Ez pazarlás!”

Katona erre felugrott, vigyázzba vágta magát, s felelé:

„Altábornagy úrnak alássan jelentem, ma húshagyókedd vagyon. Annak tiszteletére tettem!”

Mire Mészáros megengesztelődött:

„Grácia fejének. Ma még jóllakunk, s holnap reggel hamuval hintjük be fejünket...”

Csodálatosan beteljesedett jóslata.

Másnap reggel öt órakor kimentem megfejni a Bébit, s mentem reggelit csinálni. Pont hétkor robogott a farmon keresztül a reggeli vonat, arra jött be mindig az altábornagy. Még nem voltam kész a reggelivel, midőn olyan zajt hallottam, mintha a vonat érkezne. Nézem az órát: az csak fél hetet mutat. Fúvóm a tüzet, hogy a tej hamarább forrjon, s midőn felegyenesedem, megint hallom az ominózus zajt. De már akkor a fejem felett...

Felnézek, s a hasadékon keresztül világosságot látok a padláson! Most már értettem a zaj okát...

Futottam az ólba, s bekiáltottam a lovat vakaró Katonát. Csak annyi időnk maradt, hogy az öregurat, ki már fenn volt, szobájából kituszkoljuk, a könyvtárat s iratait, holmijával együtt, az ablakon kidobáljuk. Mire ezzel készen voltunk, a tető beszakadt, a pince beégett, a gyümölcsfák mind odaégték. Fertályóra alatt füstbe ment minden szép tervünk!

Az öregúr holmijainak mentésével lévén elfoglalva, a mi holmink mind odaégett. Katona kára nagyobb volt, mint az enyém, de amim volt, az odaveszett. Hamarosan érkeztek a falu lakói, a szomszéd farmerek, hogy segítsenek, de már nem volt mit... Csak a szállást fogadtuk el, hogy ne háljunk a csillagos ég alatt. A legközelebbi szomszéd Mistress Van Ostend, holland özvegyasszony volt, hat lányával, akik közül ugyan a legfiatalabb, Babszi is túl volt már a negyvenedik tavaszán, de azért csak az öreg altábornagynak adtak szállást; bennünket nagyon fiatalnak találtak. Katonát és engem más szomszéd fogadott be, együttérzésből, de jó pénzért...

Amint említettem, a tűz reggeli előtt támadt, így hát reggelink is odaégett.

Kimerültén ültünk Katonával a romok között. Úgy tizenegy óra tájban Katona megszólalt:

„Komám, ideje volna reggelizni!”

„Az ám. Ha volna mit.. ." -- feleltem.

Még ki se mondtam egészen, s már eszembe villant, hogy pár héttel ezelőtt Fonet Kornél őrnagy küldött nekünk két óriási sonkát, s azokat én a kéménybe, a füstre felakasztottam! Hanem a kémény összedőlt, és a sonkákat is maga alá temette... S ha nem égtek el ?!

Felkaptam egy hegyes csákányt, a füstölgő romok közé' rohantam, és kotorni kezdtem vele. Katona csak bámult: azt hitte, eszemet vesztettem! Azután kitalálta szándékomat, és segítségemre jött. Hamarosan rábukkantunk a keresett sonkákra... Első tekintetre széntömegnek látszottak, de eltávolítva a megszenesedett felületet, a legízletesebb rózsaszínű hús mosolygott reánk, ellenállhatatlan illatot árasztva maga körül... Nekiestünk, és mondhatom, sohasem esett jobban sonka!

A nap hátralevő részét a romoknál töltöttük, keresve, de nem találva semmit. No de biztosítva volt a ház s a gyümölcsfák; a veszett fejszének legalább a nyele megmaradt. A biztosítótársaság elküldte ügynökét. Nem kellett a tűz okát sokáig fürkészní, mert a kéményen egy fagerenda volt keresztülhúzva, amelyről nem tudtunk. Előző este jól begyújtottam a kemencébe, minthog/ hideg volt. Egy szikra beleakadt a redves gerendába, az, mint a tapló, tüzet fogott, és senyvedett addig, amíg a levegő hozzá nem férhetett. Akkor lángot fogott, s vitte magával az egész házat. Az ügynök közölte, hogy néhány nap múlva az altábornagy felveheti a biztosítási összeget

Mészáros be is ment a városba, és már a kiszámolt pénzt be akarta seperni, midőn azt mondja neki a tisztviselő:

„Pardon, General! Még egy kis formaság... Meg kell esküdnie, hogy a biztosított tárgyak kizárólagos tulajdonai voltak.”

Erre az öregúr gondolkodni kezdett, s azt mondja:

„Nem tehetem le az esküt. A farm megvételéhez nem volt elegendő pénzem, Katona Miklós pénze is benne van. S a bútorok a padláson szintén az ő bútorai voltak...”

Így tehát az esküt nem tette le. A társulat a biztosítási összeg kifizetését nagy sajnálattal megtagadta, és ezzel a fejsze nyele is odaégett...

Kevés idővel a tüzeset után egy Mister Mitchel nevű úriember látogatta meg a farmot. Elmondá, hogy az újságban olvasta a farm elégését, és igen gazdag ember lévén, pénzsegélyt ajánl föl. Mészáros azonban igen megsértődött, és visszautasította az ajánlatot.

Hamar kitavaszkodtunk. A bevermelt alma- és körtefákat, amelyek egyedül megmaradtak, kiültettük. Hanem a tűz miatt a kedvünk is elment a gazdálkodástól, s pénzünk se volt már hozzá. Mészárosnak ugyan küldöttek a rokonai hazulról, de a bécsi kormány félúton lefoglalta. Mit volt mit tenni, eladtuk a farmot, s elszéledtünk.

Mister Mitchel ismét megjelent nálunk, megint az újságra hivatkozott, miben a farm eladásáról a hirdetést olvasta, de most már nem segéllyel, hanem ajánlattal jött:

-- Két fiam van -- mondotta. -- Nevelőt keresek melléjük, aki őket olaszra és latinra tanítsa. Ön mindkét nyelvet jól ismeri. Nem segélyt, tisztas állást ajánlok önnek.

Mészáros ennek már nem mondhatott ellent, az állást elfogadta, s így lett a volt hadügyminiszterből gyermeknevelő.

Lelkiismeretesen adta az órákat a két fiúnak, de azért inkább vendég volt a háznál, mint alkalmazott. Generálnak szólították, és nagy tisztelettel vették körül, míg ott tartózkodott. Elnyervén az amerikai állampolgárságot, családja hívására visszatért Európába, de már betegem érkezett Angliába, s mint tudott, ott is halt meg, nem sokkal később.

Katona, aki hiába várta nejét, Toldalagi Polixénia grófnőt Amerikába, visszatért Svájcba, és Genfben telepedett le. Én pedig...' nos, én meg itt vagyok. Szegényebb erőben, fiatalágban, s gazdagabb. .. Miben is? Pénzbeliekben ugyan nem, de tapasztalatokban mindenesetre.

-- Az is valami -jelentette ki Pongrácz.

-- S főként demokratikus -- szólalt meg Zágonyi. -- Mivel abból mindenkinek egyformán kijut

-- Csak megélni nem lehet belőle! -- vitatkozott Pongrácz.

-- Belőle nem. De *vele* igen -- mondotta a házigazda.

Mert Zágonyi volt a házigazda, akinél összejöttünk West Hobokenben, a Hudson City szomszédságában, ahol egy lapos dombtetőn állott a háza. Csendesen hallgatta elbeszéléseinket, miközben felesége a magyar bor mellé jó német eledeleket tett az asztalra, a túrós száraz tészta sem hiányzott közülük. Külsőre talán Zágonyi változott a legkevesebbet közöttünk, pedig az évek fölötté éppen úgy elszaladtak, mint mifölöttünk... Beszéde lett csendesebb és ha lehet, még ritkább szavú. A kerek arcú szőke asszony egy szót sem értett beszélgetésünkből, de ezért cseppet sem haragudott. Tette a dolgát, s nem zavarta a férfiakat; a házban Zágonyi volt az úr.

De mit jelent e szó: *úr!* -- itt, hol a mérce oly különböző, mint szülőotthonunk nemes és nemzeti vármegyéiben?! Talán senki sorsán jobban fel nem mérhető, mint Zágonyién, akivel *eddig* a legkevesebb történt, amerikai mércével mégis a legtöbbre vitte közülünk...

-- Gazdag éppen nem vagyok -- monda. -- Talán tehetős sem. *Polgár* vagyok, akit otthon lenéztünk, akinek azonban ebben az országban becsülete van. S ha az ember nem lehet azzá, ami lenni szeretne, legalább igyekezzék tisztességgel élni.

-- Közmondásokkal torkig vagyok -- mondta erre Teleki. Zágonyi vállat vont.

-- Mindenki azzal lakik jól, ami a tényérjára kerül...

-- A fontos az, hogy kerüljön! -- ütötte el a vitát Pongrácz, és poharát emelte. Koccintottunk, ki tudja, hányadszor már. Teleki nem hagyta magát.

-- Szemrehányásnak ne vedd, Kari. Legfeljebb csodálkozom, s a pajtások szintűgy, hogy te, éppen te tértél szelíd polgári állapotra. Ennyi az egész.

Zágonyi mosolygott, de bizony isten nem tudom, örömében-e vagy bújában? S csak annyit mondott:

-- A varrótú nem hegyesebb a vívótőrnél, csak szaporábban jár. Erre már tényleg nem volt mit felelni.

Történetét egyedül ő nem mondotta el, de mindannyian tudtuk. Amit nősülésekor vállalt, azt állta is; apósa szintűgy állta a magáét. Adott vejének tíz darab varrógépet, ami akkor még, ritkasága folytán, nem csekély hozomány volt, s adta mellé ismeretségét némely New York-i nagy készruha-kereskedőkkel. A szelíd és határozott Lisbeth értett a szabáshoz, és kartonból metszett minták alapján hozzátanult Kari is. Minden héten egy alkalommal behajtott New Yorkba, a ruhakereskedőkhöz, akiktől szövetet s más hozzávalót kapott. Olykor már kiszabva is, hogy neki egyéb teendője nem maradt, mint összefércelni és varrni a ruhákat. A tíz varrógéphez tíz ügyes kezű leányt fogadott fel a környékről, akik darabszám fizetve varrták össze a ruhákat. Kézzelel csupán a gomblyukákat és gombokat kellett megöltetni.

Szabóság volt ez, akárhogyan is vesszük; ruhagyárnak ugyan kicsiny, de akkoriban még a legkelendőbb pesti szabónak se volt tíz munkása. Ez is olyan amerikai dolog volt, ami csak most kezd hozzánk terjedni: nem *alakra* szabták-varrták a ruhát, hanem *méretre*; s a boltban így nem a ruha igazodott az emberhez, hanem az ember keresett magának alkalmas ruhát. Igaz, így olcsóbban kaphatta a készet

Nem akarok én emellett hosszan időzni, mivel tudom, kalandokat kérnek számon rajtam, és nem tisztos, de unalmas ipart... Lesz még az is. De hát én nem kitalált históriát beszélek, hanem megtörténtet, és ezért ragaszkodnom kell az igazsághoz. Meg aztán, s ezzel be is fejezem mentegetődzésemet, az igazságnak mindig több oldala van, aszerint, honnan nézik: nem csupán az a kalandos és meghökkentő történet, ha teszem azt, egy egyszerű molnárlegényből Mátyás király hadvezére lesz, mint lett Kinizsi Pálból... Az se mindennapi eset, ha a minden huszárok között legvakmerőbbnek tartott huszárkapitány szögre akasztja a kardját, s a szabóollót veszi helyette a kezébe!

Meg azután még az is fölöttébb kérdéses, hogy végleg szögre akasztotta-e!

Saját történeteinkből kifogyván, visszakanyarodtunk a nagyobb világhoz, mi összehozott bennünket: ha lesz-e az európai háborúnak folytatása Magyarországon? Teleki már kész listával jött: mikor, melyik hajó indul, mennyi hely van rajta, s mi a jegy ára...

-- A Főnök világosan megüzente, amíg nem hív, ne mozduljunk! -- emlékeztetett Pongrácz barátunk Kossuth levelére. Egymás között többnyire csak Főnöknek neveztük, mivel az emigráció politikai levelezésében, amelyet az osztrák rendőrség sokszor elfogott, elolvasott, ez volt Kossuth fedőneve. Ámbár szerintem ezt a rendőrök már éppen úgy tudták, mint mi... De az elnevezés rajta maradt.

-- Mire pedig hív, már a javáról lekéssünk! -- felelte Teleki.

-- Minek a javáról? -- kérdeztem. -- Ha idő előtt megyünk, esetleg hiába megyünk. Ha mégis menni kell, olyan gyors aligha lesz a győzelem, hogy lemaradjunk róla. Kossuth azt is világosan megmondta a francia császárnak, hogy az olaszországi Magyar Légiónak addig át nem lépi a magyar határt, amíg francia sereget nem lát maga mellett! Nem engedi kalandba sodorni a katonáit...

-- Azt pedig lesheti, hogy Napóleon csak egyetlen franciát áldozzon a mi ügyünkért... -- vetette közbe Zágonyi. Teleki felkapta a fejét.

-- Ha a magadénak mondd, pajtás, hadd kérdezem meg: ha mégis menni kell, mit teszel *te*? Minket semmi, se vagyon, se érzés nem köt szorosabban ehhez az országhoz, mint szülőhazánkhoz. De neked itt házad, vagyonod és mi fő, asszonyod van! Itthagynád? Vagy vinnéd magaddal? S jönne veled? Erre felelj, pajtás, ha tudsz!

Lisbeth, aki nem tudta, miről van szó, éppen az üveget cserélte az asztalon. Zágonyi nagy szeretettel végigsimította a karját, s ezt az asszony gyengéd kézszorítással viszonzta. Azután Kari így válaszolt:

-- Könnyű lenne erre akár igent, akár nemet mondani; ha másként lesz, ki kéri számon? De éppen ezért, mint az írás is mondja: „ajkadra hiába ne vedd!”... Hívságosabb, földi szemmel pedig, megtanultam, igaz, keservvel, hogy olyan dolgokkal, olyan eshetőségekkel, miknek

bekövetkeztére szinte semmi valószínűség sincs, terveket ne készítsék. Politikus sohasem voltam, csak katona; annak is lovas katona. Diplomáciával nem foglalkoztam, de a harci mesterséget megtanultam. Az pedig nem abból áll egyedül, hogy fel a lóra, aztán hajrá, neki az ellenségnek!

-- Mintha mi nem tudnánk! -- jegyezte meg Teleki. -- Mi se az ámbitusról, pipacsutorával a szájunkban érkeztünk ide, Amerikába ...

-- Ne szakítsd félbe -- mondta Pongrácz. -- Még ennyit egy végiében úgyse beszélt sosem!

-- Mire jó a lovasság a csatában? -- folytatta Zágonyi, mintha nem is hallotta volna őket. -- Támadni vagy keríteni. De a főerő mindig az, amelyik támad. Aki kerít, az csak a támadónak segít; megosztja az ellenség erejét, rémületet kelt, s elállja a menekülés útját. Gyakran odavész, de még gyakrabban bele sem avatkozik a harcba: amint az ellenség észreveszi, hogy be akarják keríteni, visszavonulót fúvat, vagy ha késő van már hozzá, megadja magát. Kitérni ritkán tud s akar... Mármost én nem hiszem, hogy ami a csatatéren igaz, nagyon másként lenne a nagyobb küzdelemben, a politikában... Napóleon hosszú habozás után rátámadt Ferenc Józsefre, és megverte. Bizonyára ő lepődött meg rajta a legjobban. Mondják, amikor csata után kiment a csatatérre, sírva fakadt a halottak és sebesültek láttán. Nem szívderítő látvány, az bizonyos. De az elsőt, a „nagy” Napóleont ugyan ki látta sírni?

Biztatja a magyarokat, hogy essenek neki Ausztriának, délről, keletről, Magyarország felől. Mit akar Napóleon? Független Magyarországot? Szabadságharcot? Hiszen ő éppen olyan zsarnok, mint az, akivel háborúzik! Nem akar ő egyebet, mint ráijeszteni az osztrák császárra: ha nem szelídülsz meg, rád uszítom hátulról a magyarokat! Egyszóval: ugyanazt teszi, mint az a hadvezér, aki a gyors lovasságot az ellenség hátába küldi!

-- Ha így lenne, a Főnök nem kötött volna szövetséget vele, mondta Pongrácz. Zágonyi a fejét ingatta.

-- Kossuth bölcsen cselekedett, mert minden kínálkozó lehetőséget meg kell ragadni... De nem támadja meg a Légiónál Ausztriát, amíg vele nem megy egy francia expedíciós sereg is. Kikötése helyénvaló, de ha igaz az, amit példában elmondtam, akkor erre az expedíciós seregére hiába vár... A háború vagy folytatódik, és Napóleon elmegy Bécsig, amit ugyan kötve hiszek, vagy megegyezik az osztrák császárral, aki ugyan sejti, hogy ijesztgetik csupán a magyarok fellazításával, de sose tudhatja, mikor lesz a mumusból valódi farkas! Olyan játék ez, amelynek sokféle kimenetele lehet, de az, ami nekünk kedvező, aligha... Hát ezért nem töröm én a fejemet azon, hogy mit tegyek, ha megszólal a hazahívó csatakürt!

Nem nagyon hittünk Zágonyi okfejtésének, még ha értelemmel felfogva helyén volt is minden gondolata. De a szívünkkel hazavágyódtunk, veszténivalónk nem volt, hát reméltük, hogy mégiscsak megszólal az a csatakürt. ..

Három hét sem telt el a solferinói nagy győzelem után, III. Napóleon július 11-én, Villafrancában megkötötte a fegyverszünetet! Európa szabadságra vágyó népei felhördültek, Kossuth elkeseredett, Zágonyi pedig varrta tovább szorgosan az öltönyöket

-- Szögön marad a kard most már mindvégig... -- sóhajtott fel Teleki, midőn a remények múltával újra elbúcsúztunk egymástól, hogy ismét a saját útjainkra térjünk.

Hacsak ezen országban nem támad reá ok, hogy leakasszuk -- felelte rá Zágonyi, s tekintete nem árulta el: a remény vagy az aggodalom szól belőle. Talán maga sem gondolta, mily hamar elkövetkezik az alkalom.

TIZEDIK FEJEZET KAPITÁNY ÚR, SZABAD A KARDJÁT?!

Fel Richmondra!

A jelszó végigszáguldott a fővároson, azután az államon, majd végig, a többi északi államon is:

-- Csak egy jó csata kell hozzá, s az északi földmunkások lekaszálják a peckes déli lovagokat!

1861. július 21-én forró napra virradtak Washingtonban. Már kora reggel fülledt meleg volt. Mégis hosszú kocsisor indult ki a fővárosból, mintha valami nagyszabású ünnepélyre, kirándulásra mennének, vagy piknikre. A felpántlikázott kocsikon színes napernyők alatt krinolinós hölgyek ültek, abroncsszoknyáik mellett elemózsiás kosarak húzódtak meg. A gavallérok lovon feszítettek a kocsik mellett.

Nem piknikre igyekeztek; a kíváncsiság hajtotta valamennyőjüket: az újságok előre közölték, hogy ezen a napon az Unió seregei megütköznek a Konföderáció csapataival Bull Run mellett, ami Washingtonhoz közel esett. McDowell tábornok harmincezer katonája csap össze Beauregard tábornok huszonkétezer emberével. McDowell ugyan aggódott, hogy frissen toborozott legénysége még nincs megfelelően felkészítve a harcra, de azt a választ kapta:

-- Önök zöldfülűek, az igaz. De ők is zöldfülűek!

Egy jó győzelem, s a háború már el is dőlt. A *közönség* kíváncsi volt erre a győzelemre, hát kiment a csatatérre, megnézni...

Az ütközet annak rendje és módja szerint elkezdődött. Délután három órakor McDowell még azt hitte, megnyerte a csatát. Egy órával később szíjjelvert seregének maradványai futva menekültek Washington felé.

Ki volt a hibás? Menten keresni kezdték, de szokás szerint mindenki mást okolt. Annyi bizonyos, a gyakorlatlanság, az először szagolt puszkapor megbosszulta magát. De olyan furcsaságok is előfordultak, amelyek csak Amerikában történhetnek meg: ott az önkéntesek szolgálata három hónapra szólt. Nos, amint az ágyúzás elkezdődött, két ezred legénysége kijelentette, hogy nekik éppen most telt le a szolgálati idejük, és se szó, se beszéd, elvonultak a csatatérről. Az igazi pánikot azonban alighanem az érdekes látványosság reményében kivonult szenátorok, riporterek, bérkocsisok, krinolinós dámák kezdték el! Amint az ágyúk megszólaltak, kiderült, hogy vas- és tűzeső hull az égből! A háború nem látványosság, hanem véres és kegyetlen valóság... Irtózatossággal döbbentek rá, hogy *itt meg is lehet halni!*

A Bull Run-i csatát Észak elveszítette, de a győzelmet Dél sem használta ki. Gyors győzelem helyett évekig tartó véres háború kezdődött.

Fel Richmondra! -- fogadkoztak Északon. De Délen azt kiáltották: Fel Washingtonra! - Miféle háború rázza hát meg az Uniót?!

Nem az én feladatomban, hogy az Amerikai Egyesült Államok polgárháborújának történetét elbeszéljem. Sokan itt, Európában úgy tartják, a szabad Észak a rabszolgatartás förtelmes intézményének eltörlése végett fogott fegyvert Dél ellen! Derék, becsületes feltételezés ez, de csak érzelmes, az ottani állapotokat nem ismerő emberek fogadhatják el egyedüli okként. Véleményük már ott hibázik, hogy nem is Észak fogott elsőnek fegyvert, hanem Dél... Észak mindent megkísérelt, hogy az Unió kettészakadását elkerülje. S már második esztendeje folyt a háború, amikor a kongresszus elszánta magát a rabszolgák felszabadítására és a rabszolgaság eltörlésére!

A négerék szomorú sorsáról persze sok-sok szó esett, és felvilágosult emberek ezrei küzdöttek értük. A hatalmas területű Unió két fele között azonban másféle ellentétek keletkeztek az idők folyamán, amelyeknek a néger rabszolgák csak részei és persze szenvedő részesei voltak. Dél a gazdag, nagy ültetvényesek birodalma volt, ahol végtelen gyapotmezőkről takarították be a „fehér aranyat”. Legolcsóbban rabszolgamunkásokkal lehetett megművelni a földeket. Az ültetvények hatalmas hasznot hajtottak.

Észak inkább a szegény farmerok világa volt, azoké, akik saját kezükkel, családjuk munkájával művelték meg kisebb-nagyobb birtokaikat. Nekik a rabszolgamunka *verseny társat* jelentett... Említettem, hogy az Uniónak nyugat felé nem volt határa: ahogyan a bevándorlók, földfoglalók tízezrei áradtak a végtelen préri és őserdő felé, letelepedtek, erdőt irtottak, földet műveltek, s amikor elegenden voltak már, államot alakítottak, és kérték felvételüket az Unióba! Csakhogy a déli gazdag földbirtokosok is szívesen fektették pénzüket új és új földekbe, szintén ott, ahol még található volt: nyugaton.

Mármost úgy állott a kérdés: ha egy új állam kéri a felvételét az Unióba, az a szegény farmerok szabad állama legyen, vagy a gazdag földbirtokosok rabszolgatartó állama? Mert hát akkor már minden állam maga határozta meg, hogy melyik törvény szerint él... Az eredmény az lett, hogy könyörtelen harc kezdődött meg az új államok birtoklásáért. Politikai harc a kongresszusban és bizony fegyveres harc is sokszor, a helyszínen. Míg nem hoztak egy olyan törvényt, hogy minden szabad állammal egyidejűleg egy rabszolgatartót is fel kell venni, hogy így az egyensúly mindig fennmaradjon.

Talán egy évtizedig tartott is... De már túlságosan megsaporodtak az ellentétek, túlságosan nagy érdekek fűződtek mindkét oldalon ahhoz, hogy övék legyen a *teljes* hatalom. Hosszú ideig az Uniónak olyan elnökei voltak, akik a délieket képviselték, vagy hozzájuk húztak. Végre, 1860-ban Abraham Lincoln került ki győztesen az elnökválasztási küzdelemből, s ő egyértelműen az északiak embere volt!

Még azon esztendőben, december 20-án, Dél-Carolina állam törvényhozó testülete kimondotta: „Az Unió, amely Dél-Carolina és más államok között Amerikai Egyesült Államok néven fennáll, ezennel feloszlik.” Dél-Carolina kilépését az Unióból hamarosan követte Georgia, Alabama, Florida, Mississippi, Louisiana és Texas. Végül 11 állam hagyta el az Uniót, és megalakította a Konföderatív Államokat, Virginia csatlakozása után pedig Richmondot tette meg fővárosául. Az Unióban maradt huszonhárom állam, de az úgynevezett „határállamok” is sokáig ingadoztak, hová csatlakozzanak ...

A kenyértörés akkor lett teljes, amikor a Konföderáció megadásra szólította fel a Sumter-erőd Unióhoz hűséges katonáit, akik ellenálltak, mire a déliek bombázni kezdték az erődöt. Harmincnégy órai szakadatlan ágyúzás után a kis helyőrség a szabad elvonulás fejében átadta az erődöt. Lincoln elnök pedig kiadta a mozgósítási kiáltványt:

„... Én, Abraham Lincoln, az Egyesült Államok elnöke az alkotmány- és törvény adta jogomnál fogva helyesnek tartom ezennel fegyverbe szólítani az Unió többi államának milíciáját, hetvenötezer fő erejéig, hogy leküzdjem a lázadást, és érvényt szerezzek a törvényeknek.”

A küzdelem kimenetele, ha Északban van elég kitartás, nem volt kétséges. Huszonhárom állam huszonhárommillió lakosa állott szemben tizenegy állam kilencmillió lakosával, akikből csak ötmillió volt a fehér ember, a többi néger rabszolga. Északon volt minden ipar, gyárak, bányák, kohók. Délen nem volt úgyszólván semmi... Egyetlen öntöde, fegyvergyár, még textilipar se volt, mert a gyapotot Európába szállították. Igaz, a déliek a fegyverforgatáshoz jobban értettek, de ez csak kezdeti előnyt jelentett. Ha nem sikerül gyorsan győzniök, az idő s a nagyobb erő ellenük dolgozik.

A Bull Run-i győzelem kevés volt a Délnek ahhoz, hogy leteperje a jóval nagyobb Északot; a Bull Run-i vereség elég volt Északnak ahhoz, hogy felrázza tétovaságából, és határozott cselekvésre szánja el magát. Az államok megmozdultak, pénzt, fegyvert, felszerelést és katonát szavaztak meg a háborúhoz. Hamarosan kétszer annyi önkéntes jelentkezett, mint amennyit Lincoln kért. A bevándorlók is már saját hazájuknak érezték az Egyesült Államokat. A farmokon és nagyvárosokban élő külföldi születésűek egymás után állították fel egységeiket. Az ír önkéntesek a Szent Patrick-brigádót, a németek a Steuben- és a Turner-puskásokat, az olaszok a Garibaldi-gárdát

Nem maradhattak ki a sorból az Amerikában élő magyarok sem. Lekerültek a szögről a kardok, s a volt honvédtisztek végre azt csinálhatták, amihez *értettek*. Emlékeznek még Mihálóty Gézára, aki amaz emlékezetes párbajt vívta Pulszky Ferencsel? Chicagóban élt, s a háború kitörésének hírére magyarokból és csehekből menten megalakította a *Lincoln-puskások* csapatát, amely azután beolvadt az újonnan alakult 24-ik illinoisi önkéntes gyalogezredbe. A magyarok kevesebben voltak, mint más nemzetek fiai, szétszórta élték, ezért több önálló egységet nem alakíthattak. De a legtöbb ezredben szolgált magyar tiszt, hiszen tudjuk, az Uniónak két magyar altábornagya -- Stahel Számvald Gyula és Asbóth Sándor --, öt dandártábornoka és tizenöt ezredese volt...

Kitört a háború. Baráti négyesünkől hárman, ha csak szerényen is, de kivettük belőle a részünket. S a negyedik?

Ült Zágonyi a New Hoboken-i dombtetőn, s varrta az öltönyöket. Meddig?

Talán maga sem tudta volna megmondani. Sem azt, hogy meddig, sem azt, hogy mit gondol, érez.

Lisbeth tudta. De sokáig ő is hallgatott. Sokáig?... Ameddig lehetett.

Érkeztek hozzá a levelek mindenfelől; írt Kuné Gyula, Mihálóty, Teleki is. Még Iowa mélyéről, New Budáról is jött hír: Majthényi Tivadar üzente, hogy ő már beállott, hát a kedves rokon?! Mivelhogy valamely igen távoli rokonság volt köztük, s magyar ember a rokonságot hetediziglen is számon tartja...

Zágonyiné e levelekből, amelyek mind magyarul íráttak, egy szót sem értett; mégis sejtette, mi áll bennük. Midőn már egy csokorra való gyűlölt össze belőlük, Zágonyi kiterítette őket az asztalra, mint a kártyát szokás.

-- Mit tegyek? -- kérdezte. -- Mind hív.

-- Elmehetsz - felelte az asszony.-- Csak azt mondd meg: mi lesz akkor az üzletből?

-- Mi lenne! Viszed tovább.

-- Egyedül? Éppen most, amikor a legtöbb a munka? Kevés vagyok én ahhoz.

-- Annyit vállalsz, amennyit megbírsz, és megélsz belőle.

-- Megélni... Gyermekként beszélsz, Kari. Nem látod, hogy többről van szó? Nem látod, hogy most érkezett el a mi időnk? A hadseregnek egyenruhákra van szüksége. Ott rendel, ahol leghamarabb megkapja... És tőlünk megkapja. A háborúnak hamar vége lehet, és mi elszalasztjuk az egyetlen, tálcán kínált alkalmat, hogy meggazdagodhassunk egész életünkre!

-- A háború sokáig fog tartani -- felelte Zágonyi. -- Csak a fegyverhez mit sem értő polgárok hiszik, hogy hamar vége lesz. A katonák tudják, hogy hosszú és véres harc következik. A gazdagsággal pedig mit kezdenék? Van házam, tisztos megélhetésem, szerető feleségem. Többre nem áhítozom.

Az asszony hozzálépett, és derekára fűzte a karját

-- Bolond magyarom! -- mondta kedveskedve. -- Elhiszem, hogy nem vágyódsz vagyonra. Mégis magad ellen beszéltél. Hosszú, véres háborúra készülsz. S nem gondolsz vele, hogy akkor hosszú időre hagysz magamra aggodalomban, félelemben, bizonytalanságban?!

-- De gondolok -- ölelte meg Zágonyi feleségét. -- S éppen ezért határozok oly nehéz szívvel.

Többet nem beszéltek a dolgról, de néhány nap múltán Lisbeth így szólt:

-- A Formán Ruhaház tulajdonosa üzent, hogy nagy megrendelésre van kilátása... A Nyugati Körzet hadseregét kellene egyenruhával ellátnia... Húszezer kék kabát! Kérde, mennyit tudnánk elvállalni belőle.

-- Számolni kell... -- tűnődött Zágonyi.

-- Külön kéri, mennél be hozzá délben a városba, és személyesen beszéljétek meg.

-- Jó -- hagyta rá Zágonyi, és reggeli után befogott a *buggi-ba*, a könnyű kis homokfutóba.

A ruhakereskedő izgatottan fogadta. Békében nem is álmodott ekkora üzletről, és a nagy nyereség kilátása nem hagyta nyugodni.

Becipelte Karit az irodájába, papírt, ceruzát ragadott, és elkezdett számolni: mennyi szövet, kellék szükséges, és persze hány munkásé az mennyi idő alatt és mennyiért végezné, vállalná el a munkát? Zágonyi szabódott, hogy ha tíz varrógépe éjjel-nappal jár, akkor se tud annyit kabátot megvarrni, ahányat kívánnak tőle.

-- Vásároljon újakat! -- biztatta a kereskedő. -- Ha nincs elég tőkéd *hozzá*, én hitelezem önnek!

-- Nem kapok én sehol varrógépet most! -- vetette ellen Zágonyi. -- Ágyút öntenek most a vasból, nem varrógépet...

-- Majd szerez az apósa! -vitatkozott Formán. -- Ekkora üzletből ő sem maradhat ki!

-- És ön, Mr. Zagoni, ön miből marad ki? -- szólalt meg Zágonyi háta mögött egy ismerős, kicsit vontatott, gúnyos női hang.

Hátrafordult. Az ajtóban vuklis, fekete hajú dáma állott, a legújabb európai divat szerint szabott drága selyemruhában. Kicsit kihívó, de fölényes mosollyal nézett Zágonyira.

-- Miss Benton...! -- ugrott fel a férfi.

-- Mistress Fremont... -- nyújtotta a kezét a nő. -- Nemcsak maga nősült meg időközben; én is férjhez mentem. Azért vagyok itt.

A kereskedő hellyel kínálta Bessie-t, aki még mindig igen ifjú, de már magabiztos, nagyvilági dáma volt.

-- Fremont tábornok úr a Nyugati Katonai Körzet parancsnoka... -- magyarázta Formán. -- Ő rendelte meg az egyenruhákat tőlünk. Mrs. Fremont pedig ragaszkodott ahhoz, hogy találkozzék önnel, és személyesen beszéljék meg a feltételeket!

Zágonyi most már nem árulta el csodálkozását. Megbiccentette a fejét.

-- Megtisztel, asszonyom. De honnan tudta, hogy én... hogy én *ezzel* foglalkozom?

-- Nekem, azaz a férjemnek jó minőségű kabátokra van szükségünk. Nos, ha ön úgy varr, ahogy lovagol, akkor a legjobb helyre fordultam. Ne restelkedjék, kapitány, maga még mindig túlságosan európai és nemesember: szégyenli a tisztességes munkát... Tapasztalatból beszélek, mivel most érkezünk Párizsból. A háború híre Európában ért bennünket, ahol a férjem üzleti ügyekben járt. Látja, ő kereskedő, vállalkozó, földbirtokos, és most tábornok is. Lincoln kiáltványát olvasva, azonnal visszatértünk, és felajánlotta szolgálatait a kormánynak, amely menten kinevezte...

-- Igyekezni fogok, hogy elégedett legyen velem, asszonyom. Bessie Benton felugrott.

-- Könnyelmű ígéret, kapitány úr! -- kiáltotta hevesen. -- S még nem válaszoltam a kérdésére: honnan tudok arról, hogy *most* mivel foglalkozik?!... Mielőtt téves képzeleti támadnának... Tessék, ezt hoztam magának. ..

Kézitáskájából lepecsételt levelet vett elő, és átnyújtotta. Zágonyi szíve megdobbant, amikor a neki szóló címzésen felismerte Asbóth Sándor keze vonását...

Nem említettem eddig Asbóthot, lévén ő az Amerikába került honvédek között a legismertebb. De mert az emberi feledékenység könyörtelen, hadd mondjam el, hogy Kossuth Lajos adjutánsa volt a szabadságharcban, s a bukás után együtt hagyták el Magyarországot Damjanich tábornok hintóján. Együtt töltötték a száműzetést Törökországban, s Asbóth a *Mississippi* gőzös utasai között érkezett Amerikába, ahol mindjárt folyamodott az amerikai állampolgárságért. Ő volt felügyelője azoknak a hadigyáraknak, amelyeket Kossuth

Amerikában alapított. Később mérnökként dolgozott New Yorkban, s például ő alakította ki a város híres kertjét, a Central Parkot... A polgárháború kitörtével azonban hadi szolgálatra jelentkezett, és hadi tudományt ismerve, a magát nehezen elhatározó Missouri államba küldték, hogy ott a sereget az Unió hűségére szervezze. Midőn Frémontot a körzet parancsnokául kinevezték, Asbóth lett a vezérkari főnöke.

Zágonyi nagyra becsülte és tisztelte Asbóth feddhetetlen jellemét, katonai bátorságát és hadi dolgokban való jártasságát. Míg Asbóth New Yorkban időzött, többször is találkoztak. Levele menten elárulta, honnan, kitől értesült Bessie s általa Fremont arról, hol lakik és mit csinál Zágonyi. Elárult a levél mást is:

„Kedves Barátom! -- írta Asbóth. -- Itt távol nyugaton sok a buzgalom, de még nagyobb a zűrzavar. Főként a hozzáértés hiányzik. Égető szükség lenne oly tapasztalt katonákra, akik egyaránt értenek a had szervezéséhez és kiképzéséhez. Farmervidék lévén, különösen sok a lóra termelt ember, de te, ki huszár vagy, tudod legjobban, minő különbség vagyon az *egyes* lovas tudománya és az *együtt* járó csapaté között. Ki maga kitűnően megüli a lovat, s az minden parancsának engedelmeskedik, engedetlen s összevissza száguldó lesz, ha a többiekkel együtt kelletik neki vágózni, ügetni, fordulni, megállani. Nagy tapasztalata és erős akaratú tanítóra és vezetőre kell bíznom őket, ha hasznos sereget akarok kovácsolni belőlük. Ilyet pedig nálad jobbat nem tudok e földrészen. Meggyőződésemm lévén, hogy mire e levelem elér, amúgy is feladtad polgári foglalatosságodat, és hadi szolgálatra állottal, ne habozz, és azonnal siess ide, hogy a fentebbi munkát elvégezd! Ha más beosztásod lenne már, Fremont tábornok úr elintézi, hogy seregébe bocsássonak. Kérlek, ne habozz, hanem siess, mert minden perc drága, minden óra veszteség..." Zágonyi behajította a levelet, és az asszonyra nézett

-- Ön tudja, mi áll e levélben? -- kérdezte.

-- Természetesen -- felelte Bessie Fremont. -- Úgy készüljön, *őrnagy úr*, hogy a hét végével indulunk St. Louisba. Addigra minden dolgát intézze el.

-- Parancsként mondja, asszonyom, vagy csupán kérés?

-- Ön ne tudná, hogy háborúban *csak* parancs létezik?

-- A katonák számára, asszonyom. De én civil ember és szabó vagyok. Ha elmegyek, ki szabja ki katonáinak a kabátokat?

Bessie ajkán ismét megjelent a türelmetlen, fölényes mosoly.

-- Önnek, mint hallottam, *ügyes* apósa és *szorgalmas* felesége van. Gondolom, meglesznek egy időre ön nélkül is!

-- Vagy ön lesz meg nélkülem, asszonyom -- állott fel Zágonyi. -- Nem az első eset, hogy csalódást okozunk egymásnak, s íme, elviseltük mindketten. A kabátokat azonban megkapja rendben és időre.

Bessie elpirult, ajkáról elhalt a mosoly. Szemöldökét összevonta, és szorosan, hogy az már majdnem illetlenségszámba ment, a férfi elé állott. Hangja élesen vágott:

-- Ön a leggorombább férfi, akivel életemben találkoztam! kiáltotta. -- De se baj. Lehet, hogy önnek az sem számít, hogy én nevetlennek tartom. A barátja, Mr. Asbóth azonban alighanem *gyávának* fogja nevezni, és én nem leszek abban a helyzetben, hogy ezt a vádat megcáfoljam!

Zágonyi elsápadt, de uralkodott magán. Meghajolt.

-- Mit vár mást egy mesterembertől? -- mondta halkán.

Bessie elbiggyesztette az ajkát, és elfordult. A kereskedőre nézett.

-- Mister Formán, a részletek megbeszélésére elküldöm önhöz a számvevő tisztünket. Ő majd aláírja a szerződést. Good by...

Az ajtóban megállóit, és még egyszer Zágonyira nézett

-- Ön pedig, ha valahol a padláson őrzi még a kardját; azt tanácsolom, törje össze. Minek az egy mesterembernek? Még álmatlan éjszakái lennének miatta!

S kiment a helyiségből.

Zágonyi hazatérve, csak annyit mondott Lisbethnek:

-- Asbóth, tudod ki ő, szintén üzent értem. Nem maradhatok tovább.

-- És a munka? -- tekintett rá sápadtan Lisbeth.

-- Elbírod nélkülem. Hiszen eddig is te voltál lelke s fő hordozója. Én csak tettem, ahogyan te és apád mondtatok...

-- Talán rosszul tetted? -- borult könnybe az asszony szeme.

-- Nem, nem... De lásd be, hogy ha *mindenki* megy, akivel valaha együtt harcoltam, boldogtalan lennék *egyedül* én, hogy kimaradtam közülük... Ne feledd, bármily zavaros még most a helyzet, a *jó ügyért* harcolnak... És nélkülem kevesebben vannak ...

-- De ha meghalsz, én nem élem túl!

Zágonyi megölelte, és felködlött előtte ifjúsága. Halkan mondta:

-- Egyszer biztosan meghalok. De nem háborúban... Az nekem valahogyan sose sikerül...

TIZENEGYEDIK FEJEZET

ŐRNAGY ÚR, KERESSEN MAGÁNAK ELLENSÉGET!

Milyen ember a tábornok?

Asbóth messze elnyújtotta ültében hosszú, csontos lábait, és hatalmas rozmárbajsza alól kurtán válaszolta:

-- Amilyen a felesége. Azt meg ösmered.

No igen. Bessie-t ismerte Zágonyi. S nem örült túlságosan, hogy férje hasonlatos hozzá. Asbóth vállat vont

-- Zsák a feltját megleli! S én máig sem tudom eldönteni, mi hozott téged inkább ide, St. Louisba: az én levelem vagy Frémontné erőszakossága?

-- Itt vagyok -- tért ki a válasz elől Zágonyi, amelyre a teljes igazságot maga sem tudta eldönteni, hazudni pedig nem akart. -- Arra felelj, milyen ember John Charles Fremont tábornok, hogy tudjam, mihez tartsam magam!

Asbóth elmosolyodott

-- Rossz ember nem lehet -- felelte --, ha egyszer én is őt szolgálom

-- Nem őt! Az Uniót... -- igazította ki Zágonyi.

-- Az Uniót -- bölintott Asbóth. -- De alatta. Mondanám, hogy rokon lélek, nyughatatlan, örök vándor, mint mi... Csakhogy idevalósi méreteken... Délen született, a georgiai Savannahban, de Északon lett tábornok... A kollégiumból kicsapták, mert szakadatlanul megszegte az iskolai fegyelmet, mire elment számtantanárnak egy hadihajóra... Volt vasutas, katona, térképész, mignem Washingtonban beleszeretett a még gyermeklány Bessie Bentonba...

-- Vagy az öbelé...

-- Lehetséges. Mindenesetre ő szöktette meg a lányt, s amikor feleségül vette, Benton szenátor is beletörődött a házasságba, és St. Louis-i házáat adta nekik otthonul. Fremont azonban itt se nyugodott. Expedíciót vezetett a Sziklás-hegység felkutatására, valami hegycsúcsot róla neveztek is el... Kalifornia megszerzésében is szerepet játszott, és az új államot ő képviselte elsőnek a szenátusban ...

-- Egyszóval nemzeti hős...

-- Minden bizonnyal. Fölöttébb népszerű, különösen a republikánusok között. 1856-ban ő volt ennek az akkor új pártnak az első elnökjelöltje... Hanem olyan hős, aki magáról se feledkezik meg... Segített Kaliforniát megszerezni az Uniónak, de benne magának aranybányákat, földeket is szerzett. Havi jövedelme hetvenötezer dollárra rúg, s van olyan birtoka, amelyet háromezer dollárért vásárolt, s ma tízmilliót ér... Hát nem ügyetlen ember, annyi bizonyos.

-- Tábornoknak sem az?

-- Az majd elválík. A mi dolgunk, hogy segítsünk neki... állott fel Asbóth, mert vezérkari főnökként a nyugati sereg szervezésének fő terhe reá hárult, s munkája szólította. -- Meg aztán... nem is nagyon válogathatunk tábornokokban... - tette hozzá még elgondolkozva.

Bizony nem. E háború kezdeti furcsaságaival Zágonyi már a New York-i vasúti pályaudvaron találkozott, midőn a St. Louisba induló vonaton helyet keresett magának. Az indóház telve volt katonákkal; behívottakkal és önkéntesekkel egyaránt. Egyenruhát még kevesen viseltek, s csak az őrmesterek és toborzók kiáltozásaiból lehetett tudni, hogy ki hová tartozik.

- Chicagóiak hozzám! -- kiáltozta egy vastaghangú ír tizedes, s ötlépésnyire tőle egy fényes csizmás, kardos fiatalember érdeklődött a csellengőktől:

-- Az atalantaiak merre vannak, nem látták?

Ami rendjén lett volna is, ha nem úgy áll a dolog, hogy az egyik az északi katonákat hívja, a másik viszont déli bajtársait keresi! Mivelhogy amíg a háború frontot és határt nem húzott közéjük, ugyanazon ország lakói voltak, s kit erre, kit arra vitt a sorsa; most aztán, akár a mágnespatkó a vasport, a háború kezdte szétválasztani őket. Megesett, mint ezúttal is, hogy ugyanazon vonat egyik kocsjában északiak utaztak állomáshelyükre, a másikon pedig déliek, s csak a következő vasúti csomóponton váltak el útjaik...

Hasonló módon történt a hivatásos tisztek megosztódása is, ez azonban már érzékenyebben érintette az Uniót. Az eddig egyetlen hadsereg parancsnokai közül azok, akiket érdekeik, nézeteik vagy egyszerűen csak születési helyük délre vonzott, egyik napról a másikra otthagyták állomáshelyüket, és délre utaztak a lázadó hadsereghez. Bajtársak, akik valaha együtt végezték a híres West Point-i katonai iskolát, most egyszerre szembe kerültek egymással! A Sumter-erőd említett lövetése után négy nappal az Egyesült Államok legtehetségesebb hadvezére, Róbert Lee elutasította a washingtoni kormány kérését, hogy vállalja az északi csapatok fővezérségét. Lee nem rokonszenvezett a rabszolgotartással, de virginiai születésű lévén, szűkebb hazája ellen sem akart harcolni... Négy éven át ő vezette a Konföderáció csapatait, s részben rajta múlt, hogy az Uniónak ennyi időbe s annyi vérbe került levernie a lázadást.. . Talán nem fölösleges, ha ideiktatom Lincoln elnök szavait ama kongresszusi üzenetéből, amely megragadta figyelmemet: „Említésre méltó -- mondotta az elnök --, hogy amíg a kormánynak ebben a válságos órájában a hadsereg és a flotta számos, rangot élvező tagja lemondott, álnoknak bizonyulva az őt dédelgető kéz iránt, addig egyetlenegy olyan közkatonáról, egyetlenegy olyan közmatrózról sincs tudomásunk, aki hűtlenül elhagyta volna a zászlaját..."

Milyen ember Fremont tábornok? -- tűnődött Zágonyi, amíg a fogadószobában várakozott. Híre járt, hogy napokig, olykor hetekig kell várakozni, amíg valaki a tábornok színe elé juthat. Zágonyit azonban, ahogyan az adjutánsnál bejelentette magát, majd mindjárt szólították.

Belépett a hatalmas terembe, amelynek falai roskadoztak az aranyozott stukkódíszítéstől. Közeiket bárnyokárpit borította, s a mennyezetről nehéz bronzcsillár függött, talán száz gyertyatartóval is. Magyarországon csak az udvari arisztokrácia lakik ilyen palotákban, de Fremont jövedelme alighanem túlszárnyalta az Esterházyakét.

Középen hatalmas kerek asztal állott, sűrűn borítva térképekkel. Oldalt pedig, jobbról, megpillantotta azt az óriási velencei állótükröt, amely mögött, a szóbeszéd szerint, Bessie Fremont végighallgatott a férje és látogatói közt lezajló minden beszélgetést. Ezúttal azonban -- talán mert a látogatóval jól ismerték egymást -- nem rejtőzött el. Ott állott férje mellett, az asztal túlsó oldalán, s szokott gunyoros hangját elhagyva, kedvesen üdvözölte Zágonyit.

-- Milyen beosztást érezne legalkalmasabbnak, őrnagy úr? -- tért a tárgyra tüstént Fremont. Magas, kissé testes férfiú volt, egyenes tartású és magabiztos. Csak kissé gyors beszéde utalt arra, hogy talán azért szól mindig oly ellentmondást nem tűrő határozottsággal, mert így leplezi belső bizonytalanságát. Eddigi sikerei mellette szólottak, s népszerűsége Európáig hírllett.

-- Ügy vélem, a lovasságnál látná legtöbb hasznomat, tábornok úr -- válaszolta Zágonyi, akit meglepett a kérdés, hiszen azt hitte, hogy ez már eldöntött dolog.

-- Igen, igen -- töprengett Fremont. -- Lovasságra szükség van. De gyalogságra is szükség van. S gyenge a tüzérségünk... Nem akar egy jó tüzérezredet szervezni?

Zágonyi nem tudta, hirtelenében mit is válaszoljon. Az asszony azonban közbelépett

-- Nem lenne helyesebb Mr. Zágonyi tapasztalatait közvetlenül a vezérkarnál hasznosítani?

Zágonyinak ez még annyira se tetszett, mint a tüzérség.

-- Nincsen tervezési gyakorlatom... -- mondotta. -- Mindig csapattestnél szolgáltam. Mint *lovas* katona.

-- Igaza van -- hagyta rá Frémontné. -- Ön úgyis testőrséget szándékozott felállítani -- fordult a férjéhez. -- Azt tanácsolom, bizza ezt a testőrséget Mr. Zágonyira.

-- Valóban, valóban -- töprengett Fremont. -- De vannak a testőrségnél sürgősebb teendőink is.
..

-- A kettő nem zárja ki egymást -- gurult méregbe az asszony.

-- Mozgó háborút viselünk, és önnek sok az ellensége. Nem tudhatjuk, hogy akár a szomszéd szobában is nem búvik-e meg egy! Testőrségre szüksége van, még hozzá mielőbb!

-- A szomszéd szobában búvó ellen ugyan semmiféle testőrség nem véd meg -- ingatta a fejét a tábornok --, de egy gyors átütőerejű lovas csapat csakugyan szükséges lenne... -- Zágonyihoz fordult.

-- Ezennel megbízom, őrnagy úr, hogy szervezzen egy nem túlságosan nagy létszámú, legföljebb zászlóaljnyi lovas csapatot, amely közvetlenül a főhadiszállás alá rendelve tevékenykedik. Az eszközöket és irányelveket megkapja Asbóth ezredestől.

Zágonyi feszesen tisztelgett, Fremont kezét nyújtott.

-- Sok szerencsét, őrnagy úr! Örülök, hogy megismertem... Távoztában Zágonyi egy vaskos termetű, vörös szakállú és hajú katonatisztbe ütközött, aki majdnem elsodorta, amint az ajtóban összetalálkoztak. A tiszt nem kért bocsánatot Zágonyitól, hanem már Fremont felé kiáltott:

-- Holnap elindítom a csapataimat, akár engedélyezi ön, akár nem!

Az ajtó becsukódott mögötte, és Fremont válaszát már nem lehetett hallani. Zágonyi kérdően tekintett Asbóthra.

-- Nathaniel Lyon, a St. Louis-i ezred parancsnoka... -- magyarázta a vezérkari főnök. Egy connecticuti farmer fia, és nem éppen érzelmes lélek. Azt mondják, úgy bánik az embereivel, mintha öszvérek lennének. Mindamellert tűzbe mennének érte. S vinné is őket a tűzbe, csak

Fremont habozik. Nem látja még érkezettnek az időt a támadásra. Félek, Lyon nem várja meg, amíg engedélyt kap *hozzá*... Nos, mit végeztél?

Zágonyi röviden beszámolt a beszélgetésről. Asbóth nem volt túlságosan elragadtatva.

-- Az asszony parádézni akar... -- jegyezte meg, de Zágonyi csillapította:

-- Nem ez a lényeges... Megszervezem a csapatot, és harcba viszem... Mindegy, hogy mi a neve!

-- Harcba ám, a St. Louis-i szépasszonyok ellen... -- felelte Asboth, de különben végrehajtotta a tábornok utasítását, és segítséget adott Zágonyinak.

Zágonyi augusztus 10-én toborzási felhívást tett közzé a lapokban, és falragaszokat nyomtatott. Nélkülük is villámgyorsan híre terjedt a városban, hogy különleges lovas testőrséget szerveznek, és találgatni kezdtek, mi célra. A feltételek azonban kedvezőbbek voltak, mint a többi csapattestnél -- magasabb zsold jobb egyenruha --, s így már másnap reggel tolongtak a jelentkezők a felvételi irodán. Zágonyi azonban nem asztal mellett szervezte csapatát, hanem kint, a tágas kaszárnyaudvaron.

Előbb mindenjelentkező lovát alaposan megvizsgálta: ép, egészséges-e, s alkalmas-e nehéz és fárasztó feladatok megoldására? Azután a lovas következett: hogyan üli meg a lovát, mennyire ura hordozójának? Tud-e vágózni, ugratni, egyetlen mozdulattal megállni, fordulni? Ágaskodó paripát megfékezni, s ha a ló füle mellett sütik el a puskát, melyikük riad meg jobban: az állat vagy a gazdája? Midőn mindezen feltételeknek megfeleleltek, következett a harci erények vizsgálata: célra lövés, rohamozás kivont karddal és útba tett szalmabáb vágótabáni elsuhintása...

Annyi volt a jelentkező, hogy már St. Louisban kitélt az első szakasz negyven embere. A többieket Cincinnatiban, Kentuckyban és Wisconsinban választotta ki. A százhatvan főből álló csapathoz több mint kétszáz jelentkezőt kellett visszautasítania, akik mind szintúgy alkalmasak lettek volna, de már nem jutott hely a számukra. Zágonyi azonban felíratta a nevüket, hogy a majdani harcokban elesők helyére meglegyen az utánpótlás.

Harcok helyett azonban, mint azt Asbóth megjósolta volt, egyelőre csak a parádézás jutott. A finom, sötétkék posztóból varrt egyenruhába öltöztetett testőrség csak akkor szállott lóra, amikor gyakorlatozott, vagy a tábornokot kísérte valamely szemlére, felvonulásra. Máskor gyalogosan, de kivont karddal őrt álltak ajtaja, háza előtt, s őrizték -- kitől is?

Mint Majthényi Tivadar, az egyetlen magyar a testőrségben megjegyezte: „Az újságoktól, nehogy az ólombetűk agyonüssék a generált!”

A fiatal hadnagy az új-budai farmokon nőtt fel, kemény munkában tanulva meg az élet keserveit, ha bárónak születik ugyan az ember, de földművelőként adatik meg emberré cseperednie. Nem tisztelt se rangot, se kort. Lelkesen állott az Unió zászlaja alá, mint egykor atyja a honvédszászló alá, de a harci dicsőségből egyelőre csak a szolgálat terhe jutott ki neki. S bizony volt is szavaiban némi igazság, hiszen a demokrata párti lapok nem mulasztottak el napot, hogy gunyoros megjegyzéseket ne tegyenek a republikánus tábornok testőrségére. Zágonyi már-már lemondott volna, de Asbóth türelemre intette:

-- Missouri határállam, amely még most sem döntötte el egészen, hogy melyik félhez csatlakozik... A tábornok számos hadjáratit tervet dolgoztatott ki velünk, csak még nem határozott, melyiket valósítja meg. De előbb-utóbb cselekednie kell, különben elveszítjük az államot.

A gárda -- mit tehetett egyebet? -- szolgált, és gyakorlatozott tovább. A nők gyönyörködve nézték őket, milyen nyalkák tüzes paripáikon, fényes egyenruhájukban, a férfiak pedig, katonák és polgárok, önkéntesek és farmerok egyaránt, pártállás szerint, dicsérték vagy szidták a tábornok „pretoriánusait” -- ahogyan a hajdani Róma császári testőrségéről gúnyosan elnevezték őket.

Ki tudja, mi lett volna a dolog vége, ha közben el nem szabadul a pokol.

A vörös Lyon csapataival kivonult a városból, délnyugatnak. Mindaddig menetelt, amíg ellenségre nem bukkant. Egy kis patak közelében, Wilson's Creeknél szembetalálkozott egy több mint *tízezer* főt számláló konföderációs haderővel. Lyonnak mindössze hatezer embere volt. Futárt küldött St. Louisba, és erősítést kért. Fremont azonban visszaüzent:

-- Ha harcot kezd, a saját felelősségére teszi!

Azután meggondolta magát, és elindított két ezredet Lyonhoz.

Melyik tanácsot kapta a „tükör mögül”? Az elutasítót, vagy a segítséget küldőt? Nem lehet tudni. De Lyon a két ezredet már sohasem látta meg.

Ha úgy kívánják tőle, hogy saját felelősségére kezdjen harcot, ám legyen! S hatezer emberével megtámadta a jóformán kétszer akkora ellenséget. Roham közben egyszerre három találat is érte: egy golyó bokája fölött fűrődött a lábába, egy a combján sebesítette meg. A harmadik a fejbőréből vitt el egy darabot. Azután kilőtték alóla a lovat. Arca falfehér volt a vérvesztéstől, de bekötöztette magát, és másik lovat kért

Szuronyrohamot vezényelt, és maga vágatott elől. A negyedik lövés a szíve táján érte.

Azonnal meghalt. Lehanyatló testét a segédtszjtje fogta fel karjában.

Csapatai, vezérük elestél látva, visszavonultak. Az ellenség nem üldözte őket; veszteségeik közel egyformák voltak: mindkét oldalon ezerkétszáz halott és sebesült. S a szörnyű testvérmészárlásban mindkét oldalon harcoltak és elestek Missouri, Kentucky, Iowa és Illinois fiai.

Lyon halála nagy megdöbbenést keltett. A Konföderáció kiadta tetemét, amelyet hatalmas tömegek részvéte mellett temettek el Connecticutban.

A kongresszusban pedig többen John Charles Fremont tábornokot okolták haláláért. Azzal vádolták, hogy noha volt elég katonája, és rengeteg hadiszert halmozott fel, nem küldött segítséget Lyonnak, hanem hagyta, hogy a vesztébe rohanjon. A vereség tovább nehezítette az Unió amúgy sem rózsás helyzetét.

Fremont levelet írt Lincolnnak Washingtonba:

„Nem akarom elveszíteni az államot, és egyetlen láb előnyomulást sem engedek az ellenségnek! Minden egyes körzetbe energiát és cselekvő szellemet oltottam...”

A St. Louis-i demokrata lapok pedig közben így írtak:

Legjobb fiaink elhullanak a Wilson's Creek-i véres csataterén, közben a fővezér palotájában tervezget, hangzatos kijelentésekkel leplezi tehetetlenségét, s katonát csak akkor lát, ha pretoriánusai elléptetnek előtte. Ugyan mitől fél a tábornok, hogy testőrséggel veszi körül magát, mint a régi és az új zsarnokok Európában? A városban nincs mitől tartania, a csataterén pedig a legjobb testőrség se véd meg az ágyúgolyótól! Ha ugyan a testőrség egyáltalában kimerészkedik valaha oda, ahol a kardok nemcsak villognak, de szúrnak-vágnak is!

Zágonyi párbajra akarta hívni a szerkesztőt, de Asbóth lebeszélte :

-- Fel se vedd, pajtás! Az itteni politika játékszabályaihoz az is hozzátartozik, hogy az ellenfelek kedvükre szidhatják egymást!

-- Az ellenfelek! -- háborgott Zágonyi. -- De itt saját oldalunkról szol a sértegetés!

-- Ők is ellenfelek. Nem ellenség. Nem lő, csak kiabál. Nem kell meghallani... Van bajunk úgysis elég...

Asbóth ekkor már tudta, hogy Fremont egy kiáltványon dolgozik. Ez hamarosan meg is jelent. Ebben a kiáltványban meghúzta a frontvonalat az állam közepén, és statáriumot hirdetett: mindenkit, akit ettől a vonaltól északra fegyverrel a kezében elfognak, haditörvényszék elé állítanak, és ha bűnösnek találják, agyonlövik!

Lincoln a proklamációt olvasva tüstént levelet írt Frémontnak: „Ha ön a proklamáció szerint agyonlövetne valakit, akkor a konföderációsok megtorlásképpen minden bizonnyal agyonlőnék a kezükben lévő legjobb emberünket; és ez így menne, embert emberért, a végtelenségig. Ezért elrendelem, hogy a proklamációra való hivatkozással senkit se lövessen agyon az én előzetes jóváhagyásom vagy beleegyezésem nélkül...”

Fremont egy hétig gondolkodott, azután küldte el válaszát az elnöknek. S ebben nem a levél, hanem a kézbesítője volt a fontosabb: maga Bessie Fremont utazott fel a fővárosba, angol komornája kíséretében. Két nap, két éjjel rázatta magát egy zsúfolt vasúti kocsiban, hogy a harmadikon Washingtonba érkezve bejusson Lincoln elé, és viharosan összevesszék vele. A proklamációban ugyanis arról is szó esett, hogy az ellenségként elfogottak rabszolgáit szabad emberré kell nyilvánítani. Az elnök azonban még nem látta elérkezettnek a felszabadítás idejét, és félt, hogy az ingadozó „határállamokat”, amelyek közt szintén voltak rabszolgatartók, Fremont kiáltványa az amúgy is nehéz helyzetben lévő Unió ellen fordítja majd...

-- Sir, a tábornok megvédi önnel szemben jogait! -- hadonászott mérgesen a zsebkendőjével Bessie az elnök orra előtt. -- Talpig férfi, és én a felesége vagyok!

Lincoln ezt egy pillanatig sem vonta kétségbe, de elveiből nem engedett. Azt azonban vállalta, hogy a kiáltvány módosítására nem Frémontot kényszeríti, hanem ő maga ad ki rendelkezést.

A helyreigazítás meg is jelent, de addigra Missourinak a Konföderációhoz húzó részén az ottani parancsnok, Jeff Thompson tábornok ellenkiáltványt adott ki: „Az állami gárda vagy a déli hadsereg minden egyes katonájáért, akit Fremont parancsára kivégeznek, felakasztatom, kínpadra vonatom és felnégyeltetem nevezett Abraham Lincoln egy-egy kegyencét!”

Forrt tehát az ellenség, és forrt az ellenzék is. De zúgtak Fremont hívei is. A tábornok pedig, látva, hogy Washingtonban nem kedves a személye, maga elé rendelte testőrparancsnokát, és kiadta nevezetes rendelkezését, amely utóbb a polgárháború egyik legfurább akciójához vezetett:

-- Minden nekem címzett okmány, legyen az nyílt kérelem vagy szigorúan bizalmas felsőbb utasítás, mielőtt kezembe adatik, felbontandó és elolvasandó. A legszigorúbban megtiltom, hogy olyan írás, utasítás, parancs vagy bármilyen más okmány, amelynek tartalma az, hogy engem a Nyugati Katonai Körzet parancsnokságából felmentenek, leváltanak, vagy abból bárminő más posztra áthelyeznek, kezeimhez kézbesíttessék. Ilyen iratot nem akarok látni, nem olvasok el, és nem veszek tudomásul.

Zágonyi a parancsot tudomásul vette, és közölte minden érdekelttel. Ezúttal Asbóth bosszankodott fölötte, és Zágonyi óvta:

-- Emlékezz, a mi szabadságharcunkban is mennyit ártott, hogy a politikusok bizalmatlanok voltak a tábornokok iránt...

-- Gyakorta nem ok nélkül -- felelte Kossuth egykori adjutánsa.

-- Bemet se szeretnék -- vágott vissza Zágonyi. -- Pedig ő volt talán a legjobb közöttük! .. Amíg Fremont nem mutatta meg, mit tud a csatatéren, addig bizalommal kell lennünk iránta...

S igaza van, hogy nem engedi magát egyszerűen lerázni, mielőtt tervei megértek volna!

-- A tervek készek -- felelte Asbóth. -- Mire vár még?

A vizsgálatra várt. Washingtonból bizottságot küldtek ki, hogy vizsgálja felül Fremont körzetét. Amíg anyagi-erkölcsi tekintetben tisztán nem állott, nem vonulhatott hadba: ebben igaza volt.

Cameron, a hadügyminiszter egy szárnysegéd tábornok kíséretében maga is leutazott St. Louisba. Tizenkétfélmillió dollár értékű hadfelszerelés eredetét és sorsát vizsgálták: kik és milyen feltételek mellett szállították az élelmiszereket, fegyvereket, hajókat, egyenruhákat, és kötöttek szerződést az erődítési munkákra? De semmiféle csalás, sikkasztás nem derült ki, és semmilyen címen sem lehetett Fremont ellen vádat emelni. Sőt éppen az derült ki, hogy a vizsgáló bizottság egyik tagja szerette volna korábban megszerezni barátjának negyvenezer egyenruha szállítási szerződését, de Fremont e kérést akkor elutasította.

Most pedig visszaüött: az illetőt letartóztatta és börtönbe csukta, a rá legtöbb átkot szóró St. Louis News című lapot pedig betiltotta. Bessie elégedett lehetett. Még akkor is, ha a vizsgálat a tábornok szemére vetette habozását és túlzott fényűzését. Tanácsolták, hogy főhadiszállását rendezze be egyszerűbben, és személyi testőrségét oszlassa fel... Fremont azt válaszolta, hogy gondolkozni fog a dolgon.

És akkor elesett Lexington.

Az indulatok keresztüzében ugyan ki tudná már hitelt érdemlően bizonyítani, hogy ennek is Fremont volt az oka? Az erődöt a chicagói ír brigád ezerhatszáz embere védte James A. Mulligan ezredessel az élén, húszezer főnyi ellenséggel szemben. De sem erősítést, sem felmentést nem kapott, s ezért az ostrom nyolcadik napján megadta magát. Washingtonban ez újabb vereséget megint Fremont számlájára írták.

Nem lehetett tovább habozni. Fremont táviratozott Washingtonba : „magam lépek akcióba...” Egyúttal maga elé rendelte Zágonyit.

-- Sajnálom, barátom, de útjaink elválnak. A háború nehezedik, és mindenkitől egyre súlyosabb áldozatot követel. Ahhoz, hogy ellenségeimet a csatatéren legyőzhessem, előbb el kell némítanom ellenfeleimet a hátam mögött. S ennek ön, illetve nagyszerű gárdája az ára... A testőrséget fel kell oszlatnom. Köszönöm eddigi szolgálataikat, és gondoskodni fogok arról, hogy mindenkit megfelelően kártalanítsanak!

Zágonyit nem érte váratlanul a hír, hiszen a testőrség elleni minden kirohanást jól ismert. Mégis, a jól felfegyverzett és begyakorlott egység feloszlását, amikor az Uniót úgyszólván egyik vereség éri a másik után, súlyos hibának látta.

-- Kár lenne katonáimat szélnek eresztetni... Hiszen még igazából lőport sem szagoltak! -- mondotta.

Fremont a fejét ingatta.

-- Sajnálom, őrnagy, de maguk önkéntesek, és ha azt nem tehetik, amire szegődtek, akkor nincs jogom másra kényszeríteni önöket. Ön és emberei szabadok. Ha a testőrség feloszlott, azt tehetik, amit jónak látnak.. . Beállnak az Unió más seregeibe vagy az én csapataimba; ezt már önökre bízom. Nálam megbízatásuk véget ért...

Ekkor kézbesítették a hadügyminiszter válaszát táviratára: „Az elnök örömmel hallotta, hogy ön sietve a cselekvés mezejére akar lépni. Azt üzeni, elvárja öntől a lexingtoni katasztrófa azonnali kiköszörülését!”

Fremont belátta, hogy cselekednie kell. S talán ezúttal nem a felesége ösztönzésére, hanem saját elhatározásából másította meg előbbi döntését:

-- Úgy határoztam, hogy megkezdem az előnyomulást. A hadjárat talán eltereli a figyelmet önökről. A gárdát nem oszlatom fel, de felmentem a személyem körül végzett teendőitől. Őrnagy úr, csapatát a hadra kelt sereghez osztom be. Önálló lovasegységként működhetnek, és remélem, sikerrel. Ha a harctéren bebizonyítják, hogy a testőrség nem csupán parádézni tud, hanem küzdeni és *győzni* is, akkor szervező és kiképző munkája nem volt hiábavaló... Akkor aligha lesz ember, bármely párthoz is tartozó, aki kétségbe merné vonni gárdája létjogosultságát...

Zágonyi felszabadultan lélegzett: erre várt! S már mióta!

Fremont kezet nyújtott neki.

-- Örnagy úr, keressen magának ellenséget! Sok szerencsét...

Október első napjaiban Fremont és hadserege elhagyta St. Louis városát, és elindult, hogy átlépje ama bűvös vonalat, amely láthatatlanul kettéosztotta Missouri államot, s elválasztotta az Északot a Déltől.. .

TIZENKETTEDIK FEJEZET A SPRINGFIELDI HALÁLROHAM

Ha jó hírt hozna!

Majthényi Tivadar hangos sóhaja százhatvan ember csendes óhajtását mondotta ki a hűvös missouri éjszakába... Pedig a táborban mindenfelé égtek a tüzek, hogy elűzzék a csontig hatoló őszi szelek nyirkosságát. A konyhán -- mozgó lovas csapat nem hordhatott magával tábori konyhát -- hosszú ágasfán sorakoztak egymás mellett a szűk fazék formájú amerikai „kondorok”.

Zágonyi a fiatalemberre pillantott, s átsuhant fején a gondolat: látott-e valaha is igazi kondért, pásztortüzet? Hiszen gyermek volt még, amikor apja, a menekült honvédtiszt magával hozta ide, Amerikába. Most annyi idős, mint Zágonyi volt, amikor bujdosásra kényszerült... És katona, amerikai katona, aki talán holnap, holnapután már nem is él...

A tábortűz nem tükör, s így önmagát nem láthatta benne Zágonyi. Elöttem fekvő, fakó akkori fényképén nem látszik meg rajta a tűnő idő, az erős férfikor; igaz, a szakáll sokat eltakar. S a kék egyenruha, egyszerű „polgári” szabásával az alakot is szerényebbnek mutatja, mint a fényes sujtásos, forgós, gombos huszárdolmány, huszárcsákó!

Tűnődött idő múlásán, harcok változásán Zágonyi a táborban, miközben amerikai -- ír, német, skót, angol -- katonái vacsorát főztek, fegyvert tisztítottak, daloltak. A sátrak kettős sora óriási fehér mérföldkövekként szegélyezte a rétet, hol a gárda lovai éjszakáztak, csendesen hersegtetve a füvet.

Ha jó hírt hozna... -- ismételte meg a sóhajt Zágonyi is, de csak magában, mert a parancsnok sose árulja el, hogy kétségei lehetnek. Zágoayi pedig aggódott, hogy nem talál ellenségre, nem tudja harcba vinni csapatát, s szélnek eresztik őket mégis. Keserves dolog lenne a puszta parádézás emlékével visszatérni a civil életbe, éppen neki, aki hírhedett csaták emlékét őrizte szívében, emlékezetében. Nem kívánta ő különösebben ezt a harcot, de vállalta; s ha már vállalta, végbe is viszi! Vagy... De miféle vagy lehetséges még?

A hírhozó nem akármilyen ember! Figyelmessy Fülöpöt a tábornok Asbóth tanácsára osztotta be Zágonyihoz. Asbóth sok magyar tisztet hívott az északi sereghez, egy tábornok alatt sem szolgált annyi volt honvédtiszt, mint Fremont alatt. Figyelmessy pedig különösen nevezetes személy volt, még Seward külügyminiszter is pártfogolta.

Zengzetesen magyaros nevet választott hazafisága jeléül, mivel máskülönben jómódú pesti német polgárcsalád fia volt, katonaiskolát végzett, s huszár lett. A szabadságharc alatt a Bocskai-huszárezred főhadnagyaként vitézségi érmet szerzett. Komárom feladásakor menlevelet kapott ő is, de visszatérve Pestre annyi foglyot szöktetett meg az Újépületből, hogy vérdíjat hirdettek a fejére. Sikerült Konstantinápolyba szöknie -- ott ismerkedtem meg vele én is -, majd az internált Kossuthhoz ment, Ázsiába. Részt kapván ama szerencsétlen kimenetelű összeesküvésben, amelyet Mack ezredes szervezett -- hadd ne beszéljek most

arról! --, Figyelmessy visszatért Magyarországra, s szerb disznókereskedőnek álcázva magát, milliószámba osztogatta Kossuth forradalmi kiáltványát. Hiába keresték halálra, nem sikerült elfogni őt. Baj nélkül hagyta el az országot másodjára is, és Olaszországban szervezett huszárezredet. Garibaldi a hősök hőségének nevezte. A polgárháború hírére eljött Amerikába, s mint annyi magyar társa, Frémontnál kötött ki. Amikor Zágonyi elindult ellenséget keresni magának, világos volt, hogy Figyelmessy Fülöp is vele tart; annál is inkább, mert ha álruhában ellenséget kell kikémleni, tapasztaltabb és jártasabb személyt e tevékenységben önála nem is találhattak volna!

Elhagyván St. Louist, Zágonyi csapata elvált a lassan, nehezen mozgó főszeregtől, s előrehatolt az Ozark-fennsík irányába, délnyugatnak. Missouri államnak már azon részén jártak, amely a Frémont húzta képzeletbeli határvonaltól délre esett. Ez ideig ellenséggel mégsem találkoztak, pedig a hadjárat célja éppen az lett volna, hogy kiűzzék az államból, s ezáltal Missouri egészét az Unió oldalára, hűségére térítsék.

Már ötvenmérőföldnyire megközelítették Springfielddet, s célszerűnek látszott, ha további kalandozás helyett előbb felderítik a terepet, nehogy csapdába fussanak. Springfield kisváros volt, alig másfél ezer lakossal; közelébe sem jöhetett például az illinoisi Springfieldnek vagy annak, amely Vermontban épült. Az Unióban sok-sok város hordott azonos nevet, képzeletből választottat vagy a Szentírásban szereplőt, de legtöbbször olyat, amelynek Európában is volt megfelelője. A bevándorlók, akár északra, akár délre, nyugatra vetette őket sorsuk, ahol megtelepedtek, azon helyet európai szülőfalujukról, városukról nevezték el. Ezért szokás óvatosságból a városnévhez mindig hozzátenni, hogy mely állambeliről szólunk...

A missouri Springfield, Green megye székhelye annyiban különbözött többi hat névrokonától, hogy jóval túl a Mississippi folyón épült, és fontos közlekedési útvonalak csomópontja volt. Aki Springfield ura volt, az hatalmas területeket ellenőrzött. Ezért kapta Figyelmessy ama feladatot, hogy lovas farmer képében jusson be a városba, s tudja meg, mekkora erők védelmezik.

A jó hír, amire Zágonyiék vártak, természetesen az lett volna, hogy végre Springfieldben konföderációs csapatokra bukkanak, de nem többre, mint amennyivel megküzdehetnek!

Figyelmessynek sikerült behatolnia a városba, és harmadnapra meghozta a „jó hírt”: legfeljebb ha háromszáz katona állomásozik Springfieldben, annak is kétharmada gyalogság...

-- Tehát kevesebben, mint mi vagyunk -- vont le az eredményt a jelentésből Zágonyi, mivel két gyalogos sem ér fel erőben egy lovassal, s így a százhatvan huszár nemcsak többre, de többnek is tartotta magát, mint a háromszáz déli katonát. -- Elfoglaljuk a várost - határozott Zágonyi, s már kiadta volna az indulási parancsot, amikor Figyelmessy tanácsolta:

-- Ne indulj, amíg a tábornoktól engedélyt nem kértél. Ha győzol, néki is jut így a dicsőségből, ha veszítesz, övé a felelősség.

-- Az utóbbit vállalom -- felelte Zágonyi --, de az előbbi nem tagadhatom meg tőle. Helyes, tehát jelentjük. S mert másra bízni nem akarom, azonkívül más egyhamar Fremont színe elé sem tud kerülni, te még az engedélyért. A sereg valahol itt kocog mögöttünk kétnapi járóföldre. Ha sietsz, egy nap alatt is megjáród ...

Figyelmessy aludt egyet, azután ismét útra kelt. Ha estére nem is, de másnap délre elérte a lassan előrehaladó sereg életét. Figyelmessy előbb Asbóthot kereste meg, beszámolt tervükről, azután a két tiszt együtt jelentkezett kihallgatásra Frémontnál.

A tábornok a déli pihenőn éppen levelet írt St. Louisba. Nem volt titok, hogy naponta futár vitte beszámolóit a feleségéhez, és Bessie tanácsa nélkül nem adott ki egyetlen rendelkezést sem. Persze én nem voltam ott, nem olvastam egyetlen sorát sem; meglehet, mind szerelmes levél volt csak, és a többi a tábornok ellenségei fogták rá. Annyi azonban igaz, hogy a levelet előbb megírta, s csak azután eresztette a két tisztet színe elé. Viszont a futárt visszatartotta addig, amíg őket meghallgatta... Talán azért: hátha olyan hírt hoznak, amely még a levélbe kíváncskodik. Ha így volt, nem tévedett.

Kedvetlenül hallgatta Figyelmessy jelentését.

-- A lovasság nyílt ütközetre való, nem egy város bevétele. Mire a főtérrre érnek, az ablakból valamennyiüket lelövöldözik -- mondotta, nem minden igazság nélkül.

-- Rohammal vesszük be -- válaszolta Figyelmessy. -- Springfield nyílt mezőváros, akadály nélkül lerohanható. Mire magukhoz térnek, már bent is vagyunk!

-- Aki még életben maradt... -- fűzte hozzá Fremont.

-- Háború van -- vont vállat Figyelmessy. -- Abban senkinek se szavatolják az életét!

-- Ha csak arról lenne szó -- ellenkezett tovább'a tábornok. Semmi szükségünk egy újabb hebehurgya vereségre!

-- De győzelemre annál inkább szükségünk lenne -- vetette közbe Asbóth. -- Az erők viszonylag kiegyensúlyozottak, és a gárdát hajtja a dicsvágy. Győzni akarnak, mert számukra más lehetőség nincs, és győzni is fognak. S ha mégsem... Négy szakasz lovas rohama legfeljebb csetepaté, de még nem csata. Erről Washingtonban se gondolnának mást...

-- Washingtonban mindig gondolnak valamit -- mondta keserűen a tábornok, de felhagyott az ellenkezéssel. -- Nem mondom nemet, de még igent sem. Hadd gondolkozzam a dolgon... -- ezzel bocsátotta el őket, s azt már senki se láthatta, feltörte az iménti levél pecsétjét, hogy hozzáírja az új leckét, vagy elküldte, ahogyan volt, s csak magában hánytá-vetette meg a végső engedély dolgát.

Akárhogyan esett is, harmadnapig tartott, amíg döntött, de akkor hozzájárult Springfield megrohanásához. Figyelmessy már nyergelt, és indult volna vissza lóhalálában a gárdához. Zágonyi úgyis aligha tudja mire vélni távolmaradását. Asbóth azonban nem engedte el. Hiába tiltakozott a jeles felderítő, az óvatos vezérkari főnök tudta, hogy a kormánykörök bizalmát élvező Figyelmessyt nem ajánlatos csatába engedni, mert ha baja esnék, a miniszterek arra haragszanak meg, aki oda eresztette, ahol a puszkagolyók füttyülnek. Maga mellett tartotta hát, és helyette egy vezérkari futárt menesztett Zágonyihoz a tábornoki engedéllyel.

Zágonyi azonnal haditervet készített, és felszedte táborát. Lassan, óvatosan nyomult előre. Ha eddig az volt minden vágya, hogy találkozhassak az ellenséggel, most éppen ellenkezőleg: iparkodott rejtve maradni, hogy annál nagyobb meglepetésként érje, amikor lecsap rá!

Csak éjszaka haladtak, míg ötmérföldnyire közelítették meg a kisvárost, amely a dombvidék egy völgyében feküdt, erdős, ligetes mezőkkel körülvéve. Zágonyi maga derítette fel a terepet.

Pirkadatkor, gyalogosan elhagyta a tábornok, és fától fáig lopódzva a dombok koronájáig haladt. Addig merészkedett, amíg remélhette, hogy nem ütközik ellenséges őrszembe, de a felkelő nap sugarainál áttekintheti a terepet. Ahogyan a hajnali pára lassan felszállt, kibontakozott előtte a jellegzetes közép-amerikai kisváros jókora, piacnak is alkalmas főterével, amely körül néhány emeletes épület állott. A város többi háza fából épült, s a főutca két oldalán sorakozott. Ez a főutca széles és poros volt, a beléje torkolló kurta mellékutcák azonban sártól csillogtak.

Gyors, döntő támadásra tehát csak a főutca vonala volt alkalmas. Ha oda sikerül behatolni, végig lehet vágatni a város közepéig is. Igaz, közben a rohamozó ki van szolgáltatva a házakból rázáporozó puskatűznek. De még mindig ez a célszerűbb, mint oldalról kerülni s beleveszni a sárba, a pajták, istállók, ólak zavaros útvesztőjébe. Nem, itt csak a huszáros roham segíthet -- gondolta Zágonyi, s szemben a főutca feléje eső végével, de kellő távolságban, a domb bokrainak fedezékében, töprengve letelepedett egy öreg tölgy alá, hogy haditervet készítsen.

A háború végére, mint a katonák mondták: „a háború földbe bújt...” Az ellenfelek földbe ásták magukat, fedezékeket készítettek, mert olyan puskákat gyártottak, amelyek egy kilométerre is elhordtak, ötszáz méterre pedig célozni is lehetett velük! De ekkor, 1861-ben még az angol meg a mexikói háborúban használatos huzagolatlan, hosszú csövű fegyverekkel lödöztek egymásra. A szakértő tábornokok szerint azokkal a muskétákkal valaki álló napon át lövöldözhetett százötven lépésről az ellenségre anélkül, hogy az egyáltalán észrevette volna! Ami persze tréfás túlzás, de annyi igaz, hogy akkoriban még nem a tüzelés pontossága, mint inkább sűrűsége tette az igazi s tetemes kárt az ellenfélben.

Zágonyi jól tudta ezt, de jól ismerte a csatavívás szabályait és szokásait is. A leggyakoribb eset az volt, hogy a két ellenfél valamely nyílt mezőn találkozott egymással, s már felvonulásuk, elhelyezkedésük a terepen eldöntötte, hogy melyikük támad, melyikük védekezik. A támadók vonulófélben tüzeltek, és menet közben töltöttek. Száz lépés távolságra az ellenségtől futásba csaptak át, és másodszor is kilőtték fegyverüket. Addigra oly közel értek a védekezőkhöz, hogy -- hacsak azok meg nem futottak -- kézitusája következett.

Ha odaértek a támadók. Mert a támadás ideje alatt a védekezők se tétlenkedtek. Két sorban állottak fel, az első sor térdelt, a második sor állva tüzelt. Nekik is éppen kétszeri lövésre jutott idejük.

Ha nagyobb ütközetet vívták, abban tüzéség is részt vett. Az volt a feladata, hogy a rohamot szétszórja. A tüzéség ellen pedig többnyire lovasságot vetettek be, hogy legázolja és kardélre hányja a tüzéseket. Később, hogy a puskákkal célozni is lehetett, a lovas rohamok megritkultak, és mesterlövészek vadásztak a tüzésekre. Zágonyinak nem voltak mesterlövészei, és nem volt tüzésége sem. Csak jó másfél száz lovasa, aki vágatni s vágatásban kardjával szúrni, vágni nagyszerűen tudott. Remélte, hogy a város védőinek, ha ugyan felkészülnek a védekezésre egyáltalában, még annyi eszközük sincs, mint neki. Elég ellenük egy huszáros roham, s mire fegyver után kapnak, már a városháza ablakában leng az Unió lobogója!

Feltekintett az öreg tölgyre, s utána talpra ugrott. Elkapott egy lehajló ágat, s felhúzódkodott rá. Közben elégedetten tapasztalta, hogy bár némiképp elernyedtek izmai a múltó évek során, az utóbbi hónapok lovasgyakorlatai igencsak megedzették; mindent egybevetve sem testi erejére, sem ügyességére nem lehetett panasza. Még két ággal feljebb mászott, s egy hajlatban lovagló ülésben megült. Hátát a törzsnek vetette. Zubbonya zsebéből kemény hátú jegyzőfüzetet és íróónt vett elő.

Megfigyelő helyéről kitűnően belátta a városszéli területeket. A domb aljában köves medrű patak kanyargott; nem mély, de sebes folyású. Könnyű lenne átugratni rajta, ha a partja nem lenne magas. Magában még ez sem akadály. Csakhogy a patakon túl alacsony léckerítés következett, amely a túl fekvő legelőt övezte. Amerikában ugyanis a réteket és vetéseket mind bekerítik, hogy az állat el ne bitangoljon, illetve az utóbbit össze ne tapossa. Jó lovasnak az alacsony kerítés sem okozott volna gondot, ha nincs előtte ott a part s az előtt a patak. Már így együtt a három... Zágonyi töprengve húzkodta a vonalakat füzetébe. Mégis ha az országutat elkerülve akar egyenesen a főutca torkolatába jutni, más rövidebb utat nem találhat... Ha a patakon, a parton és a kerítésen szerencséivel átjutnak, utána már a nyílt rét, majd amögött egy ritkás, könnyen átjárható erdő következett, s már rajta is lennének az úton...

Bezárta füzetét, visszatette a zsebébe írószerszámával együtt, leereszkedett a fáról, és visszatért a táborba. A kürtös éppen akkor fújta az ébresztőt.

Talán ha marad még egy fertályórát, többet is meglátott volna. Meglátta volna, hogy lent Springfieldben is ébresztőt fűnek, de nemcsak annak a pár száz katonának, aki ellen támadásra készült! Láta volna a távolban, a városba vezető út túlsó végén a kanyargó szürke egyenruhás menetoszlopot. (Akkor még, a háború elején a Konföderáció katonái szürke egyenruhát viseltek. Csakhogy a délieknek nem volt elegendő textilszövődéjük, a külföldi behozatalt pedig a szoros tengeri blokádnak gátolta, ezért a Szövet, katonaposztó hamarosan elfogyott, s jobb híján a déli katonák barna háziszőttesben vagy a halott északi katonákról lehúzott szedett-vedett uniformisban jártak.)

Látta volna mindazt, amiről így délfelé egy csupa hab lóról leszálló, verejtékező újabb vezérkari futártól értesült:

-- A tábornoknak biztos értesülései vannak arról -- lihegte a futár --, hogy Springfieldbe másfél ezer déli katona érkezik, vagy már meg is érkezett...

-- Az a meglévőkkel majd kétezer! -- füttyentett Majthényi, aki Zágonyi mellett állva hallgatta a hírt. A futár folytatta:

-- A tábornok legszigorúbb parancsa, hogy semmiféle támadást sem engedélyez! Egyébként mindez itt van írásban is... -- és átnyújtotta Asbóth pecsétetes levelét. Zágonyi töprengve futotta át: Asbóth rövid, tömör indoklással tájékoztatta arról, hogy Fremont miért tiltotta le a már engedélyezett támadást

A Konföderáció hírszolgálatára semmivel sem volt rosszabb az Unióénál. Amint Fremont elhagyta seregével St. Louist, tüstént hírt kaptak elindulásáról. Ránéztek a térképre, és minden útjába eső stratégiai állomásra, minden szóba jöhető támadási célpontra erősítést vezényeltek. Közöttük természetesen Springfieldbe is, amelynek fontosságát ők éppúgy ismerték, mint az északiak.

-- Zágonyiék a halálukba rohannak! -- kapott a fejéhez Fremont, s ezúttal oly őszintén esett kétségbe, hogy el lehetett hinni, valóban volt testőrparancsnoka fejét félti és nem a sajátját. Mert ha Zágonyiék a több mint tízszeres túlerő levágja,- abban a vereségben az ő rangja, jövője is odavész...

-- Még nem késő... -- vélte higgadtan Asbóth. -- Csak imént ment el a futár az engedéllyel... Még utolérhetjük. .

-- Imént? -- kiáltotta a tábornok. -- Már egy napja!

-- Van gyorsabb futárom is... -- mosolygott Asbóth, bár jókedve éppen neki sem volt. -- Ha nem sikerül is utolérnie az elsőt, magát a támadást még megelőzheti... -- Nem vesztegette tovább az időt. Tisztelgett, ment és intézkedett

Zágonyi sápadtan gyűrögette az utolsó pillanatban érkezett levelet. Ha nem óvatoskodik annyira, ha csak egy nap előnye lett volna, már nem itt az erdőben, hanem a springfieldi városházán fogadta volna tábornoka futárát! De a kincset -- a győzelmet! - érő egynapos előny elveszett, s neki engedelmeskednie kell. Pedig most, hogy a terepet bejárta, a lehetőségeket felmérte, ha nem várja meg, amíg a frissen érkezett és az erőltetett menettől fáradt déli gyalogság kipihen magát, és állást vesz fel, igen, még most sem lehetetlen, hogy bevegye a várost...

Mégis, ilyen körülmények között nem dönthet egyedül. Magához rendelte tisztjeit, James L. Foley kapitányt és William Dorsheimer őrnagyot. Majthényi Tivadar hevesen kikelt a tilalom ellen:

-- Már a katonák harcra készek! -- kiáltotta. -- Ha örökké csak habozunk, mérlegelünk, sohase nyerjük meg a háborút!

-- De halott katonákkal sem -- felelte csendesen a kapitány. Az őrnagy töprengett.

-- Gyalogos túlerő lovassággal szemben önmagában még nem döntő -- mondotta. -- De több mint tízszeres túlerő... az már egyenlőtlen küzdelem. Nem kilátástalan persze, de mindenképpen egyenlőtlen. .. -- és várakozóan Zágonyira tekintett.

-- S a kapott parancs megszegése -- szúrta közbe a kapitány. Zágonyi rátekintett.

-- Fegyelem nélkül nincs háború, ez igaz -- mondta. -- De győzelem nélkül sincs. Következésképpen nem az a kérdés, hogy a parancsot végrehajtsuk-e vagy megszegjük, hanem az, hogy van-e reményünk a sikerre, ha támadunk, vagy pedig esélyünk sincs rá. -- Az őrnagyhoz fordult. -- Az egyenlőtlen erőviszonyokat bizonyos feltételek mellett ki lehet egyenlíteni...

-- Bizonyos feltételek mellett -- ismételte vissza az őrnagy. -- Csak nem látok eleget belőlük.

-- Vegyük sorra -- bólintott Zágonyi. -- Az ellenség számbeli fölényével mit tudunk szembeállítani? Először azt, hogy fáradtak. Nem lovon jöttek, s minél hamarabb küldik őket csatába, annál kevesebbet érnek. Azaz minél tovább habozunk, annál erősebbek lesznek. Másodszor azt, hogy sejtelmük sincs arról, hogy mi itt vagyunk. Ők csak a főszeregről tudnak, amely lassabban mozog. Egyelőre nem is számítanak támadásra. Ha gyorsan támadunk,

váratlanul éri őket, védekezni se tudnak, ha nagy erővel támadunk, azt hiszik, sokan vagyunk. S ha egyszer megingattuk őket, futásnak erednek. Minél többen vannak, annál inkább futnak, mert a pánik hamarabb fog el ezer embert, mint tízet. Ennyi szől mellettünk.

-- S ez kiegyenlíti az ellenség fölényének mondjuk felét... bólintott a kapitány. -- Hátravan még a másik fele.

-- Marad a hősi halál! -- kiáltotta erre Majthényi. -- Az se szégyellnivaló!

-- Csak értelmetlen -- húzta el a száját az őrnagy.

-- Van még egy, ami kiegyenlítheti a túlerő másik felét -- folytatta gondolatsorát Zágonyi, egyben elvágva a szükségtelen személyes vitát. -- A katonák szándéka. Önök, uraim, kétségtelenül kitűnő tisztek, de nem szolgáltak, nem szolgálhattak forradalmi hadseregben, mivel szerencséjükre egy szabad ország polgárai. A francia forradalom rongyos hadsereggel verte vissza három ország támadását. A magyar szabadságharcban frissen toborzott, éppen csak kiképzett honvédekkel győztünk le gyakorlott reguláris seregeket...

-- De nem tízszeres túlerőt -- vetette közbe Dorsheimer.

-- Az igaz -- ismerte el Zágonyi. -- Ámbár ha az a kevés, ami megvolt, nagyobb egységben és világosabb célokért harcolhatott volna... De hagyjuk a múltat. Nem Magyarországon, hanem Springfieldnél állunk. S csak akkor maradunk állva, ha a katonák is úgy akarják. Mert ha egyáltalán szó lehet támadásról, csak úgy lehet, ha a katonák *önként* vállalják. Erről pedig meg kell őket kérdezni.

-- Aki itt van, az mind az Unió védelmében fogott fegyvert mondta Majthényi. -- És nem hátrál meg semmiféle ellenség elől!

-- A hazájáért mindenki bátran onthatja vérét -- zárta le a vitát Zágonyi. -- De a parancsnoka vakmerőségéért senki...

Sorakozót fúvatott, és odaállott a katonák elé.

-- Önkéntesek! -- mondotta. -- Most jött a hír, hogy az ellenség erősítést kapott, s megszállta a várost. Elhatároztam, hogy mégis megtámadom, mert ha gyorsan és állhatatosan csapok le rá, megfutamíthatom. De senkit, aki ide önkéntesen, saját jószántából jött, nem kényszeríthetek arra, hogy parancsra nekirohanjon a túlerőnek! Felszólítok hát mindenkit, hogy aki nem akar velem jönni, az szálljon le a lóról. Bántódás ezért nem érheti.

Elhallgatott és várt. Senki se mozdult. Éljent se kiáltottak, de meghátráló se akadt. Az egész csapat elszántan állott parancsnoka mögé. Már nem azért, mert ha nem találnak maguknak ellenséget, akkor feloszlatják a gárdát. Már nem a múltért akartak harcolni, a szép egyenruháért, a magasabb zsoldért. Már a hazájukért sorakoztak fel, már a bátorság szorítottatta velük marokra a fegyvert.

Az első sorokban állók hallhatták a csendben, amint Zágonyi a tisztjeihez fordult.

-- Nos, uraim! Úgy látszik, a tábornok visszavonó parancsa későn érkezett. A támadást immár nem állíthatom meg... -- A csapathoz fordult ismét, és felemelte a hangját: -- Köszönöm, fiúk! Most hát előre! Pirkadatkor támadunk!

Erre már hatalmas éljen lett a válasz. A sor föloszlott, s mindenki ment, hogy fegyverét a harchoz rendbe tegye. Zágonyi pedig még egyszer átgondolta haditervét, és alkonyattal felderítőket küldött ki, hogy megállapítsák, milyen állásokat foglalt el a napközben érkezett újabb déli haderő. A felderítők dolga nem volt túlságosan nehéz, mert a déliek nem sejtették még, hogy az ellenség ilyen közel jár, s gondatlanul ülték körül tábornözeiket. Csak tessék-lássék állítottak őrséget, a felderítők a sötétség leple alatt hajításnyira közelítették meg táborukat

Jelentésük azonban -- az ellenség gyanútlanóságán kívül -- nem -sok jót ígért. A déliek szintúgy jól tudták, hogy merről közeledhet és támadhat Fremont serege, és a főutca végén, az erdő mögött ütöttek tábor. Az erdő jó fedezéket, előtte a rét jó kilátást, az előtt a kerítés és a patak jó védelmet jelentett a számukra. Ha a támadók, kihasználva számbeli fölényüket, esetleg körülkerítik a várost, a védők táborukból kiindulva szárnyakat vonhatnak a házak köré. Arra, hogy a főereg előtt egy maroknyi csapat készül vakmerő támadásra ellenük, nem is gondoltak.

Zágonyi a felderítők jelentését egybevetve saját feljegyzéseivel módosította támadási tervét. Belátta ugyanis, hogy ha széles rajvonalban kel át a patakon, a kerítésen, és átszeli a rétet, mielőtt az erdőt elérné, a fák között pillanatok alatt rajvonalba fejlődő déli puskások tüze embereinek és lovainak felét harcképtelenné tenné. Nincs az a váratlan roham, nincs az a gyors ló, amely a sűrű és erős puskatüzet megelőzhetné. A frontális támadás tehát esztelenység lenne, kerítésre pedig a terep alkalmatlan...

A csata után készült és az újságokban megjelent rajzok mégis így, széles rajvonalban örökítették meg a rohamot. De hát az újságrajzolók már csak akkor érkeztek a helyszínre, amikor minden végbement, s az ütközetet legfeljebb az elbeszélések alapján vetették papírra. Márpedig roham közben senki se azzal törődik, hogy emlékeit gyűjtse, hanem rohan és harcol. Csoda-e, ha azután az utólagos elbeszélések pontatlanok, s olykor ellent is mondanak egymásnak?

Szerencsére én attól tudom a történeteket, aki eltervezte, és végbevitelüket vezette, magától Zágonyitól. S így a hihetetlen csupán látszatra lesz azzá: a vakmerőséghez okos haditerv és jó vezér is társult.

Pirkadatkor a lovas csapat -- nem nevezhetjük többnek, mint csapatnak! -- táborot bontott, és átkelt a dombokon, hogy megközelítse a várost. Óvatosan leereszkedtek a lejtőn, s csak azután sarkantyúzták meg lovaikat, hogy elegendő lendülettel vágassanak át a patakon s fel annak meredek partján. A lódobogást ekkor már a déliek is meghallották, és riadót fújtak. Éppen csak annyi idejük volt, hogy -- mint Zágonyi számította -- rajvonalba fejlődjenek az erdőben. A fák mögé állottak, és megtöltötték puskaikat.

Csak hogy Zágonyinak esze ágában sem volt ugyancsak széles rajvonalban -- ahogyan a rajzok mutatják, és a déliek várták rohamozni! Ha jól szemügyre vesszük a rajzokat, láthatjuk rajtuk, hogy bal felől a kerítés elhajlik a pataktól az erdő felé, s egy másik kerítéssel együtt amolyan útfélét alkot. Előtte a patakpart is laposabb, nyilván gázlónak, átkelőhelynek használták e részt. Zágonyi itt kelt át a patakon, méghozzá menetoszlopban -- persze vágató

menetoszlopban. S innen, a bal sarok felől rúgtatott neki a kerítésnek is. Az oszlop jóval kevesebb célpontot nyújtott a védekezőknek, mint adott volna a széles rajvonal. S kevesebb védőnek is, lévén az akkori gyatra puskákkal legfeljebb azok számára elérhető, akik az erdő innenső, azaz bal végében állottak. Hiába volt előttük a rét, az erdő középső szakaszán és túlsó végében álló puskások csak nézhették a messziről érkező, keskeny rohamoszlopot, kilőni sem volt érdemes a puskájukat.

Ennyi és nem több kellett hozzá, hogy Zágonyi emberveszteség és lendületveszteség nélkül keljen át patakon, kerítésen, és kiérjen a rétre. Lett volna ellenszer erre is, a déli oldalon is jó szemű tisztek állottak, de mire addig eljutottak, hogy a szükséges parancsokat kiadják, a fergeteges roham már a mező közepéig ért. A meglepetés taktikája és a roham szokatlan formája újabb időnyeréshez juttatta a támadókat. Ezzel az idővel pedig már kijutottak a rét közepére.

S ott Zágonyi elkiáltotta a parancsot:

-- Csapat szét! Roham!

A tisztek utána kiáltották:

-- Csapat szét! Roham!

A kürtös jelt fújta, és a négyes sorokban robogó menetoszlop egyszerre szétnyílt, mint a legyező!

Szétnyílt, és vágta csapott át. A lovasok szorosan lovuk sörénye fölé hajoltak, hogy kisebb célpontot nyújtsanak, és kardjukat előrszegezték.

Az erdő fái közül fehér füstpamacsok csaptak ki, s elnyújtottan olvadtak össze a dördülések. Két ló felbukott, de a roham megtorpanás nélkül zúdult tovább, előre.

S mert a sarokból jövet átlósan szelte át a rétet, balszárnya a sortüzet követő pillanatokban már elérte az erdőt, és fergetegként zúdult a fák között meghúzódókra, akiknek nem újratölteni, de védekezni sem maradt idejük. Akit a kardok elértek, lehanyatlott. Lövedéssel a támadók nemigen foglalkoztak. Mint utóbb kiderült, a legtöbb veszteséget a délieknek a kardvágások okozták.

Akit a roham élve hagyott, az vagy meglapult a bokrok között, vagy menekült. A déli parancsnokoknak választaniuk kellett: a még ép jobbszárnnyal a balról áttörők ellen vegyék fel a harcot, vagy a legyező feléjük közeledő végével forduljanak szembe. Ha az előbbi cselekszik, letiporják őket innen, ha az utóbbit, bekerítik onnan. Nem tehettek mást, visszavonulót rendeltek el. A kürtjelek felharsantak, s hangjukra még azok a szürke kabátosok is, akik eddig kitartottak, menekülni kezdtek.

Már az egész rajvonal elérte az erdőt. A rohamozók azonban csupa-csupa hátat láttak. Amelyiket elérték, arra rásuhintottak, aki fa mögé bújt, vagy a ló lába alá került, azt sorsára hagyták. Senki időt nem mért -- harc közben kinek lenne arra ideje?! --, de az egész roham, az első nekilódulástól az első házakig, aligha tartott tíz percnél tovább. De ahol a halált osztogatják, ott egy másodperc elég, hogy az imént még viruló emberből sápadt halott legyen!

A roham tehát sikerült, de a csatát még mindig nem nyerték meg. Ha a visszavonulókat -- igazában futókat -- erős kézzel megállítják, a város első házai között rendbe szedik, vagy akár a főtérig visszavonva újra csatarendbe állítják, akkor a rémület elmúlik, és a sokszoros túlerő érvényre jut.

Csak hogy a déli tiszteknek sejtelmük sem volt arról, hogy ki támadta meg őket. Arra nem is gondoltak, hogy mindössze egy lovas csapat állanak szemben! Olyan ember józan ésszel fel nem tételezhet, hogy a százhatvan megtámadná a kettőezret! Sokkal inkább valószínű, hogy a hírszerzők tévedtek, és maga Frémont érkezett meg seregével előbb, semmint várták! S menetből, rohammal akarja bevenni a várost. Ha így van, a kétezer van kisebbségben a legkevesebb húszezres északi hadsereggel! Szembeszállani örültség...

De ha Fremont támad, hol vannak az ágyúk? Se a lovasroham előtt, se utána egyetlen északi ágyú el nem dördült! Miféle ostrom az, amely tüzéség nélkül támad egy városra?!... Semmi kétség, csapda ez! A roham elterelő hadművelet csupán, hogy az igazi támadást leplezzék vele!

Honnan várják az igazi támadást?!

Ez volt az a pillanat, amelyben a déli parancsnokok elvesztették a fejüket.

S ez volt az a pillanat, amikor Zágonyi megállította katonáit, akik meghúzták a kantárszárat, s már kanyarodtak vissza az erdő felé, hogy megkeressék a még talpon maradtakat. Az erdő pedig telve volt jajgató sebesültekkel és nagyon csendes halottakkal.

Zágonyi nem tudta, miféle kétségek késztetik habozásra és hátráltatják a döntésben az ellenséges parancsnokokat. De tudta, hogy a megfutamított ellenség még nem vert ellenség is.

-- Tovább! Tovább! Tovább! -- kiáltotta vitézeinek, s új rohamra sarkallta őket.

-- Tovább, tovább, tovább! -- vették át a jelszót a tisztek, és alárendeltjeiket keresték a porfelhőben.

A csapat felhagyott a keringéssel, a tisztek nyomába szegődött, és vágatott tovább a széles főutcán, újabb, irgalmatlan porfelhőt kavarva-húzva maga után, be, egyenesen a város főterére. Ha valaki megszervezi a védelmet, egy szál se marad talpon közülük, mire odaérnek.

A déli kürtök azonban egyre a visszavonulót fújták, amiből, a katonák azt hitték, hogy már nemcsak előttük, hanem mögöttük is az ellenség! Visszavonulás helyett rémült menekülés következett. A város lakói házaikba zárkóztak, amelyiknek volt pincéje, annak lakói odabújtak a várható ágyúzás elől. Senki nem törődött a menekülőkkel, senki nem nyitott ajtót, kaput nekik. Futottak a zárt kapuk, magas kerítések között, be a mellékutcákba, ki a pajták közé, a sáros mellékutcákon, ösvényeken át, míg kiértek valamerre a városból. S ott be a csalitba, az erdőbe, szanaszét...

A második rohamnak már sebesültje sem volt: a volt testőrök átestek a tűzkeresztségen, és ellenállás nélkül vették birtokukba a várost. Nagyobb csatát látott már a történelem nem is egyet, hősieket hasonlót, szintúgy sokat. De vakmerőbbet keveset.

Az emlékezet főként éppen ezért, vakmerőségéért őrizte meg, a valószínűtlen valóra válásáért. De én mégis azt mondom, nem egészen úgy volt. Úgy csak a lepke, az éji bogár rohan neki a lángnak; vakon. S az nem dicsőség.

Ebben a vakmerőségben azonban *terv* is volt. A nemcsak bátor, de *értő* katona nagyszerű haditerve, amely lehetőséget teremtett ahhoz, hogy a vakmerőségből ne legyen ostobaság -- és halál. Nagyobb csatát is tervezett s elvezényelt volna, én megítélni nem tudom. *Ezt* a csatát azért nyerte meg Zágonyi Károly barátom, mert nemcsak a szíve, az esze is helyén volt

A többi már ment, mint szokott

A kétemeletes városháza lapos tetejére felhúzták az Unió csillagos lobogóját, a kevés foglyot a városi tömlőcbe terelték, az erdőben bujkálókat pedig futni hagyták; hadd ériék el a megtépázott, visszavonuló sereg maradványait a völgy túlsó végében.

Összeszedték a halottakat. A védők ezernyolcszáz katonájukból százhusz halottat veszítettek, de a rohamozók vesztesége sem volt csekély összlétszámukhoz képest. Tizenhat halottat tettek festetlen deszkakoporsókba s temettek el három nap múlva.

Alig ült el a harc, Zágonyi tüstént futárt menesztett a főszereghez üzenettel: „Springfield az Unió kezén van, szorosan! Ha nem eresztjük ki belőle, vele együtt hozzánk csatlakozik most már *egész* Missouri állam!”

Fremont a hírt megkapva nem szólott a parancsmegszegésről egy rossz szót sem. Ama győzelmet hozták meg neki, amire az Uniónak már nagyon nagy szüksége volt. Mondhatnánk, hogy néki is. De öneki már későn érkezett, csak ezt még nem tudta.

Azonnal menetparancsot adott az egész seregnek, s harmadnapra csapatai előőrseivel megérkezett a városba. Mögötte, ellenkező irányba futárok szaladtak szét, hogy vigyék a hírt St. Louisba, vigyék a legközelebbi távírdába, onnan a fővárosba, s világgá repülhessen a springfieldi halálroham és győzelem dicsősége, öröme!

-- Melyhez hasonlót -- jegyezte meg a tábornok -- csak a krími háborúban láthattunk a múlt évtized elején! Az angol lovasság balaklavai halálrohama mérhető csak Zágonyiék hőstétéhez!

Az Uniót hamarosan bejárta a huszáros roham története. Megírták az újságok, megverselték a költők, utóbb felfestették a Capitolium kupolájába is. Akkor keletkeztek a hírlapokban azok a rajzok is, amelyek egyikét már említettem. Közülük való az is, amely az elesett hősök temetését ábrázolja. Fremont és vezérkara jelenlétében folyt az egyszerű, de katonás temetés. A rajzoló alighanem jelen lehetett a szertartásnál, mert nagy pontossággal tette papírra ónjával a városházát, tetején a zászlóval, átellenben egy épületet kiégett, romos falaival, reánk bízva a találgatást: vajon a roham csatáinak áldozata lett az épület, vagy már korábbi vést látott?

Szemben egy timpanonnal ékített oszlopos ház állott, a városháza mellett pedig a fogadó, amelynek tornácán springfieldi polgárok nézték a szertartást. Még a fabódé is látható a rajzon a városháza előtt, annak háta mögül sorjázna ki a koporsóvivők hosszú oszlopban, s viszik körbe a téren gyászos terhüket a felsorakozott katonaság négyszöge előtt. Középen Fremont és vezérkara ül lovon, hogy megadja a végtisztességet az elesetteknek. Mellette Zágonyi ül

egyenes derékkel, komoran a lován. Nem látszik rajta, hogy győzelmes csata hőse, akinek a nevét ekkor már országszerte ismerik, emlegetik!

„Őrnagy úr, keressen magának ellenséget!” -- messze mögötte már a felszólítás, mögötte a teljesítés is. Előtte csak a koporsók.

S mi lehet még előtte?... Nem itt Springfieldben... Valahol az években, valahol a jövőben...

A háború folyik tovább, rendületlenül. Nem kell már keresni az ellenséget. Ha ma és itt megfutott, holnap szembejön bizonyosan. És sehol sincs felírva, mit hoz magával!

Október 28-án volt a temetés. November 2-án magányos lovas közeledett a városhoz. Az őrség kiáltására fehér kendőt tűzött a karabélyára, s úgy ügetett tovább. A déli ültetvényesek ruháját viselte, széles karimájú kalapot, fényes csizmát, finom szövetkabátot.

-- Vezess a parancsnokhoz -- mondta kurtán az őrségnek, és igazi déli úriemberként többet ügyet sem vetett reá.

A katona az ügyeletes tiszt elé vezette.

-- A tábornokkal akarok beszélni -- mondotta.

-- Előbb talán lenne szíves megmondani, hogy kicsoda ön, és mi mondanivalója van -- kérdezte a tiszt. Az idegen azonban fejét rázta.

-- Sajnálom, de önnek egyikre sem adhatok felvilágosítást. Jelentse, hogy vonalaikhoz érkeztem, és híreket hoztam. De csakis a parancsnoknak.

Az ügyeletes tiszt belátta, hogy nem sokra megy vele, és jelentette a furcsa idegent Asbóthnak. A vezérkari főnök maga elé vezettette az idegent.

-- Asbóth Sándor vagyok -- mondotta neki. -- Az északnyugati hadsereg vezérkari főnöke. Kicsoda ön, és mit óhajt?

-- Bizonyos fontos híreket hoztam a lázadó csapatokról -- felelte az idegen.

-- Helyes. Szíveskedjék közölni őket.

-- Csak a tábornokkal közölhetem.

-- Tartok tőle, erre nem lesz módja, hiszen még személyét sem fedti fel.

-- Úgy hát dolgom végezetlenül maradok -- felelte az idegen rendíthetetlen türelemmel.

Asbóth némi töprengés után bólintott.

-- A tábornok elé így mégsem bocsáthatom. De jelentést teszek kívánságáról -- mondotta.

-- Türelemmel várok -- válaszolta az idegen, és leült Teltek-múltak az órák. Asbóth csak a szokásos ebéd utáni eligazításon tett említést Frémontnak a furcsa idegenről.

-- Nem merénylő? -- kérdezte a tábornok gyanakodva.

-- Motozás nélkül úgysem engedném ön elé -- mondta Asbóth.

- Hát tegye meg, és azután hadd lássuk -- egyezett bele Fremont a kihallgatásba. -- Háborúban minden lehetséges, és nekünk nincs jogunk elszalasztani egy fontos értesülést

Késő estig várakoztatták az ültetvényes külsejű idegent. Akkor Asbóth egy adjutánsal udvariasan, de határozottan megmotoztatta.

-- Nem lett volna elég, ha becsületszavamat adom, hogy nincs nálam fegyver? -- kérdezte gúnyosan az idegen. Asbóth szelíden ránézett és elmosolyodott

-- Bizony nem -- válaszolta. -- Mert ha ön úriember, akkor nem áll szándékában merényletet elkövetni a tábornok ellen. Ha azonban nem úriember, akkor célja érdekében habozás nélkül megesküszik hamisan is.

-- Bámulatra méltó logika! -- csodálkozott az idegen. -- Meg fogom őrizni emlékezetemben -- és belépett a főhadiszállás irodájába, ahol Fremont egy hosszú asztal végén ülve várta. Asbóth megállott az ajtóban. Hármójukon kívül más nem volt a helyiségben.

Az idegen, megpillantva a tábornokot, kigombolta kabátját, és fejteni kezdte a bélését. A varrás felszakadt, és egy pecsétes irat került elő. A motozó tiszt csak valamely rejtett fegyver kemény vasa után tapintott, s a puha iratot nem érezte meg.

Átnyújtotta az iratot Frémontnak.

A tábornok feltörte a pecsétet, és idegesen széthajtogatta. Egy pillantást vetett az aláírásra, és elsápadt.

„A. Lincoln” -- ez állott az irat alján. Olvasatlanul lecsapta az asztalra.

-- Sir, hogyan juthatott ön át az előőrseim vonalán? -- kérdezte indulattal.

-- Mint említettem már, azzal jelentkeztem, hogy a lázadó vonalak mögül hoztam hírt...

-- Ezt nem onnan hozta! -- vágott a szavába Fremont, és intett. -- Egyelőre távozhat. -- Asbóthnak azonban azt mondta: -- Ön maradjon.

Midőn magukra maradtak, a tábornok két ujjá közé fogta a még mindig olvasatlan okiratot

-- Fölteszem, tudja, mi áll benne... -- nyújtotta Asbóth felé.

-- Hiszen még ön sem olvasta el! -- csodálkozott Asbóth.

-- Csak az aláírást. Nekem az elég volt.

A vezérkari főnök átvette az iratot, és ő is először az aláírásra pillantott. Az elnök neve láttán neki sem maradt kétsége a levél tartalma iránt. Aki hozta, a déliek ruháját viselte, s aki írta, az

északiak elnöke volt. Asbóth pedig jól emlékezett még Fremont parancsára: tilos okmányt kézbesíteni neki, amelyben leváltását közlik.

Fremont parancsáról azonban Washingtonban is tudtak.

Asbóth átfutotta Lincoln udvariasan szemrehányó sorait a tábornok halogató taktikájáról és azon kifejezett óhajáról, hogy az északnyugati hadsereg vezérletét másnak adja át

Visszaadta az iratot Frémontnak, és magára hagyta a tábornokot. Mit is mondhatott volna neki?

Az idegen még kint várakozott

-- Különös módját választotta a futárszolgálatnak! -- mondta neki, nem minden indulat nélkül. Az idegen elmosolyodott. Feladatát teljesítve már nem kellett lepleznie magát

-- Sajnálom, ezredes úr -- felelte --, de nem rajtam múltott. Ha Fremont tábornok nem kényszeríti rá fölötteseimet e szokatlan eljárásra, nekem eszembe sem jutott volna. De Fremont tábornok hatalma nagy; még az elnök se tud neki nyíltan parancsolni. Curtis tábornokra bízta, hogy a felmentő okiratot *mindenáron* juttassa el a főparancsnokhoz. Curtis tábornok St. Louisban vette a parancsot, három hiteles másolatot készített róla, s mind a hármát másmás úton indította el. A jelek szerint én értem ide elsőnek... Vagy egyetlenként

-- Bizonyára kitüntetik érte...

A tiszt -- mert hiszen ezek szerint az idegen az Unió tisztje volt -- kihúzta magát.

-- Nem szolgáltam rá, hogy gúnyolódjék fölöttem, ezredes! mondotta. -- Parancsot kaptam és végrehajtottam... S ha már a szemrehányásnál tartunk, önöknek van rá a legkevesebb okuk; amit éppen ez a felmentő irat bizonyít, amely nem ok nélkül keletkezett. Pedig Lincoln elnök, elárulhatom önnek, az utolsó pillanatig türelmes volt. Azon szóbeli utasítással küldötte a felmentést Curtis tábornokhoz, hogy abban az esetben, ha Fremont tábornok a futár érkeztekor személyes vezényletével csatát vívott, győzelmet aratott, vagy ütközetben áll, végső esetben pedig éppen ütközetre készül -- az okmányt ne kézbesítsék neki!

Asbóth felvonta a szemöldökét

-- Uram! ön Springfieldben van e pillanatban! Abban a városban, amely ez okmány keltezésekor még a lázadók kezén volt! A tábornok elfoglalta! Csapatái győzelmet arattak! Hogyan merte mégis kézbesíteni?!

Most a tiszt mosolyodott el gúnyosan.

-- Ön nem figyelt kellően a szavaimra, ezredes úr -- mondotta. -- Az elnök utasítása úgy szólt, hogy ha a tábornok *személyes vezényletével* vívott győzelmes csatát... Nos, amint tudom... amint *az egész ország* tudja, Springfieldet Zágonyi őrnagy foglalta el. Még hozzá a tábornok... hogy úgy mondjam... tudomása nélkül...

Asbóth Sándor belátta, hogy hiába vitatkozik. Fremont tábornok leváltása elhatározott dolog, s mögötte olyan politikai véleménykülönbségek húzódnak, amelyekbe néki, harcoló

katonának nincs se belepillantása, se beleszólása. Frémontot sokan szeretik, hisznek benne, és bukása bizonyosan nagy felháborodást vált majd ki azok között, akiknek nem tetszik. De saját magának kénytelen volt bevallani, hogy a tábornok mind ez ideig inkább szavaival, mint tetteivel szolgált csak rá a bizalomra; s háborúban a tettek számítanak...

Meg az áruhás tisztnek is igaza volt: Springfieldet Zágonyi foglalta el.

Az események ezután már gyors ütemben követték egymást. Fremont visszatért St. Louisba, és a parancsnokságot Hunter tábornok vette át. Elkészítette a felvonulási terveket New Orleans elfoglalására, és felküldte a fővárosba jóváhagyás végett. Felderítőket küldött ki a Springfieldből elmenekült konföderációs csapatok helyzetének megállapítására, és egy napon maga elé rendelte Zágonyi Károlyt is.

Hunter száraz, szigorú hivatásos katonatiszt volt. A jelentkező lovasparancsnokot udvariasan fogadta, hellyel kínálta, de maga nem ült le, hanem hátratett kézzel fel s alá sétálva előtte, beszélt hozzá. Szavai egyhangúan kopogtak, mint a távírógép billentyűi.

-- Őrnagy úr, ön jelentős haditettet hajtott végre, amelyért köszönet és kitüntetés illeti meg. Egyik sem fog elmaradni. Még akkor sem, ha ön is, én is tudjuk, hogy cselekedetével függelemsértést követett el. Az eredmény ezúttal önt igazolta, ami azonban nem biztosíték arra, hogy minden függelemsértés megengedhető. Nem indiánháborút vívunk, hanem kemény, nehéz hadjáratot, egyenlő erejű ellenféllel. A győzelmet nem vakmerő és kockázatos lovasrohamok fogják meghozni, hanem gondosan tervezett és végrehajtott hadműveletek. Ön most többszörös túlerőt győzött le, de ez ne tévessze meg: ebben a háborúban mégis a túlerő fog győzni. Annak kell győznie, mert ez a dolgok rendje. S a túlerő végső soron a mi oldalunkon lesz... Tud követni?

-- Teljes mértékben, tábornok úr -- felelte Zágonyi, és hozzátette: -- Mi több, mélységesen egyetérték önnel. Amit tettünk, bár távolról sem elgondolás és terv nélkül tettük, bizonyos értelemben mégis rögtönzés volt, amelyre a helyzet, a szükség kényszerített bennünket.

-- örülök, hogy egyetért velem -- jegyezte meg Hunter, noha arcán a legcsekélyebb öröm sem tükröződött. -- így legalább könnyebben megérti a továbbiakat. Elhatároztam ugyanis, hogy egységét, amely feladatát minden tekintetben betöltötte, feloszlatom. Remélem, ebben is egyetért velem.

-- Ebben nem, tábornok úr.

-- Én nem tartok testőrséget -- jelentette ki változatlan hangon Hunter, de szavaiból kiérződött az él.

-- Nem is erről van szó -- felelte nagy önmérséklettel Zágonyi.

-- *Harcoló* egység vagyunk, s hogy ezt kellően bebizonyítottuk, arra gondolom, ízetlen dolog lenne ismételen hivatkozni. Egyedül és szorosán csak katonai tekintetből helytelenítem, hogy egy jól összegyakorlott, tűzpróbát kiállott, a győzelem által erkölcsileg is felfegyverzett csapatot megszüntessenek. Az Unió hadereje látná kárát.

-- Ennek megítélését bizza rám, őrnagy úr. Katonái harcerejére és az ön tapasztalataira természetesen változatlanul igényt tartunk. Katonái önkéntesek; a hadsereg bármely

lovasegységében tovább szolgálhatnak, ha akarnak. Ön pedig ezredesként új lovasezredet szervezhet. Nem kétséges, hogy ajánlatom méltányos. A többi önön múlik.

Zágonyi egy pillanatig habozott, azután megkérdezte:

-- Asbóth ezredes úr egyetért ezzel a döntéssel? Hunter folytatta a járkálást.

-- Asbóth ezredes szintén más feladatot és beosztást kap -- mondotta. -- Ezért véleményének nincs szolgálati jelentősége. Egyébként a magánvéleményét megkérdezheti tőle személyesen is... Most először állott meg sétájában, és nézett egyenesen Zágonyira.

-- Ha jól tudom, önök honfitársak, nemde?

-- Azok vagyunk -- felelte Zágonyi. -- Óhajt még valamit, tábornok úr?

-- Nem, őrnagy úr. Kérem, huszonnégy órán belül döntse el, ezredesként szólíthatom-e. -- Zágonyi már az ajtóban volt, amikor utána szólt. -- Pontosabban nem én várom, hanem McClellan tábornok, az Unió minden haderejének főparancsnoka.

Zágonyi első útja valóban Asbóthoz vezetett. A volt vezérkari főnök szokása szerint csillapította:

-- Ne légy megsértődve -- mondotta. -- Nem téged bántottak. Frémonton verik el a port. ..

-- Szétzavarni egy *ilyen* csapatot a legnagyobb ostobaság!

-- A háborúban gyakorta nem az győz, barátom, aki okosabb vagy erősebb, hanem aki viszonylag kevesebb ostobaságot követ el...

-- Ezek szavak! A mi kezünkben fegyver van!

-- *Volt*, pajtás, *volt*. Az előadásnak vége, most egy másik darab következik.

-- De nélkülem!

-- Ne tüzelj. Az előző darabban sikert arattál, az újbaji is jelentős szerepet osztottak rád.

-- De én nem komédiás vagyok.

-- Pedig dalárdista már voltál -- nevette el magát Asbóth. -- Én nem erőszakoskodom veled. Amikor kelleltél, én hívtalak. Nem mondom, hogy most se kellesz, de már nem én leszek a fölöttesed, hát jogom sincs ígélni...

-- ígélni? Mit?!

-- Hogy Bessie Fremont lesz a parancsnokod -- mondta kurtán Asbóth, és hátat fordított

Zágonyi pedig ment a maga útjára.

Összehívta csapatát, és elmondotta, mint határoztak felőlük. A katonáktól elbúcsúzott, a tisztekkel pedig számot vetett: együtt maradva vállalják-e az új ezredet?

Egy sem akadt közöttük. Akkor már beszéltek a táborban, hogy egyes német ezredek St. Louisban fellázadtak, amint híre érkezett Fremont leváltásának. A zúgolódókat lefegyverezték, de a hangulat izgatott maradt. Zágonyi senkit sem akart megingatni bajtársai közül az elhatározásában. Megköszönte bátorságukat és kitartásukat; megköszönte, hogy rászolgáltak bizalmára: nemcsak parádézni tudtak, fényes egyenruhában, válogatott lovakon, hanem harcolni, a halált vállalni is, ha kellett. Mert ugyan az ország Zágonyi dicsőségét zengte, de nála jobban senki sem tudta, hogy egymagában keveset ért volna. Katonáié az igazi dicsőség.

S ezt a csapatot feloszlatták!

Nem ígérhettek neki oly magas rangot, hogy eloszlássék vele fájdalmát. Magányosan hagyta el dicsősége színhelyét, Springfieldet. Még leghívebb tisztjének, honfitársának, Majthényi Tivadarnak sem engedte meg, hogy vele tartson. A fiatal hadnagyot a győzelem után kapitánnyá léptették elő, és az indianai lovasezredhez helyezték. Zágonyi végiglovagolt a széles, poros főútcán, áthaladt az erdőn, ahol az ő kardja tört elsőnek utat a város felé.

Kiért a mezőre, ahol már csak a letiport fű, feltúrt göröngyök emlékeztettek arra, hogy e darabka nyílt tér nemrégig még a bátorság iskolaterme volt. Lova lába előtt megpattant valami. Leszállott érte: egy elhullott sapkarózsa volt, az Unió jelvényével. Vajon kié lehetett? Ki vesztette el a halálos roham közben? Valaki, aki maga is lebukott lováról? Vagy szerencsésebb bajtárs, ki már azóta újat tűzött sapkájára? Zágonyi a zubbonya zsebébe tette emlékül a jelvényt, az egyetlen, amit elhozott Springfield alól.

Sarkantyúja egy mozdulatával átlendítette lovát a léckerítésen, és belegázolt a patakba. A hideg, tiszta víz magasra fröcskölt lova patkójáról. Esemény nélkül érkezett vissza St. Louisba.

Immár polgári személyként az egyik szállodában szállt meg. Nevét azonban nem titkolhatta el. Órák alatt híre terjedt, s estére oly zaj ütötte meg a fülét, mint a távoli tenger zúgása. De St. Louis sok ezer mérföldre esett a tengertől. Ablakához lépett, és elhúzta a függönyt

Az utca távolából száz meg száz fáklya fénye lobogott felé... A város ifjúsága fáklyás felvonulással köszöntötte hőstét. Az ünneplés nem volt ingyére, de ki sem térhetett előle. Ha nem oly tiszta, egyenes lélek, talán felmerül benne a gondolat, hogy vajon azok közül, akik még nem is olyan régen gúnyolták a testőrgárdát, mondván, hogy csak parádézni tud, nem lépdelnek-e szintén néhányan a menetben, s éltetik őt? De Zágonyi szívében ha keserűség lakozott is, harag nem.

Megköszönte az üdvözlést, és nyugodni tért.

Másnap reggel illatos levélkét kapott. Csak ennyi állott benne:

Zágonyi, noha még joga lett volna egyenruháját hordani, polgári öltözékben ment el a Frémont-palotába. Bessie Fremont elébe jött, és ezúttal nyoma sem volt benne indulatnak vagy gúnynak. Kedvesen, szeretetreméltóan üdvözölte vendégét.

-- Ha nem hívom, lehet, el sem jött volna hozzám? -- kérdezte.

-- A hadseregtől megváltam, de a tábornoktól még nem... Az asszony kicsit elhúzta a száját

-- Ne a tábornokot emlegesse. A férjem ma különben sincs a városban. *Én* hívtam önt...

-- Mindig kitüntető figyelemmel volt irántam... Köszönöm. Bessie a szemébe nézett

-- És mit gondol: miért? -- szegezte neki a kérdést Zágonyi azonban óvatos maradt.

-- Talán mert elég tűrhetően tanítottam lovagolni -- felelte.

Bessie Fremont okos asszony volt, és nem erőltette tovább.

Ebéd közben közömbös dolgokról beszéltek. Csak utána, a szalonban, kávé mellett, amikor az asszony megengedte, hogy a férfi szivarra gyújtson, kérdezte meg tőle:

-- Hallom, az ezredesi rangot visszautasította. Mik a tervei hát, *őrnagy* úr?

-- Visszatérek eredeti mesterségemhez -- felelte Zágonyi.

-- A varrógéphez?!

-- Természetesen.

-- Ne tréfáljon. Ön katona: az az eredeti foglalkozása; még akkor is, ha most kiáll a sorból.

Zágonyi maga elé fújta a füstöt, s talán most először szabadjára engedte mindig fegyelmezett gondolatait. Tűnődve, csendesen válaszolta :

-- Mi az én eredeti foglalkozásom? Talán magam sem tudom. Túlságosan fiatal voltam ahhoz, hogy választhassak, amikor hazám felkelt az elnyomás ellen, és én fegyvert fogtam... Tudja, asszonyom, arra messze, keletnek, ahonnan én jöttem, más emberek élnek, és főként *másként* éltek hosszú-hosszú idő óta. Ha ön azt mondja nekem: Zágonyi *úr*; az nem több, mint udvarias megszólítás. De mifelénk az *úr* az rangot vagy még többet: különbséget jelent. Itt az erdei favágó is lehet *gentleman*, nálunk csak az, akinek *írása* van róla, azaz nemeslevele. Amihez birtok is jár... *járt*. Aki alól elúszott, elvitte háború, adósság, tehetetlenség vagy egyszerűen csak a szaporodó család, amelyben az örökséget nem lehet végtelenig osztani... az is megmaradt úrnak; de miféle úrnak? Gondolhatja. Egyet azonban nem gondol: akinek nem jutott föld, az beállhatott katonának, elmehetett papnak, végső soron hivatalba az államhoz, a megyéhez, de *nem ment el dolgozni!* Mert *úr* nem dolgozik...

- Angliában sem, Franciaországban sem... -- vetette közbe az asszony. -- Ne feledje, én többször jártam Európában!

-- Azok haladott államok az én szegény hazámhoz képest! De nem kívánom ezzel untatni. Csupán hogy értse: mi, akiket szabadságharcunk határainkból kivetett, többnyire ilyen *urak* vagyunk. . . Ha él is bennünk a jó szándék: mihez értenénk? S ha vállaljuk a szerszámot, hamar feltöri a tenyerünket, hiszen sohasem csináltuk...

-- Tehát ez a háború kapóra jött maguknak -- fejezte be a gondolatsort Bessie. -- Még önnek is, aki pedig jócskán kilóg a sorból. Talált magának polgári foglalkozást, és nem láttam, hogy restellte volna...

Mégis hűtlen lettem hozzá, igaza van -- bólintott Zágonyi. -- Nem voltam elég állhatatos, és íme, elért a büntetésem. Útilaput kötöttek a talpamra.. .

-- Ez így nem igaz! -- ugrott fel hirtelen az asszony. -- Ezredet ígérték önnek, de visszautasította! *Miért?!*

Zágonyi eloltotta a szivart, és ő is felállott. A beszélgetés megint kezdett síkos talajra csúszni... Mennyivel jobb a harcmezőn, ahol becsületes puskaövek röpködnek, s nem megfoghatatlan szavak!

-- Ön tudja, asszonyom, hogy én nem akartam ismét katonának állani. De hívott Asbóth, aki úgyszólván atyai pártfogóm, és üzenetét *ön* adta át. *Ez alól* a kötelezettség alól pedig feloldattam.

-- Nem igaz! -- kiáltott Bessie. -- *Én* sohasem oldottam fel! Az uram politikus, és a politika szakadatlan változást jelent. Most az ellenfelei kerültek felül. De ki tudja, meddig? Itt, északnyugaton nincs nála népszerűbb ember, s vagyona, hatalma töretlen... És a háborúnak nincs még vége... Egyszer Washingtonban is rájönnek, hogy Charles Fremont nélkül nem lehet se hadakozni, se politizálni!

Talán Bessie Fremont nélkül ? -- futott át Zágonyi agyán a gondolat, de persze hallgatott felőle. Hiszen ez az asszony nem is olyan sokban különbözött tőle... Olyasmí ez, amire még gondolni sem volt szabad, mert olyan szakadékot nyithat, amelybe beletekinteni is végzetes lehet... Hallgatta tovább az asszony heves kitörését.

-- Helyesen tette, hogy nem vállalt tisztséget! Önnek itt a helye mellettünk! Bármely pillanatban fordul a kocka, és akkor...

-- Akkor szólíthat -- vágott most már közbe Zágonyi. -- De *addig* visszamegyek New Hobokenbe, a varrógépeim mellé.

Olyan határozottan mondotta ezt, hogy Bessie Fremont egyszerre elcsendesedett. De szája sarkára visszaköltözött a kis gúnyos mosoly.

-- Jól van, Mr. Zágonyi. Menjen hát vissza szorgos német felesége mellé, akit nem ismerek, de aki bizonyára kitűnő asszony, mert akkora erővel hat önre, hogy se távolság, se harci dicsőség nem tántoríthatja el tőle. Menjen vissza hozzá, és mondja meg neki, hogy üdvözlöm őt, ismeretlenül is. Talán még irigylem is...

-- Nincs oka rá...

-- Mindegy. Menjen, őrnagy úr, menjen. Ön valóban rendkívüli ember. Lehet, hogy honfitársai között számosan vannak *urak*, akik hasonlóan nagyszerűen forgatják a kardot; de alig hiszem, hogy sok akadna, aki *mindenben* követni tudná önt... No, mindegy. Ha eljön az ideje, üzenni fogok önért.

-- Ha *valóban* szüksége lesz rám, eljövök -- felelte Zágonyi, és fejet hajtott.

Elhagyta a Frémont-palotát, és még azon a napon elutazott St. Louisból.

Az utcán már árulták a St. Louis Newst, amelyben hosszú és zengzetes riportban számolt be az újságíró az előző esti fáklyásmenetről, Zágonyi ünnepléséről, és újra felidézte a springfieldi rohamot. Az oldal közepén pedig ott díszelgett a népszerű költő, *George Henry Boker* verse, amely akkor bejárta az Uniót, s majd minden lapjában megjelent. A vers címe csak ennyi volt: *Zágonyi (October 25. 1861)*.

Zágonyi a vasúti fülke sarkába húzódva olvasta a verset:

„Bold Captain of the Body-Guard, -- FII troll a stave to thee!” „Testőrség bátor kapitánya, néked szól ez a vers.

Talán mosolygott rajta, talán megilletődött; nem tudom. Sohasem beszélt, sohasem írt róla. Én is csak onnan ismerem a költeményt, hogy kezembe kerülén, eltettem emlékebe. Most, hogy akkori emlékeimet felidézem, előkerült a megsárgult újságpapír is. Egy tisztelt barátom, ki tanfelügyelő itt Nagyszőlősön, elkérte a verset, és lefordította. Bárha nem hivatásbeli költő munkája, nékem tetszett, s ezért idemácsolom. Ha netán sántít valahol a mérték, tekintsék a jó szándékot és a vers tartalmát: ha nem minden szavában, de eszméjében és formájában is hűséges az eredetihez.

íme.

George Henry Boker

ZÁGONYI

(1861. október 25.)

Testőrkapitány, ez a vers

hőstettedért dicsér! A hangom harsány, néha nyers;

dönts el magad, mit ér. Bár unom már a sok vitézt, ki mindig éljenezni kész,

bolond, ki most kitér!

Sarkantyúd a fülembe cseng,

szablyád a dobverőd... Vérem vadul pezsdül, kereng,

látván a bős erőt, amint lezúdul századod, s marad nyomán ezer halott!

Te vágatsz mind előtt.

Pisztolynak puska válaszol, harcodról énekel...

Szúr, vág, cikázik, elsodor; pengéd ösvényre lel!

És újra sújt -- nyílt útja van..

Nagy ég! Minő lovasroham! Ki tartóztatja fel?!

Követte mind a jó vezért.

El senki sem futott. Sebét feledte és a vért,

ki téged láthatott, amint élön és holton át vívtad könyörtelen csatád:

s nyomodba vágatott!

Csak így tovább, derék vitéz.

Soká élsz, úgy hiszem! Vallódra vágyódik e kéz,

te hős. Bár ismerem a vakszerencse útjait, veled megyek, ha kardod int:

halál - vagy győzelem!

TIZENHARMADIK FEJEZET „VÁLLADRA VÁGYÓDIK E KÉZ. . .

Hová lettek a hősök?

Történetemnek végéhez értem. Szerény munkámat megmutattam néhány barátomnak. Érdeme fölött dicsérték. Tudom, elfogultak, de hiszen azért barátok. Végül valamennyien ezzel a kérdéssel fejeztekbe:

-- Azóta nem esztendők, hanem évtizedek teltek el. Még egy, és századunknak is a végére érünk. Lám, te, Danes Lajos barátunk és nagyszülősi birtokostársunk, amikor a király amnesztiát hirdetett, hazatértél ide közénk, és békés foglalatosságokkal töltöd az időd. De a többiek: hová lettek a hősök?

Felelhetném én erre, hogy *eddig* kerek a történet. Arra ugyan ki kíváncsi, hogy Toldi Miklós békeidőben zabot vetett Nagyfalun? Márpedig a mi isztambuli négyesünkkel -- az egy Zágonyit kivéve -- semmi több említésre méltó nem történt

-- Zágonyi talán a varrógép mellett öregedett meg? -- erősködtek tovább. -- S a többi ámerikás magyar, Asbóth, Figyelmessy vagy aki a furcsa párbajt vívta Pulszky Ferivel, Mihálótzy Géza, velük mi lett?

Hiába. Hiába gondolom éri, hogy ott a történet vége, ahol abba hagyom. Nekik, az *olvasóknak* van igazuk, mindig nekik van igazuk.

És az olvasó kíváncsi.

Vegyük hát még egyszer kezünkbe a tollat, és mondjuk el, ami hátravan. Azt is, amit nem szívesen, nagyon nem szívesen mondunk el.

Kezdem mégis Asbóth Sándorral, már csak azért is, mert ő nemcsak hírt szerzett nevünknek, nemzetünknek, hanem halálíg tartó megbecsülést is.

Fremont leváltása után a vezérkari főnökségtől igaz, megvált, de a szolgálattól nem. Tovább harcolt Hunter és Curtis tábornokok alatt. Ezredet kapott a kezére, és azzal két várost foglalt el Missouri és Arkansas határán. Az egyik, ha jól emlékezem, Bentonville volt, a másik pedig Fayetteville. Mégis, a fővárosban csak akkor figyeltek fel a nevére, amikor Arkansasban megnyerte a Pea Ridge melletti csatát. Harc közben megsebesült. Márpedig olyan csatában, ahol a hadvezér nem hátulról vezényel, hanem a seregei élén halad, eleste vagy súlyos sebe rendszerint az ütközet elvesztésével is jár.

Asbóth másnap már ismét lován ült, és harcolt tovább. Kinevezték tábornoknak. A missouri hadjárat befejeztével újabb és újabb harci feladatokat kapott. Akit részletesen érdekel, megtalálhatja leírásukat testvérének, Asbóth Lajos tábornoknak Pesten kiadott könyvében, amely az észak-amerikai polgárháborúról szól.

A marannai csata döntötte el Asbóth Sándor sorsát. A golyózáporban sem húzódott hátrább, nehogy katonáit megrendítse. Először a balkarját érte lövés, két helyen. Bekötöztette, és visszaült a nyeregbe. Ekkor egy golyó fúródott a jobb arccsontjába, s ott is maradt. A seb begyógyult, és érdemeiért altábornaggyá léptették elő. Sereget vezetni, arcában a golyóval, többé nem tudott. Szolgálatáról a kormány mégsem akart lemondani. Kinevezte az Egyesült Államok argentinai követévé.

Arccsontjában a golyó nagy fájdalmakat okozott. Ezért, mielőtt állomáshelyét elfoglalta volna, átjött Európába, hogy Párizsban, a híres Nelaton orvosprofesszorral megoperáltassa magát. A sebész teljes sikerrel hajtott végre már hasonló műtétet Garibaldi tábornokon. Sajnos Asbóth arcában a golyó oly szerencsétlen helyen feküdt, hogy a műtét többszöri kísérlet ellenére sem sikerült. Az újságok megírták: a párizsi amerikai követ minden műtétet végignézett, hogy jó hírt jelenthessen Washigtonba.

Asbóthot a szenvedés nem törte meg. Fájdalmai valamit enyhültek, hajóra ült, és állomáshelyére, Argentína fővárosába, Buenos Airesbe utazott. De ott már többet nyomta az ágyat, mint fent járt, 1868-ban, mindössze ötvenhat esztendőskorában meghalt. Sohasem nősült meg. Menyasszonya, aki Magyarországon maradt, amikor neki Világos után menekülnie kellett, szintén korán meghalt.

Ennyit tudok mondani Asbóth Sándorról, s miközben írom, ez is valahogyan oly mesésnek, oly messzinek tűnik innen Nagyszőlősről. .. Egy ember, aki puskagolyóval az arcában járja a világot, útjának minden állomása más-más földrészre esik... Hova nem vetődik a magyar!

De hadd folytassam. Figyelmessy Fülöpről igaz, keveset szóltam, mert az ő kalandjai, s nem is kevés, előbb estek, semmint történetembe belépett. Utána pedig... Nos, az amerikai polgárháború egyik legfurcsább kalandja éppen az ő nevéhez fűződik. S ha nincs balszerencséje, valamely dicsőségtáblára az ő neve is felkerülhetett volna!

Történt ugyanis, hogy egy alkalommal felderítő úton járt, mindössze tizenöt lovassal. A ligetes, bokros terepen egyszerre csak hasonló lovas csapat került elé, de szürke egyenruhában.

-- Lázadók! -- kiáltott az egyik legénye. -- Csapjunk rájuk!

S már sarkantyúzták is lovukat. Hanem midőn a konföderalisták megpillantották a feljükk vágtató kék kabátos csapatot, ahelyett, hogy, mint legtöbb esetben történt, felvették volna a harcot, megfordultak, és vad vágtában menekültek. Figyelmessy egy ideig folytatta az üldözést. Közben a menekülők nyomában mind mélyebben hatolt az ellenség területére. Nem akart csapdába esni, inkább felhagyott az üldözéssel. Búcsúzóul kilőtték puskáikat. A menekülők egyik lova felbukott. Lovasa talpra állott, s foglyul ejtették.

Tőle tudták meg, hogy nem akármilyen vadat üldöztek: a déli csapatban ott volt a Konföderáció egyik kitűnő vezére, Ashby tábornok! Véletlenül került a vonalak elé, és kísérete nem engedte meg, hogy egy alkalmi csetepatéban veszélynek tegye ki magát; ezért futottak meg. Figyelmessy pedig szíhatta a fogát: ha sejti, bizony nem hagy fel az üldözéssel, és esetleg elevenen ejti foglyul a tábornokot! Így azonban elrepült a madárka...

A háború végéig kétszer is megsebesült, azután kinevezték konzulnak a Brit Guayana Demerara nevű városába. Jó kedélyű, egészséges ember. Tartóztatta magát minden számárságtól, s magas kort ért meg. Feleségével, két fiával -- mint a mesében -- ma is él, ha meg nem holt

Mint megholt Mihalóty Géza. Pedig derék ember volt, s ifjonti hevessége Amerikában elcsitult. Említettem, hogy ő alakította meg a Lincoln-puskások csapatát... A csatákban ő is magasra emelt karddal vezette a rohamot, mint Zágonyi. A chickamaugai csatában ilyen fergeteges lovasrohammal mentette meg az elfoglalástól Starkweather tábornok tüzérütegét. Mígnem a kard egyszerre csak kihullott magasra emelt kezéből. Kabátja ujjára vér csordult: keresztüllőtték a jobb tenyerét.

Bal kézzel írta a kérvényt, hogy ezrede élén maradjon, amíg sebe beheged. Szeptemberben sebesült meg, és a következő év februárjában már újra harcolt. 1864-et írtak, a háború a végéhez közeledett.

A sereg Tennessee állam területén nyomult lassan előre. A lázadók ellenállása gyengült; azon a vidéken nyílt csatára már nem tellett belőle. Hátrált, s közben vissza-visszaütött. Mihalóty ezrede szakadatlan csatározások között jutott el Daltonig. Ellenség nem mutatkozott a közelben, s ezért február 24-én parancsot kapott, hogy nyomuljon előre egészen egy bizonyos Buzzard Roost Gap nevű helyig. Estére oda is ért. A felderítők jelentették Mihalótyznak:

-- Az erdőn túl konföderációs csapatok állanak!

-- Milyen erővel? -- kérdezte az ezredes.

-- Nem lehetett pontosan megállapítani -- hangzott a habozó válasz. -- Már erősen sötétedett

Mihalótyban egy pillanatra feltámadt a régi indulat.

-- Közelebb kellett volna menni hozzájuk! -- kiáltotta. -- Ez nem erdei andalgás, hanem háború! Most ki mondja meg: kósza felderítők csupán, vagy egy egész hadosztály áll velünk szemben?! Lehet, csak a sötétedésre várnak, vagy arra, hogy békésen letanyázzunk! Éjfélkor azután a nyakunkba zúdulnak.

A felderítők egyik lábukról a másikra állottak.

-- Visszamehetünk még egyszer -- nyöszörögte az egyik, de Mihalótzty csak legyintett rá.

-- Vissza! Ott kellett volna maradni!

Parancsot adott, hogy az ezred táborát verjen. Kettős őrséget állított ki, de még így sem tudott megnyugodni. Rossz sejtései támadtak.

Éjfél tájban felkelt tábori ágyáról, csizmát húzott, magára kanyarította köpenyét, és mint egykor Napóleon, kiment az előőrsökhöz, hogy személyesen vizsgálja meg: ébren örködnek-e?

Maga ment poszttól posztig, kíséret nélkül. Halkan mondta a jelszót, s figyelte: ébren van-e, hallja-e az őrt?

Már a negyedik poszton túl járt, ritkás erdőn haladt át, amikor a csendes éjszakában lövés dördült. Egyetlen lövés. Más zaj, fegyver zörgése vagy lépések nesze nem hallatszott. A lövést se követte másik. Mintha valahol egy puska véletlenül sült volna el.

Néhány perccel később az egyik őrt lépéseket hallott a száraz, recsenő gallyakon. Fegyvert szegzett, és a jelszót kérdezte.

-- Hajnali támadás... -- válaszolta egy rekedt hang, és a bokrok közül egy test zuhant az őrtábor elé.

Mihalótzty volt. Zubbonya csupa vér. Csak addig bírta erővel, amíg az őrtábor eljutott

Beszállították a táborba. A golyó a jobb oldalába fűródött, és súlyosan megsebesítette. Johansen alezredes azonnal riadót rendelt, és még az éjszaka folyamán visszavonult Chattanooga városába, ahol a sebészek kivették az ezredes testéből a golyót, amely mélyre hatolt, és sok szervet megsértett. Két hétig szenvedett, s nem tudták megmenteni. Február 11-én, harmincnégy éves korában halt meg. A chattanoogai temetőben helyezték örök nyugalomra. Ki látta meg az éjszakai erdőben, honnan lőtt rá, s találta el egyetlen halálos lövéssel? -- sohasem derült ki.

Sovány vigasz, hogy bizonyosan szebb és értelmesebb halál adatott neki, mintha másfél évtizeddel korábban Pulszky Ferenc golyója lukasztotta volna ki a kabátját... Azóta újabb évtizedek teltek el. Pulszky addig pattogott Kossuth Lajos oldalán az ellen, hogy Magyarország kiegyezzen a királlyal, amíg meg nem unta. Akkor szép csendesen hazajött, és beállott képviselőnek a nagy ellenfél, Deák Ferenc mellé. Mihalótzty Géza pedig negyven esztendősen sem ért meg, s ott porlad ama indián nevű városban a világ másik oldalán...

Akárhogy, akármennyire is kerülgetem, annál inkább kilátszik a lóláb: azért mesélek mindenféle *más* történetet, hogy azt az egyet ne kelljen folytatnom, amire pedig tudom, minden olvasóm vár. Nincs több kibúvó, következzen az is.

Kanyarodjunk hát vissza a háború elejére, s a földrész belsejébe. Missouriban nem akart megszűnni a nyugtalanság. Az „idegen”, azaz a bevándorlókból toborzott ezredek újra és újra azt követelték, hogy Fremont legyen a vezérük. Főleg a németek, mert a vidéket nagyrészt ők lakták. Lincoln elnök úgy vélte, kedvükre tesz, ha közülük valót rendel fölénk. Gustave Körnert nevezte ki dandárparancsnoknak, e szavakkal:

-- Művelt és tehetséges német gentleman. Nincs nála hűségesebb ember!

Hanem a katonák csökönyösen ragaszkodtak a maguk választotta parancsnokhoz, mígnem az elnök belátta, hogy jó katonák közepes vezér alatt is eredményesebben harcolnak, mert hisznek benne! Ez volt az az idő, amikor az Unió általános támadásra készült a felkelők ellen. Lincoln kiadta híres I. számú hadparancsát. Az Unió már nem védekezett, hanem támadott.

A haditerv részeként megszervezték a *Mountain Department*, a hegyvidéki katonai körzetet Nyugat-Virginiában. E huszonötezer főből álló hadsereg élére Charles Frémontot nevezték ki parancsnoknak. Később, újabb tízezer katonát rendeltek alá. Kinevezése nagy örömet keltett, különösen az *abolicionisták* között; így nevezték a néger rabszolgák teljes felszabadításáért küzdő pártot. Akkora volt az öröm, hogy családok ezreiben Fremont névre keresztelték az újszülött fiúgyermeküket!

Fremont tehát Nyugat-Virginiába utazott, és átvette a parancsnokságot. Vele ment felesége is, mert St. Louis túlságosan messze esett ahhoz, hogy naponta váltsanak levelet. S hamarosan megérkezett az üzenet a New York melletti dombon álló házacskába: „*Ezredes úr!* Itt az idő...”

Zágonyi Károly szó nélkül felállott a varróasztal mellől, lekasztotta kardját a szögről, homlokon csókolta felségét, és ment, ahová ígérete szólította.

Nem csatába. Bessie most már vigyázott rá, hogy hőse életben maradjon -- akár tetszik annak, akár sem. Hiába mondotta félig tréfásan, félig komolyan Zágonyi:

-- Engem nem akar eltalálni a golyó, még ha odaállok is eléje. A poéta is megírta versében, hogy sokáig élek!

Mindamellet a vezérkar mellett kapott beosztást, és ha küldték, se előreküldték, hanem ellenkezőleg: Washingtonba kellett utaznia, egyenesen az elnökhöz! Fremont levelét vitte.

A futárokat nem szokták az elnök elé eresztetni. Elég volt az, amit hoztak-vittek. Fremont futárjának nevét meghallva, Lincoln látni kívánta a nevezetes embert, s így parancsnoka levelét Zágonyi személyesen adhatta át.

Lincoln átvette a levelet, de ahelyett, hogy feltörte volna a pecsétet, Zágonyit méregette. Tudvalevő, hogy az elnök közel két méter magas férfi volt; Zágonyi pedig amolyan középtermetű legény, akin különben sem látszik kívülről mindaz, ami benne lakozik.

-- Egyszóval ön az, aki mintát adott tábornokainknak abból, hogyan kellene győzniük... -- mondotta Lincoln. Zágonyi feszes vigyázzban állott előtte, mert nem kapott engedélyt a lazább tartásra.

-- A háborúban nincsenek minták, elnök úr -- válaszolta. -- Feladatok vannak, amelyeket egyszer sikerül megoldani, másszor nem.

-- Ha ilyen egyszerű lenne! -- sóhajtott Lincoln. -- Miért nem úgy mondta inkább: az *egyiknek* sikerül megoldania, a *másiknak* nem?!

-- Mert a parancsnokok csak vezénylik az ütközeteket; de a katonák vívják. Hogyan sorolhatnám fel valamennyit?

-- Íme, egy katona, aki gondolkozik is! -- csodálkozott Lincoln.

-- És már csatát is nyert! Ezredes, nem lenne kedve átjönni hozzánk? Gondolom, a hadügyminisztériumban több hasznát vennék a...

-- A kardomnak?! -- vágott közbe fölöttébb tiszteleüenül Zágonyi.

Az elnök meghökkent, azután elnevette magát.

-- Talán annak is. Ha a hadiszállítókra, spekulánsokra, árdrágítókra gondolok, kénytelen vagyok elismerni, hogy az ellenség nem feltétlenül csak az arcvonal túlsó oldalán lelhető fel. Mindjárt kiderülne, ha teszem azt, ön ellenőrizné a számlákat -- a *kardjával!* Nos?

-- Nem hiszem, hogy Fremont tábornok szívesen megválna tőlem

-- felelte Zágonyi. Lincoln felhúzta sűrű szemöldökét.

-- Csak nem tartja magát is rabszolgaságban az az abolicionista asszony?!... Nem kell válaszolnia! Az ördögbe is, ne álljon már olyan feszesen... -- hadonászott Lincoln, s ekkor végre észrevette, hogy a levelet még mindig nem olvasta el.

Felbonotta és átfutotta.

-- A tábornok haditervet javasol, és nem is rosszat. Közel jár az én kedvenc elképzelésemhez... Jöjjön csak... -- intett Zágonyinak, és egy kiterített térképhez vezette. -- Önnek való, lovas feladat. Átkelnek a hegyeken Kelet-Tennessee-be, és lelket öntenek az ott lévő unionistákba. Knoxville-nél pedig birtokukba veszik a vasútvonalat. .. Egyelőre ennyi. Ha végrehajtják, elégedett leszek...

-- Egy pillanatig habozott, azután Zágonyira pillantott. -- Mit gondol, ezredes, végre tudják hajtani?

-- Végre fogjuk hajtani -- felelte Zágonyi kurtán.

-- Nos, rendben van -- bólintott az elnök. -- Most pihenjen. A tábornok levelére reggel átveheti a válaszunkat, és már utazhat vissza hozzá. Mondja meg neki, üdvözlöm, és... és mondja meg a feleségének is, noha majdnem kikaparta a szememet, amikor itt járt.

Zágonyi tisztelgett és távozott. Lincoln tünődve nézett utána, majd adjutánsához fordult

-- Végre láttam egyet Fremont harcos németjei közül! -- mondta.

Az adjutáns köhintett.

-- Bocsánat, elnök úr, de Zágonyi ezredes, úgy tudom, magyar.

-- Vagy úgy!... Azért rémlett olyan furcsa hangzásúnak a neve...

Amint a tavaszi vizek felszáradtak, és Nyugat-Virginia útjain járni lehetett, a Mountain Department csapatai megmozdultak, és Fremont tábornok vezérletével átkeltek a hegyeken, megerősítették az Unió uralmát és tekintélyét Kelet-Tennessee-ben. Az előrenyomulást végig Zágonyi lovasezrede biztosította, s ezt ezúttal Bessie Fremont sem tudta megakadályozni. De mintha csak igaza lenne a versnek vagy Zágonyi vak hitének, bár katonái élén sokszor járt golyózáporban, még a sebesülés is elkerülte. Sértetlenül élte át a hadjáratot. Ott volt Knoxville elfoglalásakor, amikor végre Fremont büszkén jelenthette győzelmét Washingtonba: a feladatot teljesítettük!

Lincoln pedig törhette a fejét, milyen új megbízást adjon neki. De erre nem került sor. Fremont ezúttal önként mondott le a hadseregben viselt rangjáról. Közeledtek a következő elnökválasztás előkészületei, és Fremont saját pártot alakított Radikális Demokrata Párt néven, amelynek ő lett elnökjelöltje. Nagyobb tétre tett, mint valamely katonai egység vezénylete: az elnöki székre a Fehér Házban.

Tudjuk, nem őt, hanem Lincolnt választották ismét elnöknek az Unió polgárai, hogy a győzelem pillanatában azután gyilkos golyó végezzen vele. Az övé ismert história; Frémonté pedig, mivel többé nem Zágonyié, hát nem a mi históriánk sem.

Parancsnoka távoztával Zágonyi is visszatért New York mellé a dombra. De a varrógép mellé többé visszaülni nem tudott. Míg katonáskodott, felesége vezette a varrodát, s főként a hadseregnek dolgozott. Megrendelést kapott bőven, mire Zágonyi hazatért, az asszony némi vagyonra tett szert. Felesége szorgalma és saját hírneve jó tőkének bizonyult. Vagyonát különböző vállalkozásokba fektette, s nem haszon nélkül.

1867-et írtak a kalendáriumban; ama nevezetes esztendőt, amelyben végre létrejött az egyezés Magyarország és a király között. A kiegyezést pompázatos koronázás követte, de hiszen arra mindenki emlékezik, aki ez országban él.

Annak az esztendőnek tavaszán kaptam az utolsó levelet Zágonyi Károlytól. Rövid levél volt, de tőle szokatlanul hosszú. Ideírom szó szerint:

Édes pajtásom, Danes Lajos!

Biz régen kaptál hírt felőlem, igaz, te se pusztítottad irányomban a papiroost. Bizonnyal mert jól mennek dolgaid, s nincs miről panaszkodj. Nekem meg rosszul mentek, s miért panaszkodjak? Hanem ez elmúlt: jelen levelemben értesítelek, hogy gazdag ember lett belőlem! Nem ugyan milliomos, de még az is lehetek, erősen hiszem. Tőkém egy igen szépreményű vasúti társaságba fektettem be, aminek fejében beválasztottak ugyanezen társaság igazgató tanácsába. Mihelyt az új vasúti vonalat kiépítettük, eladjuk, és én tőkém nagy nyereséggel kapom vissza. Írom Neked pedig mindezeket azon okból, hogy megkérjelek, néznél számomra ott Nagyszőlősen egy csinos és termékeny eladó birtokot, mert eluntam az amerikus életet, s hazavágyom. Az amnesztia immár teljes lévén, nehézség nem támad, s jobb nékem ott, hol családom s barátaim éltek, élnek. Pénzem elegendő lesz, hogy a birtokot készpénzben kifizessem, s a gazdálkodás kezdeti költségeit baj nélkül viseljem. Úgy számítom, az év közepe táján érkeznek meg, s akár a koronázáson találkozhatnánk Pesten! Isten éltesse sokáig, édes pajtásom, s ne feledd kérésemet!

Ölel hű bajtársad a bujdosásban Zágonyi Károly

Levélnék talán még életemben így nem örültem. Futottam vele Székelyhídiékhez, mert az asszony Kari egyetlen s éppen Szőlösön élő nővére volt. Mutattam a levelet, meséltem az újságot, s együtt láttunk a megfelelő alkalmas birtok felkutatásának.

A baráti megbízatás annyira lekötötte időmet és figyelmemet, hogy jószerivel észre se vettem: itt a nyár, s Zágonytól még semmi hír, mikor érkezik! Már nyakunkon volt a koronázás, Pesten talán magáért a koronáért se lehetett volna szabad kiadó szobát találni, és még mindig semmi!

Ekkor már rossz sejtelveim támadtak. Emlékszem én még a nagy vasútépítésekre a magam idejéből! Számos bajtársam dolgozott, míg tenyere bírta, a vasútnál... Nagy vagyonok támadtak a vasúton, de elég az építkezésen egy hegyomlás, mocsaras erdő, váratlan eső, fagy -- s előbb fogy el a pénz, mint elkészül a munka... Ha pedig a munkásoknak a heti bért csak egyszer nem tudták a vállalkozók kifizetni, azok menten máshová szegődtek, és a befektető ott maradt pénze és reménye vesztetten a félig kész építménnyel! Mindennapos eset ez odaát...

Már csak egy hét maradt hátra a koronázásig, amikor megérkezett a várva várt távirat:

Kedves Barátom! Tudatom veled, társulatunk megbukott, véle minden vagyonom odaveszett. Birtokot hát ne vásárolj, mert most haza nem mehetek. Rajta leszek, hogy újat szerezzek, s akkor ismét jelentem magam. Ölel barátod, Zágonyi

Ennyi. Mondom, mindennapos eset ez odaát...

Csakhát hogy éppen Zágonyival esett meg, néki kellett csapdába hullania?!

Néki, akit golyó nem fogott, harag ritkán kergetett, fölös szót nem ejtett. Néki, aki... De hát mit sorolom. Ha az eddig elmondottakból nem derült ki, milyen ember volt, most már hiába. Inkább, ugye, igazam volt: ott, a springfieldi mezőn, a vers után kellett volna történetem abbahagynom!

Úgy is igaz lett volna, persze. De nem a teljes igazság. Nem mesét írok, hanem csupa megtörténtet. S abba éppen úgy beletartozik a győzelem, mint a vereség. Aki próbálta, tudja; én el nem, hallgathatom.

Mindennapos eset... Kivágja magát belőle, tudom. Olyan ember, hogy kivágja. Ha nem ma, hát holnap. Nekiszegzi huzárpengéjét a sorsnak, és legyőzi. Olyan ember, hogy...

Elég.

Ennek a táviratnak most éppen huszonhárom esztendeje. S azóta semmi hírt nem kaptam felőle.

Nyomdász úr, viheti a naplóm!

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET

„Nem mese az gyermek...”	5
MÁSODIK FEJEZET	
Könnyebb a tevének.....	13
HARMADIK FEJEZET	
„Nem szennyezem be a kezemet vele...”	43
NEGYEDIK FEJEZET	
A dragomán bosszúj a.....	56
ÖTÖDIK FEJEZET	
Megy a gőzös, megy a gőzös -- de hová megy?!.....	78
HATODIK FEJEZET	
„Hát fiaim, ti vitéz nevetek...”	96
HETEDIK FEJEZET	
Hölgyválasz Bostonban.....	107
NYOLCADIK FEJEZET	
A „Sewing Society” lovagja.....	121
KILENCEDIK FEJEZET	
„Ha még egyszer azt üzeni...”	134
TIZEDIK FEJEZET	
Kapitány úr, szabad a kardját?!.....	154
TIZENEGYEDIK FEJEZET	
Órnagy úr, keressen magának ellenséget!.....	164
TIZENKETEDIK FEJEZET	
A springfieldi halálroham	177
TIZENHARMADIK FEJEZET	
„Válladra vágyódik e kéz...”	213

ISSN 0324-3222 ISBN 963 11 12020

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója

Fdelős szerkesztő: Majtényi Zoltán Műszaki vezető: Gonda Pál • Képszerkesztő: Szecskó Tamás

Műszaki szerkesztő: Maczó Péterné

54800 példány, 14,5 (A/5) ív, MSZ 5601-59

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (77.8581/8)

77-2337 -- Dabasi Nyomda, Budapest-Dabas

Felelős vezető: Földes György igazgató

IF 3137-C-7880